

OPZIJ

ARNOLD KARSKENS
'GEZEUR IS DE
ZWAKTE VAN VEEL
NEDERLANDSE
VROUWEN'

NR.5 • 2017 • 45 ste JAARGANG • € 5,99

FEMINISTISCH MAANDBLAD

VOEDSELPOPULISME

De angst voor
E-nummers maakt
ons eten ongezonder

CURLINGOUDERS

Stop met bezemen,
gun je kind tegenslag

POLITIEKE PUPPY'S

Hoe Trump jonge
meisjes de politieke
schoolbanken injaagt

ANOUSHA NZUME

theatermaker, actrice, en activist

'Als je discriminatie niet eens
bespreekbaar maakt,
kun je het nooit oplossen'

"STUNNING AND ORIGINAL" "UTTERLY BRILLIANT"
TIME OUT ELLE

"A SEDUCTIVE MIX OF
SEX AND MURDER"
THE HOLLYWOOD REPORTER

"JAW-DROPPING"
ROLLING STONE

"MESMERISING"

THE TELEGRAPH

"GRIMLY
FUNNY"
THE HOLLYWOOD REPORTER

LADY MACBETH

EEN FILM VAN WILLIAM OLDROYD

Naar het boek 'Lady Macbeth of Mtsensk' van Nikolai Leskov

FLORENCE
PUGH

COSMO
JARVIS

PAUL
HILTON

NAOMI
ACKIE

AND CHRISTOPHER
FAIRBANK

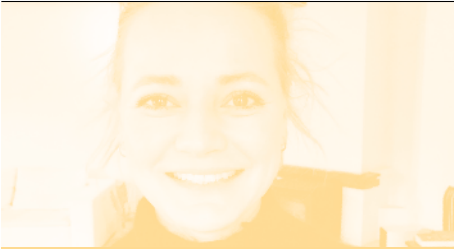
www.cherrypickersfilm.nl

[facebook.com/cherrypickersfilm](https://www.facebook.com/cherrypickersfilm)

[@cpickersfilm](https://twitter.com/cpickersfilm)

NU IN DE BIOSCOOP

Monique Kitzen, blz. 22: Hij zat in zijn zakmessenfase, dus voor zijn 9de verjaardag kreeg hij een echt Opinel-mes. Het kindermes, met een ronde punt. 'Altijd van je af snijden,' zeiden wij nog tegen hem, en binnen 24 uur had hij een jaap van jewelste in zijn vinger. Dat hebben we als ouders goed gedaan, aldus VeiligheidNL, dat onlangs een campagne startte om kinderen risicovoller te laten spelen. Het geeft ze zelfvertrouwen en maakt ze zelfredzaam. Kant en Rousseau zeiden blijkbaar al: builen en schrammen zijn goed voor later.

Margot Smolenaars, blz. 54: Eetblogs met vage adviezen (eet puur natuur!) en nog waziger bronnen: ik heb er mijn buik aardig vol van. Alsof

een *raw organic nut bar* die voor twee derde uit suiker bestaat zo goed is. Die voedselobsessie heeft een nare bijwerking, zegt Rosanne Hertzberger: demonisering van E-nummers. Terwijl ze ons voedsel zoveel gezonder kunnen maken!

Roxanne Herder, blz. 11: Sascha Bloemhoff, die ik sprak voor *De maand van*, gaf me een nieuwe kijk op een kwestie die geregeld tot

discussie leidt. Privileges voor vrouwen zijn in strijd met de gelijke behandeling die vrouwen voor ogen hebben. Geen. Vrouwen. Voortrekken. En dus stelde ik Sascha de vraag waarom een vrouwenklassemment in de rallysport nodig is, als het vrouw-zijn geen fysieke achterstand oplevert. Dat er geen reden is om vrouwen achter te stellen, betekent niet dat het niet gebeurt. En daarom is een inhaalslag nodig. En dat geldt niet alleen in de rallywereld.

Wat is het politieke klimaat snel omgeslagen. Toen ik drie jaar geleden aantrad als hoofdredacteur hadden vrouwen in Nederland op papier al bijna gelijke rechten. De praktijk was weliswaar nog weerbarstig, maar het leek een kwestie van tijd voor we volledige gelijkwaardigheid zouden bereiken. We maakten ons druk over het overschot aan parttime werkende moeders, die volgens sommigen te weinig ambities hadden, een discussie die zo nu en dan uitmondde in een publiekelijke catfight. Over solidariteit gesproken.

Maar begin 2016 was daar Keulen. Hoewel het dagen duurde voordat duidelijk werd wat daar precies was gebeurd, was wel meteen duidelijk dat de Europese vluchtelingen crisis in één klap ook een feministische discussie was geworden. Wilders hing zijn anti-islam betogen opeens op aan de vrouwenrechten. Hij deelde zelfs busjes pepperspray uit op straat, zodat vrouwen zichzelf konden verdedigen tegen moslimmannen.

Het leverden ook bij ons op de redactie levendige discussies op. Op een moment dat veel Nederlandse vrouwen al geen ongelijkheid meer ervaarden, moesten we onszelf opeens afvragen hoe fragiel die verworven rechten zijn.

Het abortusrecht kwam opnieuw onder vuur te liggen. De VN-vrouwenraad moest Nederland op de vingers tikken omdat we te weinig doen ter bevordering van de emancipatie en de grote politieke partijen hadden geen vrouwelijke lijsttrekkers.

In Amerika werd ondertussen de meest gekwalificeerde presidentskandidaat ooit afgestraft in een historische nederlaag. Amerikaanse mannen én vrouwen stemden massaal op de seksistische *alpha male* met een te groot ego, die lak heeft aan gelijke rechten en pleit voor traditionele rolpatronen.

En hoewel het bovenstaande me niet vrolijk stemt, merk ik ook vooruitgang. Zo is er veel aandacht voor feminisme in alle media. Er is nu ook aandacht voor de manier waarop vooral jonge vrouwen denigrerend benaderd worden in televisieprogramma's door de vaak oudere mannen die hun wel even uitleggen hoe het echt zit. Kortom, de feministische discussies in *Opzij* zijn nog immer relevant en ik wens de nieuwe uitgever en redactie heel veel succes met het voortzetten van die mooie taak.

Irene de Bel • Hoofdredacteur

SAMENLEVING

- 07** Say what?
- 08** Uitgelicht Onderwijs voor oma's
- 11** De maand van Sascha Bloemhoff
- 12** De wereld in tien nieuwtjes
- 22** Curlingouders
Kinderen kun je maar beter niet te veel uit de wind houden, tegenslag doet ze goed
- 28** Sissen op straat
Wat te doen tegen nafluiten, naroeppen, sissen of het maken van seksuele toespelingen? Strafbaar stellen of niet?

WERK

- 34** Hillary in de dop
In Amerika worden meisjes van 8 warm gemaakt voor een politieke carrière
- 40** Vrouw en financiering
Nieke Martens weet hoe je een bedrijf kunt laten groeien
- 42** Vakvrouw
Elien Phernambucq ontwikkelde Fello, een app voor mantelzorgers
- 47** Personal finance
Concurreren met jezelf, goed voor vrouw én man
- 48** Reportage
Zo werkt scrum

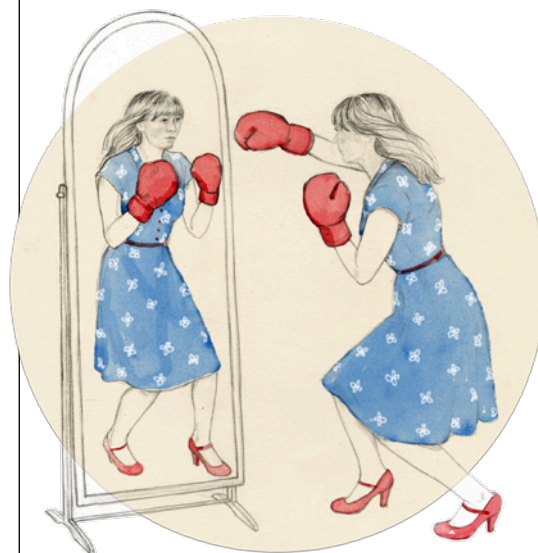
PERSOONLIJK

- 16** Anousha Nzume
'Als jonge vrouw ben je gewend om bepaalde gevoelens van onrecht en seksuele intimidatie weg te stouwen'
- 53** Ideeën voor een beter leven
Waarom zelfspot zo goed voor je is
- 54** Ode aan de E-nummers
Iedereen wil puur en authentiek, maar met een E-nummer is niets, maar dan ook niets mis
- 62** Seks en de dochter
Hoe breng je haar een gezonde kijk op seksualiteit bij?
- 68** Man over vrouw
Oorlogsverslaggever Arnold Karskens over zeurende vrouwen en powervrouwen

34

47

CULTUUR & MEDIA

- 70** **Hanna Bervoets**
Hanna Bervoets vroeg zich af hoe mensen liefhebben. En schreef er een roman over
- 73** **Boeken**
De Dageraad, Goed of slecht, Zussen. Een oorlogsverhaal, Aan doodgaan dachten we niet, Laurie Langenbach. Brieven, dagboeken en een geheime liefde
- 77** **Tech & design**
Gadgets, robotica en een app die je leven makkelijker maken
- 78** **Film & media**
20th Century Women, Berlin56, The Zookeeper's Wife en Hot Girls Wanted
- 80** **Uit**
Operadagen Rotterdam en Een helse komedie. De bekentenissen van een seriemoordenaar

COLUMNS

- 03** Irene de Bel
- 15** Sheila Sitalsing
- 33** Hasna el Maroudi
- 41** Asha ten Broeke
- 61** Sofie van den Enk

70

SERVICE

- 82** Colofon
- 82** Volgende maand
- 83** Aanbiedingen uit de webshop

‘Ik ben erg vatbaar voor verliefdheid en drama’

Wat er in de wereld gebeurt hebben we als krant niet in de hand

Hoe het gebracht wordt gelukkig wel.

Bij Trouw geloven we dat de samenleving meer baat heeft bij een ander geluid. Hetzelfde nieuws maar anders gebracht. Nieuws dat verbreedt, verdiept en oplossingen aandraagt, in plaats van problemen herhaalt. Nieuws dat u inspireert bij het vormen van uw eigen mening.

Geheel vernieuwde website + app

Trouw nu 2 weken gratis. Ga naar trouw.nl

deVerdieping
Trouw

'We willen als een prinses behandeld worden, maar we willen tegelijkertijd alles zelf doen.'

Actice Imanuelle Grives in *de Volkskrant* over de onrealistische verwachtingen van veel vrouwen aan mannen.

SAY WHAT?

OOSTBLOCK

In een talkshow op de Italiaanse staatsomroep somde een presentatrice een rijtje 'voordelen' van het hebben van een Oost-Europese vrouw op. 'Ze zijn moeder maar hebben nog een prachtig lichaam, ze kleden zich altijd sexy, hebben van jongs af aan geleerd om de perfecte huisvrouw te zijn, zeuren niet en vergeven vreemdgaan.' De show is van de televisie gehaald.

BRAVE MEID

Deze flyers met dresscode voor het gala verschenen op de muren van Stanton College, een openbare middelbare school in Florida. Op drie flyers zijn gala-jurken met een lage rug, een hoge split en een laag uitgesneden halslijn te zien. Met daaronder de tekst: 'Ga jij naar Stanton Prom? Nee, dat ga je niet.' Op de vierde poster zien we een klassieke *prom dress* met: 'Ja, dat ga jij. Brave meid.'

Benenbattle

> De Britse tabloid *Daily Mail* was de dag na een overleg tussen de Schotse minister Sturgeon en de Britse premier May niet per se geïnteresseerd in de inhoud > *Never mind Brexit, who won Legs-it?*
> kopte de krant naast een foto van de machtige vrouwen, die spraken over de toekomst van het Verenigd Koninkrijk

Kan nog best, dame

Ongelukkig getrouwd, maar niet mogen scheiden, omdat haar man nog best een paar jaar door wil. Dat overkwam de 65-jarige Tini Owens. Het Britse gerechtshof wees haar verzoek om een scheiding af: er zou nog leven in haar huwelijk zitten. Dat ze haar man niet de ideale echtgenoot vindt, is geen juridische reden om het huwelijk te verbreken.

Ook reageren?

/opzij

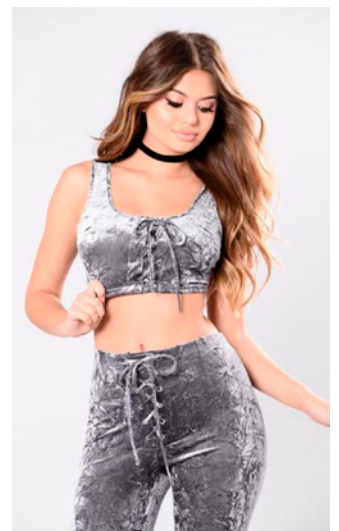
/opzijredactie

/opzijredactie

redactie@opzij.nl

PLUS-SIZE? MY ASS

Plus size en curvy fashion is wat Fashion Nova belooft. Het kledingmerk is voorheen alom geprezen voor diens 'rondvriendelijke' mode. Des te opmerkelijker dat het bedrijf nu onder vuur ligt, vanwege de dunne modellen die online plus-size items dragen. Plus-size model Tabria Majors kaartte dit aan via social media.

Nooit te oud om te leren

Voorheen kon de 60-jarige Kanta More niet anders dan documenten voorzien van haar vingerafdruk. Nu kan ze formulieren zelf lezen en ondertekenen. Hoewel More twijfelde toen haar gevraagd werd om weer naar school te gaan, is ze blij dat ze heeft ingestemd. 'Onderwijs geeft je een gevoel van eigenwaarde,' zei ze tegen *The New Indian Express*. Dat ze niet de oudste was, trok haar over de streep.

Een kwart van de Indiase bevolking is analfabeet. In 2011 bleek slechts 65 procent van de vrouwen geletterd te zijn, tegenover 82 procent van de mannen. De minister-president van India, Narendra Modi, onderneemt stappen tegen het hoge percentage analfabeten onder vrouwen, maar de meeste programma's zijn gefocust op jonge meisjes.

In de deelstaat Maharashtra in west-centraal India krijgen zestigplussers juist alsnog de kans om te leren lezen en schrijven. Een lokale organisatie verzorgde het lesmateriaal en de uniformen. Rechts op de foto zien we hoe Kanta More haar klasgenoot Anusuya Kokedar te hulp schiet.

— 12 JUNI 2017 – B AMSTERDAM —

THE NEXT WOMEN

SUMMIT

AMBITION EDITION

Hét evenement voor ambitieuze vrouwelijke starters, ondernemers, investeerders en professionals.

Raak geïnspireerd door andere vrouwen

The NextWomen is een community van ondernemers, professionals en investeerders. Onze concepten en formats ondersteunen vrouwelijke ondernemers – van start-ups tot aan bedrijven met een miljoenenomzet. De jaarlijkse summit brengt alle elementen bij elkaar, en zorgt ervoor dat jij je ambitie kunt waarmaken.

TheNextWomen 100

Kom op 12 juni in contact met de 100 succesvolste en invloedrijkste vrouwelijke ondernemers in Nederland. Ook dit jaar zal de TheNextWomen 100 worden onthuld. Daarnaast wordt de winnaar van TheNextWomen Pitch-competitie gekozen en presenteren de beste vrouwelijke innovators zich in de Innovation Alley.

SPREKERS

Prins Constantijn van Oranje
Speciale gezant van StartupDelta

Maartje Bouvy
CFO Rituals

Rob Heesen
CEO Blokker

Vivienne van Eijkelenborg
CEO Difrax, Zakenvrouw van het Jaar 2016

David Allen
Auteur van "Getting Things Done"

Heleen Dura - Van Oord
Oprichter DQ&A Media Group

Inspirerende sprekers | Waardevolle 1-op-1's | TheNextWomen 100
Workshops | Finale Pitch-competitie | Innovation Alley

2^E TICKET 20% KORTING! BESTEL ZE OP: [THENEXTWOMEN.COM/SUMMIT](http://thenextwomen.com/summit)

ORGANISATIE

THE NEXT WOMEN

ELSEVIER

PARTNERS

facebook

EY
Building a better working world

FEMALE CANCER FOUNDATION

PLANKEN DOOR DE HETE WOESTIJN

2600 kilometer door de hete woestijn, dat is wat 's werelds enige vrouwenrallyteam tijdens de Morocco Desert Challenge te wachten staat. Teamcaptain en piloot **Sascha Bloemhoff** (48) kan niet wachten het gaspedaal in te trappen. Dankzij Bloemhoff is dit de eerste rally ooit met een vrouwenklassement.

Hoe kwam je erbij aan rally's deel te nemen?
'Zeventien jaar geleden haalde een man mij op in zijn 4x4 voor een eerste date. Hij zette mij achter het stuur. Als ik dat niks had gevonden, was het niks geworden. Hij ging graag met zijn auto op reis en ook ik bleek dat waanzinnig te vinden. Toen de relatie over was, miste ik het rijden. Daarom kocht ik een Toyota Landcruiser. Op reis ontstond het idee van een rally, uit mijn verlangen om de woestijn en zandduinen in te gaan. De organisatie was het vangnet om de woestijn verder te ontdekken. Al mijn zintuigen gingen open. Later ontmoette ik een vrouwelijke navigator.'

Hoe werd er gereageerd op de komst van vrouwen in de competitie?

'Tijdens mijn tweede rally dacht iedereen dat wij in de organisatie zaten. Het kwam niet in de mannen op dat we deelnamen, ook niet door onze blanco, onbestickerde auto. Toen dacht ik: dit moet professioneler. We zochten sponsors, bestickerden onze auto en regelden een servicevrachtwagen. Toen wilde ik ook echt een vrouwenteam, ook onze monteurs

moesten vrouwen zijn. We wilden onszelf op de kaart zetten. Dat heeft iets in gang gezet.'

Er is geen reden waarom vrouwen niet in de rallysport kunnen excelleren. Waarom moest er dan toch een vrouwenklassement komen?

'Om vrouwen te stimuleren. Het is met één vrouwen-team niet meteen geregeld. Met een vrouwenklassement maak je als deelnemende vrouw kans op prijzen. Dat levert publiciteit op, waardoor het werven van sponsors makkelijker wordt. Zo krijgen vrouwen de kans om voldoende deel te nemen, om echt goed te worden. Natuurlijk hoop ik dat een vrouwenklassement op een dag niet meer nodig is, maar zover is het nog niet.'

Wat is jullie volgende stap?

'We hebben de ambitie om als eerste volledige vrouwenteam de Dakar Rally uit te rijden. Maar dat heeft een hoop voeten in de aarde. Het is niet alleen de zwaarste rally, maar ook de duurste rally ter wereld. En de enige rally die iedereen kent. De publiciteit hebben we nodig om vrouwen in de sport zichtbaar te maken.'

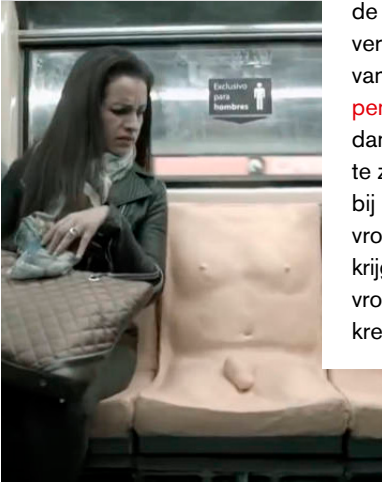
Waarom vind je dat belangrijk?

'Voordat ik zelf ging rijden en sleutelen, had ik geen idee dat ik het leuk zou vinden. Ik had er nooit wat van meegekregen. En dat is gek, want er is geen reden waarom vrouwen daar minder goed in zouden zijn. Toch zien we bijna geen vrouwen op monteursopleidingen. De monteurs in ons team hebben geen broers. Als ze die wel hadden, waren ze waarschijnlijk nooit gaan sleutelen. Mijn advies? Vraag meisjes óók mee karten, botsen of sleutelen. Zij verdienen ook de kans om dat te ontdekken. Wij hebben gezien hoe enthousiast meisjes worden als ze ons dit zien doen. ■

'Vraag meisjes óók mee karten, botsen of sleutelen'

Mexico

De VN-vrouwenraad lanceerde een opmerkelijke campagne tegen seksuele intimidatie in het openbaar vervoer in Mexico-Stad. Een van de zitplaatsen in de metro werd vervangen door een stoel in de vorm van een mannenlijf, inclusief **penismal**. De boodschap? Het mag dan wel oncomfortabel zijn om hier te zitten, maar dat valt in het niet bij de seksuele intimidatie waar vrouwen dagelijks mee te maken krijgen. Negen op de tien Mexicaanse vrouwen die met de metro reizen, kreeg ermee te maken.

Spanje

In Spanje is veel te doen om **transgenders**. Zo voerde een rooms-katholieke organisatie campagne tegen de acceptatie van transgenders door stadsbussen in Madrid te laten beplakken met spreuken als 'Jongens hebben een piemel en meisjes een vagina.' En: 'Als je als man bent geboren, zal je dat altijd blijven.' De gemeente heeft er een einde aangemaakt. Op straat volgden protesten, onder meer door ouders van transkinderen, voor de acceptatie van transgenders.

DE WERELD

VERENIGDE STATEN

Volgens gegevens van het US Census Bureau verdient een Amerikaanse vrouw gemiddeld 79 cent voor elke dollar die een man verdient.

De kloof mag dan kleiner worden, in dit tempo zijn de lonen pas gelijk in **2059**. Dat meldde *Business Insider*. Per staat verschilt de loonkloof. In Wyoming verdienen vrouwen 36 procent minder, in New York is dat 11 procent.

NEDERLAND

Een groeiende groep Nederlandse vrouwen stopt met de **pil**. Een deel omdat ze zich er niet goed meer bij voelen. Ze worden humeurig, depressief of hebben minder zin in seks. Dat wetenschap onderschrijft dat de pil meer bijwerkingen heeft dan de bijsluiter vermeldt. Vooral onder vrouwen van 25 tot 35 jaar is de daling in pilgebruik sterk.

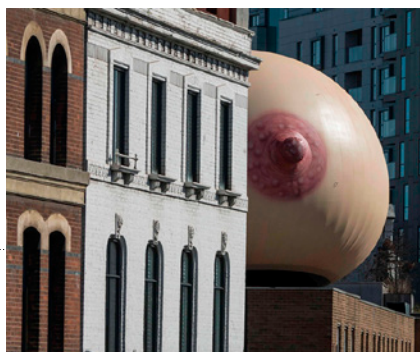
GEORGIË

Georgië is de nieuwe hotspot voor commercieel **draagmoederschap**. De prijzen zijn laag, de regels soepel en de vrouwen hebben het geld nodig. De wetten voor draagmoederschap worden in veel landen aangescherpt, maar niet in Georgië. De Nederlandse Raad voor de Kinderbescherming pleit voor internationale regels.

Groot-Brittannië

Veel vrouwen voelen zich bekeken of veroordeeld als ze hun kind in het openbaar **borstvoeding** geven. Met een gigantische, opblaasbare borst op het dak van een gebouw in Londen werd daar op de Britse Mother's Day aandacht voor gevraagd, wat ongetwijfeld lukte. De borst staat voor een viering van de keuzevrijheid van iedere vrouw om zelf te beslissen hoe en waar ze haar kind voedt. #freethefeed

Zweden

De Zweeds politicus en lid van het Europees Parlement Jytte Guteland nam haar zoontje mee naar een stemming om haar statement over **kindvriendelijke werkplekken** kracht bij te zetten. Ze wil normaliseren dat ouders hun kind, wanneer dat nodig is, meenemen naar het werk. De foto van de sociaaldemocratische Guteland met haar baby op haar knieën ging de wereld over.

ZUID-AFRIKA

Het parlement van Zuid-Afrika wilde weten hoeveel meisjes in het **basisonderwijs zwanger worden**. Het antwoord was verontrustend. In de derde, vierde en vijfde klas (!) ging het om 193 zwangerschappen. Met de meisjes uit het zesde en zevende jaar erbij gaat het om liefst 1.449 zwangere meisjes. President Zuma treft maatregelen.

INDIA

Een 13-jarige Indiase scholier heeft acht van haar leraren beschuldigd van **groepsverkrachting**. Ze zegt herhaaldelijk te zijn misbruikt, en dat ze werd gedwongen abortuspillen te slikken. Haar vader heeft een klacht ingediend, aldus de politie in de deelstaat Rajasthan. Er zou nog niemand zijn gearresteerd.

CHINA

Onlangs verscheen er online een **protestvideo** vanuit China. Het geheimzinnige karakter van het protest – we zien vluchtig gemaakte foto's en een opname van een meisje dat een spandoek een seconde in beeld houdt, om vervolgens snel weg te lopen – zegt genoeg over de stand van zaken in het land. De boodschap van de video: bevrijd de vrouwen in China.

STRIJD DER SEKSEN

Het feminisme is veranderd. En OPZIJ dus ook. OPZIJ is voor vrouwen die vooruit willen in het leven, brede interesses hebben en grote ambities. Die in de man geen tegenstander, maar medestander zien. Dat is het nieuwe feminisme, en dat is OPZIJ. OPZIJ voor mij!

Probeer OPZIJ nu extra voordelig. Ontvang 3 nummers voor slechts € 9,99.

Het lidmaatschap stopt automatisch.

GA NAAR [OPZIJ.NL/LIDWORDEN](https://www.opzij.nl)

OPZIJ VOOR MIJ

H

‘Leuker kunnen we het niet maken. Wel relevanter’

Hoopopgeleide vrouwen, vrouwen met een mooi diploma, vrouwen die een rijke schoolcarrière doorliepen, lezers van dit blad, zijn almaar meer op mannen gaan lijken. Ze dichten de loonkloof, in kleine stapjes, maar toch. Ze dichten de opleidingskloof. Ze werken vaker dan voorheen (en vaker dan hun seksegenoten die na de mavo met leren stopten) in een goed betalende voltijdbaan, of in een bijna-voltijdbaan. Ze maken in toenemende mate hun goede opleiding te gelde, waardoor ze vaker economisch zelfstandig zijn, met mate, maar toch. En hun dochters betreden straks de wereld, volgehangen met aandacht, zorg, huiswerkbegeleiding en vioolles, op weg naar een glanzende toekomst.

Ze hebben de luxe zich druk te maken over te weinig vrouwen in de boardroom, over belemmeringen voor ambitieuze vrouwen om carrière te maken, over het vrouwentekort aan de formatietafel, over onderhandelingen aan de keukentafel met hoogopgeleide zorgmannen. Ze kunnen zich verliezen in dramatisch geneuzel over het onderdrukkende karakter van hoge hakken of strakke rokken.

Zij zijn het die goeddeels de feministische agenda bepalen, omdat zij het discours domineren, de debatpodia en de hogere echelons van de ministeries waar emancipatiebeleid wordt gemaakt. Zij zijn het die minister Bussemaker indringend vragen of ze niet wat meer moet doen aan de doorstroming naar de top, en of zij weet waarom vrouwen die een hoop kunnen, toch hun licht maar onder de korenmaat blijven steken.

Over de vrouwen van de overkant gaat het minder vaak.

ASTRID ZUIDEMA

Het Sociaal Cultureel Planbureau hanteert een handzame indeling van de Nederlandse bevolking in zes klassen, naar inkomen, opleiding, leefstijl, opvattingen, zorgen en angsten. De onderste twee lagen, het precariaat en de onzekere werkenden, daar waar het wantrouwen en de onvrede tieren, worden bevolkt door mensen met een uitkering of een zeer laag inkomen en weinig toekomstperspectief. Het wemelt er van de vrouwen die vooruit willen maar niet kunnen: bijstandsmoeders, cassières bij de Albert Heijn, gescheiden vrouwen of vrouwen van laagopgeleide mannen. Als ze werk hebben, is dat een oproepbaantje, een nulurencontract, een wegwerpklus voor minimumloon. Ze stemmen niet, of ze hangen de SP of 50Plus aan, maar nog veel vaker zijn ze van de PVV.

En daar wringt de schoen: het is niet leuk om ze aan het woord te laten, om naar hun opvattingen te luisteren. Een emancipatiebeleid dat ze vooruihelpt – of om een vergeten woord te gebruiken: verheft – gaat over armoedeval en voorschoolse opvang, over het verijdelen van aanslagen op het bestaansminimum, over laaggeletterdheid, over fatsoenlijke arbeidscontracten in de laagst betaalde regionen, over weerzin tegen de boze buitenwereld.

Nee, leuker zal de feministische agenda er niet door worden. Wel relevanter. ■

‘Voor je het weet, zit je als minderheid in een negatief frame’

Nzume

Hoewel **Anousha Nzume** zich privé en via haar werk al jaren uitlaat over haar ervaringen als *black woman*, was ze er huiverig voor om die op papier te zetten. Tot nu. ‘De bloedige Nederlandse geschiedenis in slavernij en kolonialisme noemt men heel keurig “een zwarte bladzijde”. Punt. Maar laten we het eens écht bespreken als maatschappij.’

Theatermaker, actrice en activist Anousha Nzume groeide op in Buitenveldert. Als je haar hoort praten, snel, ad rem, scherp, ga je ervanuit dat ze in deze keurige, witte buitenwijk geboren werd. Maar ze belandde in Amsterdam door een speling van het lot, want haar wieg stond in het centrum van Moskou. Daar leerde haar witte, Russische moeder een zwarte student geneeskunde uit Kameroen kennen. Een paar jaar later werd hun dochter geboren. 'Ik was een laatstekanskind. Mijn moeder wilde nooit kinderen, maar met mijn vader durfde ze het aan, op haar 37ste.'

Na Nzume's geboorte ging het gezin naar Nederland, omwille van haar vaders artsen carrière en omdat haar moeder aan de slag kon als bioloog aan de Universiteit van Amsterdam. Het plan was om na een paar jaar in Kameroen te settelen, maar het huwelijk van haar ouders hield geen stand. Haar vader keerde terug naar Kameroen, haar moeder hertrouwde enkele jaren later met een witte Amsterdammer.

Vanaf het moment dat kinderen in de speeltuin haar 'vies' noemden en vreesden dat ze haar 'poepkleur' op de schommel zou afgeven, ontdekte Nzume dat ze in de ogen van haar overwegend witte omgeving in Buitenveldert anders was. Bij sommige witte klasgenoten mocht ze zelfs niet thuis komen. Nzume leerde al jong incasseren. Ze beschrijft haar coping-mechanisme beeldend in haar boek *Hallo witte mensen*. 'Je bent, helemaal als jonge vrouw, zo gewend om bepaalde gevoelens van onrecht, seksuele intimidatie en misplaatste opmerkingen weg te stouwen, geen plek te geven, geen naam te geven. Dat is een reflex.

Ik moet me conformeren, het hoort er nou eenmaal bij, we moeten gewoon doorzetten en er niet te veel op letten.' Niet zeuren, niet moeilijk doen, dat was de houding die Nzume zichzelf aanmat. Zodra ze de deur uitstapte, werd ze op haar kleur aangesproken. 'Ook op een zogenaamd positieve manier. Dan zei een jongen tegen mij dat hij op halfbloedjes viel. Ik wist dat hij dat als compliment bedoelde, maar het voelde niet aangenaam. Met zo'n opmerking wist ik me geen raad, ik kon het moeilijk een plaats geven.'

Wanneer dacht je: nu is het genoeg? Ik wil me niet langer aanpassen aan wat jij 'de witte norm' noemt?

'Daar kan ik geen bepaald moment voor aanwijzen. Mijn bewustwording is een hele lange weg geweest, en nog steeds denk ik dat ik er nog niet ben. Het is heel moeilijk om je eigen maatschappelijke identiteit te definiëren als je afwijkt van hetgeen mensen als 'normaal' zien en ervaren.'

Vorig jaar wekte een NRC-artikel *Witte mannen moet je breken*, waarin je met drie vrouwen van kleur sprak over institutioneel racisme en online activisme, veel ophef. Je kreeg zoveel agressie over je heen dat je even stopte met twitteren.

'Ik ben nooit gestopt met twitteren. Maar tegen NRC hebben we een klacht ingediend bij de Raad voor de Journalistiek. De krant had de afspraak geschonden dat we mochten wijzigen in het conceptartikel. Juist met zo'n gevoelig onderwerp moet je je woorden zorgvuldig wegen. Media gebruiken racisme om te scoren, voor je het weet zit je als minderheid in een negatief frame. De Raad verklaarde onze klacht gegrond.'

Je weet dus als geen ander dat racisme een beladen onderwerp is. Wat heeft je bewogen er een boek over te schrijven?

'Ik moest er na een gesprek met mijn uitgever University Press Amsterdam, die me vroeg, wel over nadenken of ik over dit onderwerp wilde schrijven: heb ik zin in al het gedoe? Ik heb een man, drie schoolgaande kinderen, mijn voorstellingen, ik heb het druk genoeg. Maar toen bedacht ik: jarenlang voer ik al

gesprekken over mijn kleur, zowel privé als op mijn werk. Het is lastig om in een kort gesprek rustig uit te leggen waar ik als *black woman* tegenaan loop, dat ik er bijvoorbeeld geen behoefte aan heb om van witte mensen te horen hoe ik met mijn kleur om moet gaan. Ik besloot: het is beter als ik mijn verhaal nu één keer goed vertel. Ik voel me ook geprivilegieerd dat ik de ruimte krijg om me hierover uit te spreken. Heel veel vrouwen hebben dit podium niet.'

Hallo witte mensen is een strijdbaar en persoonlijk boek, waarin je aan de hand van je eigen ervaringen en waarnemingen witte Nederlanders een spiegel probeert voor te houden.

'Witte Nederlanders vinden het heel normaal om mensen van andere kleur en cultuur te bestuderen, maar omgekeerd zijn ze het niet gewend om bekeken te worden. Ik draai de lens nu eens om.'

Je kiest heel bewust voor de term 'wit' en niet voor 'blank'.

'Zeker. De term "blank" is historisch beladen, en staat voor reinheid, puurheid en afwezigheid van kleur, precies waar koloniaal Europa zo trots op was. Met dit boek probeer ik de juiste context te geven aan woorden als 'blank' en het n-woord, omdat het allesbehalve neutrale termen zijn.'

Het maakt je zichtbaar boos dat zwarte vrouwen onderaan de stereotyperingsladder staan.

'Het raakt me. Vrouwen van kleur worden als gevolg van koloniale politiek en de slavernij zelden als unieke individuen gezien, maar geregeld in een mal gegoten. Witte mannen projecteerden in hun reisverslagen hun verlangens en angsten vrijelijk op uitheemse vrouwen. Dit nogal perverse historische clichébeeld van de 'dierlijke, seksueel onverzadigbare vrouw' werkt onbewust tot de dag van vandaag door; het wordt nog steeds vrolijk rondgestrooid in reclames, films en bladen. In de *LINDA*, over 'safari' stond een fotoserie over vrouwen met Afrikaanse roots onder de titel: *Verrukkelijke billen!!* Dat was in 2014!'

Je fileert ook schrijver Robert Vuijsje, die in zijn bestseller *Alleen maar nette mensen* zijn fascinatie beschrijft voor de rondingen van zwarte vrouwen.

'Ik vind niet dat ik hem fileer. Ik plaats er alleen vraagtekens bij dat een witte man, die zwarte vrouwen reduceert tot wandelende seksfantasieën en een clichématig en seksistisch boek heeft geschreven, door de literaire wereld juichend wordt ontvangen.'

'Mijn bewustwording is een hele lange weg geweest. En nog steeds denk ik dat ik er nog niet ben'

Mensen kunnen daartegenin brengen dat Vuijsje gelukkig getrouwd is met een zwarte vrouw.

'Het gaat mij niet om Vuijsje en zijn huwelijk. Ik wil de mechanismen ontrafelen die het mogelijk maken dat een witte man succes heeft met het ridiculiseren van zwarte vrouwen en er zelfs aanzien mee verwerft.'

Heb jij zelf last van stereotypering?

'Natuurlijk, zoals iedere vrouw van kleur in Nederland. Vroeger had ik het minder in de gaten. Jongens die mij zogenaamd complimenteerden door op te merken dat ze van halfbloedjes houden, ging het niet om mij persoonlijk. Zo'n jongen plakte toevallig een etiket op mij van zijn stereotiepe beeld van zwarte vrouwen. Later hoorde ik van vriendinnen dat het hen ook overkomt. "Ben je net zo pittig in bed?" "Jij kunt vast goed dansen!" Hoe leuk bedoeld ook, zulke complimenten houden de huidige machtsstructuren subtiel in stand. Het heet 'exotisme', of, zoals hoogleraar Gloria Wekker het noemt: racistisch seksisme.'

Toen Nzume 5 jaar was, ging haar vader terug naar Kameroen om daar een ziekenhuis op te zetten. Hij wilde niet leven in een systeem van witte suprematie. Van haar vakanties in Kameroen genoot ze: 'Voor het eerst was ik geen uitzondering.' Maar haar vader raakte diep teleurgesteld, omdat institutioneel racisme uiteindelijk ook in Kameroen via multinationals en westerse regeringen, zoals de Franse, in stand wordt gehouden. 'Tot het einde van zijn leven was het zijn grote verdriet dat er bijna niet aan het systeem van witte economische macht te ontsnappen viel.'

Was het vervelend dat je vader op afstand woonde en dat je geen gekleurde familieleden had met wie je je kon identificeren?

'Natuurlijk heb ik mijn vader enorm gemist. Maar →

ANOUSHA NZUME IN 93 WOORDEN

Geboren: Moskou, 12 juli 1970

Opleiding: Kleinkunstacademie Amsterdam

Theater: onder andere *Eiland* en *Voor-Spel*, *Poppenkoppen*, *De Koningin van Paramaribo*, *Hormonologen*, *Opvliegers*

Radio en tv: *Onderweg naar Morgen*, *Vrouwenvleugel*, *Oppassen*, *Bradaz*, *Uitgesloten* (NTR), *Ik word moeder* (RTL8)

Bibliografie: *De mama match* (2014) met Tanja Jess, *Hallo witte mensen* (2017)

Laatste keer gelachen: Net nog, met mijn kinderen Lulu, Samuel en Ella om hun vader

Boek op het nachtkastje: *Iedereen Inc* van Jannet Vaessen

Rolmodel: Veel! Audre Lorde, Frantz Fanon, Gloria Wekker. De laatste tijd leer ik vooral mijn 13-jarige dochter Lulu

Grootste valkuil: Tassen

mijn moeder, nu 84, is altijd absoluut een support geweest. Ze is immigrant, spreekt met een Russisch accent en heeft zelf veel met uitsluiting te maken gehad. Ik ben ook erg Russisch, emotioneel, uitbundig, iedereen is altijd welkom. Maar het is waar: mijn moeder kon mij niet begeleiden in *being a black woman*. Met de beste wil van de wereld kon ze dat niet navoelen.'

Jouw man is in jullie gezin de uitzondering: hij is als enige wit.

'Dat is iets totaal anders dan dat je tot een maatschappelijke minderheid behoort. Als jij thuis wordt geplaagd omdat je als enige wit bent in een gezin van kleur, heeft dat geen effect op je salaris of je carrièrekansen. In mijn boek probeer ik uit te leggen dat institutioneel racisme onderdeel is van een sociaal systeem waardoor mensen van kleur nog altijd minder verdienen en minder promotie maken.'

Een van de thema's die je aankaart, is dat racisme niet past in het zelfbeeld van Nederland.

'Dat is heel merkwaardig, ja. Als ik in Rusland met vrienden discussieer over racisme en discriminatie zegt niemand: "Zo zijn wij niet." Russen zijn zich heel bewust van hun rol in de geschiedenis en erkennen dat bij macht ook geweld hoort. De Nederlandse identiteit is gestoeld op vrijheid, openheid en gelijkwaardigheid, terwijl ook Nederland een bloedige geschiedenis heeft in slavenhandel en kolonialisme. Dat heet hier heel keurig een "zwarte bladzijde" in de historie. Punt. Maar laten we het als maatschappij eens écht bespreken. Russen en Duitsers doen dat wél.'

Je beschrijft dat een witte vriendin een discussieavond organiseerde over wit privilege. Die liep helemaal uit de hand.

'Het was vreselijk. Er waren vooral witte, hoogopgeleide mensen uit de kunst- en mediasector, maar niemand erkende dat wit privilege bestaat. Ze voelden zich aangevallen en kwamen met argumenten als: "Ik kom uit de provincie, ik heb een zachte g, ik word ook gediscrimineerd." Het zou heel fijn zijn als naar de ervaringen van mensen van kleur geluisterd wordt, in plaats van dat we witte mensen moeten overtuigen van iets dat ze nooit hebben of zullen ervaren.'

Waarom wekt het zoveel irritatie op als je Nederlanders wijst op het bestaan van wit privilege?

'Nederland koestert haar identiteit van vrijgevochten, tolerant, egalitair landje. Vooral witte, progressieve Nederlanders hebben sinds de jaren '70 de houding

'Progressieve Nederlanders hebben rationeel besloten dat ze geen racist zijn en daarmee is de kous af'

"iedereen is in mijn ogen gelijk" en "ik zie helemaal geen kleur". Ze hebben rationeel besloten dat ze geen racist zijn en daarmee is de kous af. Maar veel van onze gedragingen spelen zich af op onbewust niveau. Enorm veel hardnekkige culturele aannames kunnen leiden tot racisme zonder dat je je daarvan bewust bent. Nog steeds moet ik regelmatig aan vrienden en collega's vragen waarom ze een bepaalde opmerking of grap maken over mensen die er zo uitzien als ik.'

Met jouw boek spreek je witte Nederlanders aan omdat de meesten ontkennen dat racisme diep zit ingebed in het systeem. Denk je dat deze onwelkome boodschap doel zal treffen?

'Ik hoop een bescheiden bijdrage te leveren aan bewustwording. Het valt me op dat mijn dochter van 13 met precies dezelfde problemen te maken heeft als ik in mijn jeugd. Op haar progressieve gymnasium wordt gezegd: "Racisme komt hier niet voor, we zijn Amerika niet." Als je discriminatie niet eens bespreekbaar maakt, en wat mij betreft moet dat zo jong mogelijk, kun je het natuurlijk nooit oplossen.'

Ben jij na al die jaren witte weerstand niet moedeloos geworden?

'Nee hoor, ik ben van nature enorm vrolijk en opgewekt. Vanavond sta ik weer op de planken in een theatervoorstelling waarbij veel gelachen wordt. Als je van kleur bent, leer je al heel jong met kritiek om te gaan. Witte mensen zijn door hun maatschappelijk bevoorrechte positie wat fragieler, ze zijn minder aan weerstand gewend. Als zij een discussie over wit privilege niet verdragen, kunnen ze het naast zich neerleggen. Maar ik kan niet weglopen van onaangename waarheden. Als zwarte vrouw ben ik niet anders gewend dan dat ik ermee te dealen heb. Dat maakt sterk, maar ik betaal er wel een prijs voor.' ■

MEER EELT GRAAG

KINDEREN VAN TEGENWOORDIG KAN VEEL OVERKOMEN. ZE KUNNEN EEN SINTERKLAASSURPRISE KRIJGEN DIE ZE NIET MOOI VINDEN, VALLEN BIJ TIKKERTJE OP HET SCHOOLPLEIN OF KRIJGEN HEIMWEE OP KAMP. ERG? NOU NEE, HELEMAAL NIET, MAAR VEEL OUDERS DENKEN DAAR ANDERS OVER. TIJD VOOR OPVOEDEN 2.0.

Afgelopen jaar, een paar weken voor de viering van Sinterklaas, kwam van school per mail de druppel binnen die de emmer deed overlopen. Het bericht ging over het maken van de sinterklaassurprises in de groepen 5 tot en met 8. Er stond in dat van de ouders werd verwacht – het was eigenlijk een opdracht – dat zij hun kinderen zouden helpen met het maken van de surprise, zodat ‘elk kind op school blij kan zijn met wat hij of zij krijgt’. Het jaar daarvoor had mijn zoon van toen 8 als surprise een prachtige Minion gekregen. Hij was gemaakt van gips, had een echt spijkerbroekje aan en zijn brilletje was precies als van de ‘echte’ Minion. Kortom, er was een hoop tijd en aandacht aan besteed en de surprise toonde een hoge graad van creativiteit en knutselkunst. Heel mooi, dacht ik, die Minion, zonder meer een begeerlijk object. Maar wat heeft Meesje, ook 8 jaar oud, daar zelf aan gedaan?

Niets, vermoed ik, en dat zijn ouders dit gemaakt hadden, vond ik lastig. Want wij hadden onze zoon wél zelf laten ploeteren op zijn surprise, met als gevolg dat hij naar school ging met een bus gemaakt van wc-rolletjes, die hij ook nog eens zelf had geschilderd. Geel, was de bedoeling, maar door een eindeloos mengen van kleuren en het nodige ongeduld was de bus meer bruinig zwart geworden. Mooi was het niet, dat zag ik ook wel, maar wat moet je? Want als de ene ouder een onvergetelijke surprise in elkaar knutselt

voor zijn of haar kind en de andere vindt dat het kind het toch echt zelf moet doen, ontstaat er scheefgroei. Vergeleken met de Minion zal de ontvanger van de wc-rolbus niet gelukkig zijn geweest. De school vreesde blijkbaar ook scheve gezichten en gaf het jaar daarop daarom per mail de opdracht aan ouders: zorg dat je kind iets moois meeneemt voor de ander, zodat niemand, maar dan ook niemand, teleurgesteld raakt in wat hij of zij krijgt.

SCHOOLKAMP IS ENG

Jaren geleden introduceerde de Deense psycholoog Bent Hougaard de term ‘curlingouders’. Hij bedoelde daarmee het slag ouders dat alle obstakels voor hun opgroeiende kinderen uit de weg ruimt. Een surprise krijgen die je niet zo mooi vindt? Dat mag niet gebeuren. Een surprise máken die misschien niet zo mooi is? Ook dat mag niet gebeuren, want daarmee ziet iedereen dat het kind in kwestie niet zo goed kan knutselen en dat is minstens zo zelig. Wat voor de surprises opgaat, gaat ook op voor spreekbeurten en andere zaken. Om het kind niet achter te laten blijven bij klasgenoten draaien ouders voor hun dochter of zoon de spreekbeurt in elkaar, inclusief een gelikte Prezi-presentatie. No way dat hun kind voor de klas staat met een dun verhaal, iets wat wellicht beter zou passen bij de leeftijd van het kind, het leervermogen of soms ook de geleverde inspanning, want thuis werken aan een spreekbeurt is stommer dan buiten voetballen. Een schoolkamp met een nachtje slapen is tegenwoordig verworden tot een soort *danger zone* waar het kind kan verbranden in de zon, iets te eten kan krijgen wat het niet lust of misschien 's nachts heimwee krijgt. En o, regent het? Nou, dan pakken we de auto wel even naar school.

Curlingouders houden hun kinderen uit de wind om gevoelens van teleurstelling, angst of falen bij het kind te voorkomen. Maar kinderen die zich niet bezeren of geen verlies lijden, leren niet op te staan nadat ze zijn gevallen, leren niet omgaan met stress en komen zichzelf later in het leven tegen. Jan Derksen is universitair docent psychodiagnostiek aan de Radboud Universiteit Nijmegen, hoogleraar aan de Vrije Universiteit Brussel en psychotherapeut met een eigen praktijk. Zijn spreekkamer wordt overspoeld →

'HET IDEE IS DAT IEDEREEN EEN TALENT HEEFT EN DAT JE DAT TALENT MOET BENUTTEN. DAAR IS NIETS OP TEGEN, UITBLINKEN IS PRIMA, MAAR MOET HET PERSE? HET HOEFT NIET ALTIJD EEN TIEN TE ZIJN'

door jongeren met geestelijke gezondheidsklachten: ze hebben een burn-out, een depressie, angstklachten of veranderingen van stemming. 'De laatste twintig jaar zijn de psychische stoornissen niet echt toegenomen, maar gek genoeg is de hulpvraag verdrievoudigd,' zegt hij. 'En meer dan 40 procent van de patiënten in de GGZ-zorg is onder de 25 jaar. Vaak zijn de klachten terug te leiden tot de opvoeding. Ze hebben als kind niet geleerd frustraties te verdragen, om te gaan met verdriet of emoties te verwerken. Op de crèches zetten leidsters het laatste blokje op de door het kind gebouwde blokkentoren om het maar te behoeden voor het eventueel instorten ervan.' Tegen de tijd dat die kinderen 20 zijn, gaan werken en hun eerste negatieve functioneringsgesprek krijgen, ontstaan de klachten, zegt hij. Ze zijn niet voorbereid op tegenslag en kunnen niet de hobbels nemen die in het leven onvermijdelijk in het verschiep liggen.

STOMME STOEPTEGEL

Sanne Stapel is intern begeleider in het basisonderwijs. Een probleem dat zij signaleert, is dat veel kinderen faalangst lijken te hebben, bijvoorbeeld bij het maken van de Cito-toetsen. De druk om het goed te doen is hoog. 'Soms heeft de helft van de klas toetsstress,' zegt Stapel. 'Als school en samenleving moet je je dan toch achter de oren krabben. Veel ouders sturen hun kind op Cito-training om ze te helpen met hun stress voor toetsen, maar dat is niet de oplossing. Dat een kind misschien laag scoort omdat het spelen moeilijk vindt, is iets waar we niet meer aan willen. Maar het moet mogen, er moet ruimte gelaten

worden voor iets minder goed kunnen. Door een kind te behoeden voor teleurstelling, ontwikkelt het geen reëel zelfbeeld, leert het zichzelf niet kennen en ligt het wel of niet slagen altijd aan de omgeving en niet aan henzelf. Ze struikelen over een "stomme stoep-tegel", maar misschien hadden ze zelf beter moeten opletten.' Ouders die hun kinderen beschermen tegen iets niet zo goed kunnen of van ze verlangen dat ze excelleren, passen in de tijdgeest, zegt ze. 'Iedereen is bezig met zichzelf ontplooiën en ontwikkelen. Het idee is dat iedereen een talent heeft en dat je dat talent moet benutten. Daar is niets op tegen, uitblinken is prima, maar moet het perse? De zesjescultuur mag niet meer, maar misschien was er toch niet zo heel veel mis mee. Een zes is ook voldoende, het hoeft niet altijd een tien te zijn.'

Opvoeden gebeurt volgens Derksen tegenwoordig vanuit buikgevoel. 'Vroeger had je de zuilen die houvast boden, maar die zijn er niet meer. Nu heb je allerlei stromingen, zoals de *tiger mothers*, helikopterouders of dolfijnvaders.' Opvoeden vanuit buikgevoel doen ouders vaak goed, zegt hij. Toch is er dat gegeven van de geestelijke gezondheidszorg, die overspoeld wordt door jonge mensen die het allemaal niet meer zo goed weten en met serieuze psychische klachten kampen. Plus al die andere diagnoses die bij jonge kinderen steeds meer worden gesteld, zoals ADHD. Derksen is met een team internationale onderzoekers het project Opvoeden 2.0 gestart, dat binnenkort zijn première zal beleven. Het doel ervan is preventie van aandoeningen, want heel simpel: voorkomen is beter dan genezen, die overvolle wachtkamers moeten leger. Aan alle ideeën die er zijn over opvoeden, hebben Derksen en zijn collega's wetenschappelijke bevindingen toegevoegd. Voor professionals in de geestelijke gezondheidszorg is er een boek en een game gemaakt ter ondersteuning in de hulpverlening aan ouders.

Voor jonge ouders biedt Opvoeden 2.0 ook een boek, maar ook video's met daarin concrete tips. 'Die kunnen ze heel eenvoudig op hun smartphone bekijken, als dat voor hen nodig is,' legt Derksen uit. 'Wanneer zich iets voordoet met hun kind, helpen we op deze manier jonge ouders vooruit. Door al op zeer jonge leeftijd bij te sturen in de opvoeding, hoeven er op latere leeftijd ook minder diagnoses te worden gesteld.' Met andere woorden: een druk kind →

fragile

blijft een druk kind, zo is het nu eenmaal gemaakt, maar door in de opvoeding streng te zijn, structuur te bieden en duidelijk te maken dat een grens een grens is en daar heel consequent in te zijn, hoeft het niet de kant op te gaan van ADHD.

GEZINSZUILTJE

Voor wat betreft de overbescherming van kinderen wijst ook Derksen – hij noemde deze kinderen ooit de achterbankgeneratie – op de tijdgeest. Het zijn de babyboomers die ermee zijn begonnen, met hun antiautoritaire opvoeding. Maar er is meer. De maatschappij is ingewikkelder dan ooit tevoren. Derksen: ‘Onze samenleving is een stressvolle. Er zijn ongelooflijk veel keuzemogelijkheden, er is het gebruik van sociale media en de prestatiedruk is enorm hoog. Ouders laten hun kinderen vaak ook niet meer gewoon maar wat hangen op de bank. Ze moeten dan iets gaan doen. Maar jonge kinderen moeten hangen, zo kunnen ze hun binnenwereld verkennen, iets waar ze ook door de sociale media nauwelijks meer aan toe komen. Kinderen hebben meer innerlijke stevigheid nodig.’

Wat koers kan geven, is dat gezinnen een eigen zuiltje maken en vandaaruit opvoeden, zegt Derksen. ‘Je stelt, nog voordat de kinderen worden geboren, een gezinsnarratief op. Daarin beschrijf je wie je bent,

wie je als gezin bent, wat je belangrijk vindt, waar je voor wilt staan. Daaraan toets je alles wat je doet in de opvoeding. Vind je als gezin milieu belangrijk, dan is dat waar je met z’n allen zorg voor draagt. Een gezinsnarratief helpt bijvoorbeeld ook bij de vraag wat je moet met het gebruik van sociale media in het gezin.’

En verder? Een beetje meer eelt graag. Een kind kan door de regen fietsen. En ja, heimwee is naar, maar het leert een kind ook iets. Namelijk dat het weer overgaat, of dat het een vervelend gevoel is wat er soms bij hoort. In het ergste geval leert een kind dat er dus vreselijk nare gevoelens bestaan. Daar moet aandacht voor zijn, maar op voorhand een kind beschermen tegen een nachtje logeren op schoolkamp leert het niet met angst omgaan. Stomme surprises zijn ook niet erg. Je krijgt niet altijd wat je mooi vindt (god, wat zullen die arme kinderen nog veel lelijks cadeau krijgen in hun leven) en bovendien, de lol van surprises is ook dat je kunt hopen dat Floor jou dit jaar heeft, want die maakt mooie dingen, of vrezen dat Mats jou heeft getrokken, want die kan écht niet knutselen. Rousseau en Kant zeiden al dat het van belang is dat kinderen builen en schrammen oplopen, aldus Derksen. En nee, het was vroeger zeker niet allemaal beter, zeggen zowel Derksen als Stapel, daar moeten we nooit naar terug, want we zijn ook een stuk rijker geworden aan inzichten. ■

‘OUDERS LATEN HUN KINDEREN NIET MEER GEWOON WAT HANGEN OP DE BANK. MAAR ZO VERKENNEN ZE HUN BINNENWERELD. KINDEREN HEBBEN DIE INNERLIJKE STEVIGHEID NODIG’

#AUSTRIANTIME

het 'je komt
ogen te kort'
gevoel

Oostenrijk

uitpakken
en meer beleven

Ervaar het hele verhaal:
austria.info/austriantime-story

STRAATINTIMIDATIE

WERKEN AAN DE WEG

Tussen een welgemeend compliment en de vraag 'wil je een lekkere dikke pik zien?' zit een hele bandbreedte aan seksuele straatintimidatie. Voor veel vrouwen is het een vanzelfsprekend onderdeel geworden van het dagelijks bestaan, met name in de grote steden. Dat moet veranderen, dan wel door wetgeving, dan wel door bewustwording. Welke oplossingen biedt de praktijk?

Hoe cliché ook, deze sturende bouwvakkers dienen slechts ter illustratie en komen niet in de tekst voor.

Internationaal zorgde de Amerikaanse president Donald Trump met zijn *'grab 'em by the pussy'*-uitspraak voor massale verontwaardiging. Ook Nederland heeft zijn eigen vrouwonvriendelijke relschopper in de vorm van Thierry Baudet, die in zijn roman *Voorwaardelijke liefde* zijn 'hoofdpersoon' een pleidooi voor verkrachting laat houden. In het hoog opgelopen debat over geweld tegen vrouwen is straatintimidatie, zoals sissen op straat, vrouwen uitschelden voor hoer of ze nafluiten, een belangrijk thema. Stichting Stop Straatintimidatie verzamelt sinds 2014 handtekeningen om straatintimidatie strafbaar te maken. Voor de verkiezingen tekenden zes politieke partijen een stembusakkoord om deze praktijken te bestrijden. Of het zal resulteren in een nieuwe wet is afwachten, maar het onderwerp is landelijk succesvol geagendeerd.

Straatintimidatie kreeg drie jaar geleden wereldwijde aandacht toen een vrouw filmde hoe ze op straat in New York herhaaldelijk werd lastiggevallen. De video werd 43 miljoen keer bekeken. Het was aanleiding voor de Rotterdamse schrijfster Elfie Tromp om haar ervaringen te publiceren op het online tijdschrift *Vers Beton*. 'Het gebeurt als ik een jurk aan heb. Het gebeurt als ik een broek aan heb. Het gebeurt waar mijn vriend bij is. Het gebeurt 's ochtends vroeg en 's avonds laat.' In haar artikel pleitte ze voor het strafbaar maken van straatintimidatie, net zoals in België, dat straatintimidatie in 2013 verbood in een wet tegen seksisme. Want, schrijft ze: 'Op straat heerst een gevoel van straffeloosheid onder de daders en een machteloos gevoel onder de slachtoffers.' Sinds de publicatie van het stuk is een hoop veranderd, constateert Tromp tevreden. 'Het is nu een publieke discussie, dat is alles wat je kunt wensen als columnist,' zegt ze. 'Daarnaast heeft de gemeente Rotterdam het ook serieus opgepakt, onder andere met een congres over straatintimidatie. →

Tegen columnist Sheila Sitalsing, die in *Opzij* de wens om wetgeving als hysterisch afdoet, zou ik willen zeggen: loop eens een paar keer vanaf Rotterdam Centraal naar mijn huis op en neer.'

De omvang van het probleem werd goed duidelijk uit het grootste onderzoek naar straatintimidatie sinds de jaren '80, waarvan de resultaten begin februari werden gepresenteerd. Tamar Fischer, assistent professor criminologie, en onderzoeker aan de Erasmus Universiteit Natascha Sprado deden het onderzoek in opdracht van de gemeente Rotterdam. Uit de bijna 1.200 ingevulde enquêtes bleek dat 94 procent van vrouwen tussen de 18 en 45 jaar in het afgelopen jaar te maken kreeg met seksueel getinte toenaderingen op straat, zoals fluiten, complimenten, nastaren, naropen, sissen, beledigen, om seks vragen, achtervolgen of in het nauw drijven. Als het relatief onschuldige fluiten en complimenteren worden weggelaten, is het percentage 84 procent.

RUIMTE IN DE WET

Het onderzoek bestond daarnaast uit diepte- en straatinterviews met professionals, met vrouwen én mannen. Daaruit bleek dat een deel van de mannen oprecht niet beseft dat hun gedrag ongewenst is. Fischer: 'Ze zeiden bijvoorbeeld dat het goed bedoeld is, als een compliment. Dat kan ook een neutralisatiestrategie zijn, om het voor zichzelf goed te praten. Dat vrouwen aanpasgedrag vertonen door bijvoorbeeld om te lopen, plekken te vermijden, kleding aan te passen of, zoals in 10 procent van de gevallen, door de publieke ruimte 's avonds helemaal te vermijden, was voor veel mannen een verrassing. Dat geldt overigens ook voor een deel van de wijkagenten.' Die laatsten meldden in het onderzoek dat binnen de huidige wetgeving best ruimte is om aangifte te doen van intimidatie, omdat het kan vallen onder belediging, bedreiging of overlast.

‘Vervolging is lastig, omdat een getuige nodig is, of een agent die een dader op heterdaad betrapt,’ aldus Fischer. Aangifte wordt dan ook bijna nooit gedaan: 87 procent van de vrouwen die te maken hadden met seksuele straatintimidatie heeft dit nog nooit gemeld bij de politie.

NIET RENNEN

Iemand die recent met ernstige straatintimidatie te maken had en er wél melding van maakte, was vlogger Cynthia Schultz. Zij kwam in Zwolle tijdens een wandeling in het bos een man tegen die haar vroeg ‘of ze een lekkere dikke pik wilde zien’. Ze zag hem zijn broek openritsen, wachtte niet af en maakte rechtsomkeert. ‘Hoewel ik doodsbang was, ben ik bewust rustig weggelopen, met mijn schouders naar achteren. Ik dacht: niet rennen, schreeuwen of huilen, wie weet kickt hij daarop.’ Eenmaal verderop belde ze de politie, die de man kon traceren. Ze had goed gehandeld, vertelden de agenten. Maar de man werd uiteindelijk niet opgepakt, omdat hij (nog) geen strafbaar feit had gepleegd.

Vervolgens kreeg Schultz het op social media behoorlijk te verduren. ‘Dan merk je hoe vrouwonvriendelijk mensen nog steeds zijn,’ vertelt ze. ‘Het is namelijk mijn schuld, want ik ben een aandachtshoer. Ik krijg vragen als: waarom liep je daar alleen, wat had je aan? Ik hoop dat er meer bewustwording komt over straatintimidatie. In Zwolle ben ik vaker lastiggevallen, maar bang ben ik nog nooit geweest. Een welgemeend compliment over bijvoorbeeld mijn haar kan ik best waarderen. Inmiddels heb ik me voorgenomen om een zelfverdedigingscursus te gaan doen, want ik weet nu dat ik niks kan als het erop aankomt. Dat voelt heel kwetsbaar. Ook heb ik me voorgenomen een bus haarlak in mijn tas te doen, alleen de vraag blijft dan: wanneer mag je die gebruiken?’ Ook Elfie Tromp benadrukt dat het haar niet om complimenten gaat. ‘Maar zodra

het over mijn lichaam gaat en seksueel getint wordt, vind ik het wél een probleem. Het zou heel fijn zijn als je dan iets in handen hebt waardoor je de politie kunt benaderen. Dat werkt ook preventief, net als het verbod op wildplassen. Dat Thierry Baudet genoeg stemmen heeft gekregen om in de Tweede Kamer te mogen plaatsnemen, toont aan dat vrouwenrechten in Nederland totaal onbelangrijk worden gevonden. Het is toch om te janken dat Artikel 1, dat streeft naar gelijkwaardigheid, geen zetel haalt en zijn partij twee?’

HOLLABACK!

In 2014, hetzelfde jaar dat Tromp haar column schreef, richtte Eve Aronson, werkzaam voor The Student Hotel, de Nederlandse afdeling van Hollaback! op, de wereldwijde organisatie tegen straatintimidatie. ‘Ik was net verhuisd naar Nederland vanuit Washington en had veel gesprekken met andere vrouwen over hun ervaringen op straat. Zij zeiden dan elke keer: ‘Het is heel vervelend, maar jammer genoeg is er niks aan te doen.’ Ik kende de app Hollaback! uit de VS, dus ik wist dat er wél iets aan te doen viel.’ De applicatie geeft vrouwen de mogelijkheid om ervaringen met elkaar te delen. In de VS is de app daarnaast ook een praktische tool om straatintimidatie te voorkomen, omdat vrouwen locaties en mannen onderling kunnen uitwisselen. Maar, zegt Aronson: ‘In Nederland is het verboden om foto’s van mensen te maken en te publiceren.’

Hollaback! zet als organisatie bewust niet in op het strafbaar stellen van straatintimidatie. Aronson: ‘Het is een lastige kwestie. Aan de ene kant zorgt wetgeving voor aandacht voor het onderwerp. Wetten maken mooie krantenkoppen, maar helaas hebben ze nauwelijks effect op de problematiek. In Nederland zie je dat veel conservatieve partijen het onderwerp inlijven en het linken aan etniciteit. Dat vind ik heel gevaarlijk. Hollaback! zorgt voor data waarmee het probleem door →

‘HET IS NAMELIJK MIJN SCHULD, WANT IK BEN EEN AANDACHTSHOER. IK KRIJG VRAGEN ALS: WAAROM LIEP JE DAAR ALLEEN, WAT HAD JE AAN?’

beleidsmakers aangepakt kan worden, zonder het te politiseren.' Dat ziet Gaya Branderhorst, initiatiefnemer van Stop Straatintimidatie, anders. 'Wij zijn voor voorlichting, net als Hollaback!, want dat pakt het probleem bij de wortel aan. Maar alleen bewustwording is niet genoeg. Door boetes uit te delen leg je de gevolgen van een maatschappelijk probleem terug bij de veroorzakers. Dit is de basis voor elke vorm van bestraffing.'

GAAT HET?

Aronson denkt dat educatie een belangrijk middel is om straatintimidatie bij de kern aan te pakken. Praktische oplossingen voor vrouwen die worden lastiggevalen, heeft ze niet. 'Wij vinden dat de oplossing namelijk niet bij vrouwen ligt. Wel geven we zelfverdedigingscursussen. Maar elke situatie is anders. Het belangrijkste is om te vertrouwen op je gezond verstand en de politie in te schakelen wanneer er sprake is van een misdrijf.' Daarnaast ziet ze een belangrijke rol voor omstanders. 'Daar valt nog veel winst te behalen. Je hoort vaak dat mensen wel willen reageren maar "bevrozen", omdat ze niet weten wat ze moeten doen. Een van de dingen die je kunt doen, is het afleiden van degene die een vrouw lastigvalt. Daarmee geef je de vrouw in kwestie de kans om weg te gaan, zonder agressie te gebruiken, waardoor de zaak kan escaleren. Iets anders is het benaderen van degene die wordt lastiggevalen, tijdens of na het incident. Een simpel "Gaait het?" geeft hen al het gevoel dat ze er niet alleen voor staan.'

Ook hoogleraar Fischer constateert dat omstanders een belangrijke rol kunnen vervullen. 'In de helft van de gevallen waarin behoefte was aan hulp was die niet voorhanden omdat er niemand in de buurt was, of omdat mensen het niet doorhadden. Maar in 20 procent van de gevallen kregen mensen wél hulp van omstanders. Ook het ontfermen over het slachtoffer achteraf wordt door vrouwen als heel be-

langrijk ervaren.' Fischer is blij met het huidige maatschappelijke debat over de kwestie, omdat die bewustwording onderdeel is van de oplossing. In de aanbevelingen van het onderzoek stelt ze dat een hardere aanpak van plegers niet zonder bewustwording en educatie kan. 'De gemeente Rotterdam is op dit moment bezig met een uitgebreid plan van aanpak. De wethouder wil vooral maatregelen op het gebied van handhaving. De vraag is waar dat in uitmondt.'

Uit haar onderzoek bleek dat de meeste ondervraagden weinig heil zagen in het strafbaar maken van straatintimidatie. Fischer: 'In België zijn sinds de veranderde wetgeving slechts enkele aangiften gedaan en heeft het tot niet één vervolging geleid. Het zit volgens Belgische professionals nog niet genoeg in de hoofden van zowel vrouwen als politie. Vrouwen geven nu al vaak genoeg een aanranding niet aan. Het lastige bij intimidatie is dat vrouwen niet weten waar het gedrag eindigt, dat geeft een onveilig gevoel. Maar ze geven ook aan dat het gedrag niet ernstig genoeg is om strafbaar te zijn.'

In Amsterdam is vorige maand in de gemeenteraad een pakket van maatregelen aangenomen om straatintimidatie tegen te gaan, gericht op monitoring, voorlichting, en opname in de Algemene Plaatsse-

'PRAKTISCHE OPLOSSINGEN VOOR VROUWEN DIE LASTIG WORDEN GEVALLEN, HEB IK NIET. WIJ VINDEN DAT DE OPLOSSING NAMELIJK NIET BIJ VROUWEN LIGT'

lijke Verordening. Het voorstel kwam van raadslid Dilan Yesilgoz, die namens de VVD de komende periode in de Tweede Kamer zit. Uit de verschillende verhalen klinkt in ieder geval één duidelijk geluid: vrouwen hoeven straatintimidatie niet te accepteren. Of het nu strafbaar wordt gesteld of niet, er zijn ook nu al genoeg middelen voorhanden om het probleem aan te pakken.

TUSSENBEIDE KOMEN

In de bewustwording bij mannen is nog winst te behalen. Twee studenten doen bij Fischer op dit moment afstudeeronderzoek naar. Daarnaast is het belangrijk dat omstanders hun verantwoordelijkheid nemen als vrouwen lastig worden gevallen op straat. Daar hoef je geen held voor te zijn, tussenbeide komen is vaak al voldoende om de situatie een andere wending te geven.

Nu negeert een grote meerderheid (81 procent in Rotterdam) van de vrouwen de man in het geval van seksuele straatintimidatie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat omstanders de problemen regelmatig niet opmerken. Voor een echte verandering zullen vrouwen zelf moeten geloven dat het straatintimidatieprobleem een oplossing kent, ze moeten zich durven uitspreken of om hulp vragen als ze worden lastiggevalen op straat. ■

‘Mijn koppigheid leerde me dat je uitspreken tegen onrecht loont’

Ik ben niet zo goed in conformeren. Sterker nog, ik heb nogal de neiging om tegendraads te zijn. Niet omdat ik het nou zo leuk, grappig of ludiek vind om anderen tegen de haren in te strijken. Integendeel zelfs. Niets zo vervelend als iemand vertellen dat ik het allemaal toch anders zie. Toch heb ik de neiging dat wel te doen wanneer ik tegen zaken in mijn leven aanloop waar ik het niet mee eens ben. Zeker wanneer het over onrecht als racisme, homofobie of seksisme gaat.

Ik ben niet altijd zo dapper geweest. Bij mijn ouders thuis bijvoorbeeld. Daar heb ik jarenlang geregeld op mijn tong gebeten om niet al te fel uit de hoek te komen, om niemand pijn te doen. Dat ik mezelf daarmee vaak benadeelde, nam ik dan maar voor lief. Het hoort bij het gezinsleven, dacht ik dan. En: je kunt niet alles hebben in het leven.

Waar het omslagpunt ligt, welk voorval, boek, documentaire of – laat ik eens eerlijk zijn – romcom me heeft doen realiseren dat, hoe cliché het ook klinkt, alleen ik de regisseur van mijn leven kan zijn, weet ik niet meer precies, maar het moet rond mijn vijfentwintigste levensjaar zijn geweest. Ik betwijfel overigens

ASTRID ZUIDEMA

dat slechts één incident ten grondslag ligt aan mijn post-puberele rebellie; het moet een combinatie zijn geweest van de virulente islamofobie in media en politiek, seksistische reacties op iedere straathoek en het naarstige verlangen eens een keer met rust gelaten te worden, net als de witte man op het terras, nippend aan zijn biertje, in de zon, relaxed achterover hangend, *mind his own business*.

Wat mijn koppigheid me heeft geleerd, is dat je uitspreken tegen onrecht loont. Misschien niet à la minute, het kan je ook behoorlijk wat koppijn opleveren, maar op den duur betaalt het zich uit. Verandering kan namelijk alleen ontstaan als je er hard voor maakt en je ertegen uitspreekt. En daar hebben we koppige mensen voor nodig.

Vrijwel niemand is bereid om vrijwillig macht, geld of anderszins zaken van status structureel in te leveren. Dwang – bijvoorbeeld in de vorm van quota – kan helpen, al is bewustwording van de ongelijkwaardigheid in de samenleving en de privileges die daarmee gepaard gaan, net zo belangrijk.

De afgelopen twee jaar heb ik met mijn column in *Opzij* geprobeerd bij te dragen aan die bewustwording. Soms extreem tegendraads, wanneer het bijvoorbeeld over de *Opzij* Top 100 gaat, andere keren door een intiem inkijkje in mijn leven te geven. Rode draad is altijd geweest dat strijden tegen alledaagse ongelijkwaardigheid – zij het van sekse, seksuele voorkeur, klasse of etniciteit – de doelstelling van iedere feminist zou moeten zijn.

Laten we niet alleen kritisch zijn op de samenleving, maar ook op onszelf. En als we dan tegendraads, of bij vlagen zelfs recalcitrant worden genoemd, dan is dat maar zo. De Nederlandse samenleving bestaat voor meer dan 50 procent uit vrouwen. Het is de hoogste tijd dat de maatschappij zich daarnaar gaat gedragen. ■

De gekozen senatoren stemmen
over de nieuwe wetsvoorstellen

JE KIJKT NAAR DE VOLGENDE HILLARY

Hoe zorgen we voor meer vrouwen in de politiek?
In Amerika worden meisjes al vanaf hun 8ste warm
gemaakt voor een politieke carrière.

Van het snoep afblijven, dames politici! Halverwege de ochtend moet Kimberly Mitchem-Rasmussen even ingrijpen. Ze probeert een zaal vol meiden een dag lang het leven in machtsbolwerk Washington te laten ervaren, maar soms vallen de imitatiesenatoren en -presidenten even uit hun rol. Frieda (10) en Justice (8) hebben de zakjes gummiberen achterin de zaal ontdekt en vergeten prompt dat Mitchem-Rasmussen een verhaal staat te vertellen over Ruth Bader Ginsburg, rechter in het Amerikaanse hoogerechtshof en zo'n iconisch figuur in de Amerikaanse vrouwenbeweging dat ze haast bekender is onder de artiestennaam die biografen haar gaven, Notorious RBG. Een inspiratiebron voor meisjes die als verlegen worden gezien, zegt Mitchem-Rasmussen

tegen de moeders in de zaal, want die kleine, zacht pratende vrouw is een leeuwin in het gerechtshof. Dan, in een abrupte transformatie van campaigner naar kinderoppas: 'Nee, nee, meiden, het snoep is voor als jullie naar huis gaan.'

Kimberly Mitchem-Rasmussen is de oprichter en directeur van het Political Institute for Women in Washington. Girls in Politics is het initiatief waarmee ze in de hele VS (en soms daarbuiten) politieke lesprogramma's voor meisjes van 8 tot 15 jaar organiseert. Er is een Congreskamp, een Verenigde Naties-kamp en een Moeder-Dochterkamp, zoals vandaag in New York. De meiden stellen zich aan het eind van de dag verkiesbaar voor een plek in een fictief Witte Huis of Congres, de →

De president
en vice-president
ondertekenen
nieuwe wetten

moeders treden op als campagnemanagers, wat in dit geval niet alleen betekent dat ze een aanvalsplan opstellen, maar ook dat ze tranen drogen en de suikerinname van de kandidaat limiteren. Net echt.

Vorig jaar verzamelde Mitchem-Rasmussen op een dag als deze doorgaans zo'n veertig meisjes. Nu brengt ze met gemak twee of drie van zulke groepen bijeen. Ze kreeg ook al 30 procent meer aanmeldingen voor trainingen die ze geeft aan volwassen vrouwen die zich verkiesbaar willen stellen. Het is de onverwachte, zonnige kant van de verkiezingszege van Donald Trump: hij heeft bij vrouwen de belangstelling voor politieke carrières los gemaakt. Ook zusterorganisaties als She Should Run, Emerge America en Vote Run Lead melden explosief toegenomen interesse voor hun politieke trainingen, een handje geholpen door Hillary Clinton, die vrouwen expliciet oproept om de politiek in te gaan. 'Sta op, verzet je, stel je verkiesbaar, wees een kampioen,' zei ze in een Snapchat-video die ze verspreidde op Internationale Vrouwendag.

NOG STEEDS VAN STREEK

'Ik hoop dat de interesse blijft,' reageert Mitchem-Rasmussen. 'Soms worden mensen even heel boos, maar laten ze het uiteindelijk zitten.' Toch zou het niet de eerste keer zijn dat boosheid daadwerkelijk zorgt voor meer vrouwen in de Amerikaanse politiek. In 1992 gebeurde hetzelfde na pijnlijke hoorzittingen over seksuele intimidatie door een kandidaat-rechter voor het hooggerechtshof, Clarence Thomas. De vrouw die hem beschuldigde, Anita Hill, werd weggezet als leugenaar en live op tv gegrield door een Senaatscommissie. Aan de eerstvolgende verkiezingen voor het Huis van Afgevaardigden deed een recordaantal vrouwen mee. In één klap groeide hun aantal in het Congres van 29 naar 47.

De impact van de verkiezingsuitslag van 8 november 2016 houdt vier jaar aan,

en is dus zeker niet minder. Moeders die vandaag in New York hun dochters laten bijscholen zijn maanden na dato nog steeds van streek. 'Die avond vergeet ik nooit,' zegt Gretchen LeGrand, moeder van Justice. 'Het was zo pijnlijk.' Clay Zephyrin, in training met dochter Naomi (10): 'Ik ben nog steeds met stomheid geslagen, geschokt – ik voel allerlei emoties, kan het gewoon niet gelóven.'

Trumps presidentschap is voor hen reden geweest om politiek actiever te worden en ook hun dochters te stimuleren dat pad te volgen. LeGrand viert hier bijvoorbeeld de achtste verjaardag van Justice. Ze trakteerde op een dagtripje New York vanuit woonplaats Baltimore, en laat het meisje meteen politiek bijscholen in de Big Apple. 'Ze is op school veel bezig geweest met de verkiezingen, en ze is mee geweest naar de Women's March. Het leek me cool voor haar om dan ook te leren hoe ze zelf betrokken kan zijn. Zeker nu we vrouwen in de politiek harder nodig hebben dan ooit.'

OVER VIJFHONDERD JAAR

Hoe ontdaan en geëngageerd deze moeders ook zijn, er blijkt een grens te zitten aan hun politieke betrokkenheid. Vraag

hen of ze zelf overwegen zich verkiesbaar te stellen, en ze zeggen stuk voor stuk: nou, nee, ik heb jonge kinderen. 'Niet nu, misschien later,' voegt Zephyrin eraan toe. 'Ik hoop dat mijn man zich kandidaat stelt in New York. Hij is zo waanzinnig goed geïnformeerd.' LeGrand overweegt wel om voor een plek in het bestuur van de Democratische Partij in Maryland te gaan. 'Dat is een beetje achter de schermen, en je hebt niet zo veel stemmen nodig om gekozen te worden.'

Ze blijven in de luwte, terwijl ze allemaal vinden dat meer vrouwen in de hoogste regionen van de politiek hard nodig zijn. Vrouwen gaan nota bene vaker stemmen dan mannen, maar bezetten slechts 19 procent van de zetels in het Huis van Afgevaardigden en 20 procent

**'DE SCHADE DIE TRUMP NU
AANRICHT, MOET
IN 2020 ONGEDAAN
WORDEN GEMAAKT'**

Al jong politieke contacten hebben, kan goed zijn voor later

van de Senaatszetels. Van de vijftig gouverneurs van Amerikaanse staten, zijn er slechts vier vrouw. In de lokale volksvertegenwoordiging in diverse staten is krap een kwart vrouw. Er zit zo weinig vooruitgang in, dat het op dit tempo nog bijna vijfhonderd jaar duurt voordat vrouwen evenredig vertegenwoordigd zijn, berekende FairVote. Nederland doet het met 39 procent vrouwen in de Tweede Kamer en 28 procent in gemeenteraden iets beter, maar heeft het stadium van representativiteit evengoed nog lang niet bereikt.

Een van de belangrijkste oorzaken van die aanhoudende ondervertegenwoordiging, merkt Mitchem-Rasmussen, is de rolverdeling thuis. 'Vrouwen dragen nog steeds een grotere verantwoordelijkheid voor het gezin, en doen meer werk in huis dan mannen. Campagne voeren kost nu

eenmaal veel tijd. Huishoudelijke taken maken dat veel vrouwen daarvan afzien. De vrouwelijke politici die ik ken, nemen hun kinderen vaak maar mee naar campagne-evenementen.'

Daarom onderwijst Mitchem-Rasmussen moeders en dochters tegelijkertijd: het is voor de vrouwen een kans om kind en politiek te combineren. Zij vinden het een geweldige optie, 'want zo kun je thuis voortborduren op wat de meiden vandaag leren,' zegt Zephyrin. 'En ik leer zelf ook veel,' vindt Amelia Moser, moeder van Sofia (8). 'Kimberly vertelde net hoe vrouwen vaak alleen maar kandidaat worden gemaakt ter afleiding, om elders stemmen weg te trekken en een concurrent te verzwakken, zonder kans om daadwerkelijk te winnen. Daar had ik nooit over nagedacht, maar ik denk dat ze gelijk heeft.'

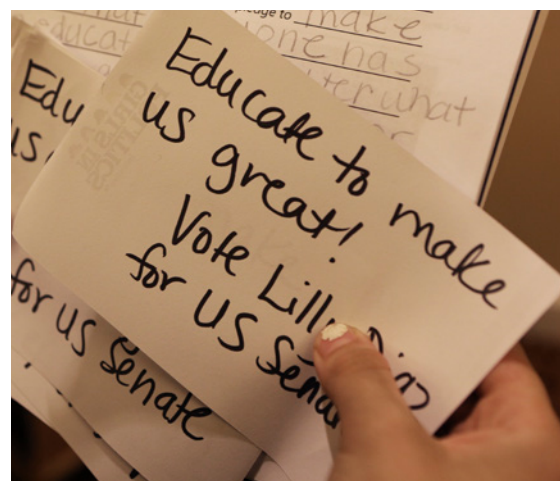
POLITIEKE SLANGENKUIL

Uit onderzoek blijkt dat de belangrijkste oorzaak van het gebrek aan vrouwelijke politici een 'ambitiekloof' is. Als vrouwen zich verkiesbaar stellen, hebben ze evenveel kans om te winnen als mannen, concludeerden hoogleraren Jennifer Lawless en Richard Fox in 2012. Maar het komt vaak niet zover. De traditionele huiselijke rolverdeling is een factor, maar ook een gebrek aan zelfvertrouwen. Vrouwen vinden zichzelf vaak niet gekwalificeerd genoeg. Ze zijn minder competitief, meer risicomijdend en worden minder gevraagd of gestimuleerd om de politiek in te gaan. Het politieke wereldje staat hen bovendien tegen.

'Alle negativiteit, vuiligheden in campagnes en de impact op je kinderen, daar hoor je mannen veel minder over,' merkt Mitchem-Rasmussen. 'Want zij zijn doorgaans niet degenen die daarmee dealen. Dat doet hun vrouw.' De behandeling van Hillary Clinton in de campagne om de eerste vrouwelijke president van de VS te worden, helpt niet om het idee de wereld uit te helpen dat vrouwen in de politieke slangenkuil extra in het nadeel zijn.

De genderkloof op het gebied van politieke ambities ontstaat al vroeg. Jonge vrouwen van 18 tot 25 jaar hebben al minder interesse in een politieke carrière dan →

'Als ik de senator van de VS ben zal ik investeren in een supergoed onderwijssysteem'

'SOMS STAAN KINDEREN OP HUN 16DE OP DE OLYMPISCHE SPELEN. ALS WE HET LICHAAM ZO JONG TRAINEN, WAAROM DE GEEST DAN NIET?'

hun mannelijke leeftijdsgenoten, bleek uit onderzoek van Lawless en Fox. Jongens wordt vaker geleerd dat de politiek een carrièrepad is, worden meer aangemoedigd om politiek actief te zijn en worden meer blootgesteld aan politiek op school, onder vrienden en in hun mediagebruik. Precies waarom Girls in Politics meisjes van 8 al met politiek in aanraking brengt.

Het is de vraag hoeveel ze meekrijgen van de lessen. Terwijl Mitchem-Rasmussen het concept *gerrymandering* uit de doeken doet, waarbij kiesdistricten zo worden aangepast dat de zittende partij profiteert, tekenen Frieda en Justice liever poppetjes en campagneposters. Simpel doch doeltreffend uitgevoerd in blauwe balpen: 'Vote Frieda!' Toch weten ze soms ook verbazingwekkend veel. Op de vraag wie ook alweer de kandidaten waren in de Democratische voorverkie-

zingen van 2016, roept Justice de naam van Martin O'Malley, de man die de gemiddelde Amerikaan al lang weer vergeten was. Zij kent hem, na een beetje hulp van moeder, als gouverneur van Maryland, waar ze woont.

JONG BEGINNEN

Mitchem-Rasmussen is hartstochtelijk pleitbezorger van politiek op jonge leeftijd, zoals Amerikanen in algehele zin al jong prestaties verlangen van hun kroost, zowel op school als daarbuiten. 'Kinderen die sporten, trainen vanaf een jaar of 3, 4. Soms staan ze op hun 16de op de Olympische Spelen. Als we het lichaam zo jong trainen, waarom de geest dan niet?' Hoe eerder, hoe beter, vindt zij, want als ze zo jong zijn, kun je ze nog vormen. 'Ik wil dat meisjes zich verkleden als president of Ruth Bader Ginsburg op de dagen dat ze

als hun held naar school mogen. Je geeft ze zo ook een geweldige voorsprong. En onderschat kinderen niet. Sommigen vatten het heel snel. Als het nog wat te veel is, kunnen ze groeien. Ze hebben nog jaren om het Girls In Politics-lesboek thuis te herlezen.'

Tegen de oudste meiden in de groep, Liana Stern en Ella Breiman van 15, zegt ze: 'Over tien jaar kun je je al verkiesbaar stellen voor het Huis van Afgevaardigden! Ik kan nu metéén met jullie aan de slag.' Zelfs de jongsten in de groep zouden al politieke contacten moeten leggen, raadt

Beëdiging van de gekozen president met de Bijbel-app op de iPhone

Moeders en dochters bellen vrienden en familie, zogenaamd om fondsen te werven voor de campagne

ze aan. Wie enveloppen dichtplakt in het campagnekantoor van een lokale politieke held, heeft maar mooi een potentieel Congreslid in haar netwerk. En voor veel lokale politieke functies bestaan geen leeftijdsgrenzen.

De meiden waren nog niet zover: Liana en Ella zijn vooral gekomen omdat ze zich realiseerden dat ze bij de volgende presidentsverkiezingen in 2020 mogen stemmen. 'We willen dan goed geïnformeerd kiezen,' zegt Ella, die aan het einde van de middag in de fictieve Senaat per wet regelt dat transgenderscholieren zelf mogen kiezen welk toilet ze gebruiken. Liana: 'Want 2020 is zo enorm belangrijk. De schade die Trump nu aanricht, moet dan ongedaan worden gemaakt.'

Het duo haalt het denkbeeldige Witte Huis niet in de schijnverkiezing aan het einde van de dag: Rhia en Maya worden met de hand op een iPhone-bijbel ingezworen als president en vicepresident. De zelfgemaakte flyers hebben hun overtuigingskracht bewezen: *Vote the two awe-*

some girls, it would be helpful – Rhia and Maya. Er zijn dan al speeches geoefend, potentiële geldschietters gebeld en praatjes gemaakt met moeders die voor kiezers doorgaan. 'Op mijn eerste dag als president zou ik naar andere landen gaan en vrede met ze sluiten,' staat in de toespraak die Frieda voorbereidt. 'Ik ben Justice en ik wil president worden omdat ik om het milieu geef,' vertelt de jarige in het gezelschap aan een ieder die het horen wil. En wat als ze te maken krijgt met mensen die het milieu helemaal niet zo belangrijk vinden? 'We gaan de verkiezingen winnen en bewijzen dat ze ongelijk hebben!'

Mitchem-Rasmussen laat het hen bewust doen zonder jongens in de buurt. 'Ik wil dat ze leren in een omgeving waarin ze totaal op hun gemak zijn en niet denken aan hoe ze eruitzien, of iemand hen misschien treitert. Zo kunnen ze zelfvertrouwen opbouwen, dat ze meenemen naar een gemengde omgeving.' In een gemengde klas reageren meisjes soms anders, meent ze. Het is hier zaak dat ze assertief zijn en aangeven wat ze willen: presidentskandidaat worden of voor een zetel in het imaginaire Congres gaan, bijvoorbeeld. Met jongens in de buurt zijn ze sneller geneigd zich aan te passen, is de vrees.

GENOEG VOOR VANDAAG

Wat nog ontbreekt, is een rolmodel voor de meiden, nu Hillary Clinton van het politieke toneel is verdwenen en nog geen

nieuwe vrouwelijke ster is gerezen in de Amerikaanse politiek. Senator Elizabeth Warren is een boegbeeld van uiterst links, maar nog geen breed omarmde grootheid. Uitzonderlijk veel (drie) gekleurde vrouwen maakten na 8 november hun entree in de Senaat, maar ook zij missen nog bekendheid. In de pauze van de Moeder-Dochterdag, als de pizzapunten op tafel komen, moet Takesha Young concluderen dat haar dochter Olivia eigenlijk niemand heeft om tegenop te kijken. 'Er zijn maar vier vrouwen gouverneur in dit land, in vijftig staten! Waar is de aanwas? Het is echt heel hard nodig dat we aan de slag gaan met opvolging.'

In de voetsporen van Hillary Clinton treden, het wordt Justice LeGrand even te veel na een uur of acht in de hotelzaal die als klaslokaal dient. Halverwege de stemming over de toiletwet voor transgenders is ze in tranen – onduidelijk blijft waarom. Nog voordat de wet getekend is, loodst moeder Gretchen haar naar buiten. Genoeg politiek voor vandaag. De lessen in denkbeeldig Washington blijken even langdradig en spannend als het werk op de echte Capitol Hill. Mitchem-Rasmussen dirigeert het wetsvoorstel in sneltreinvaart door het Congres. 'De senatoren zijn mijn moe.' ■

De leden van het Huis van Afgevaardigden zweren trouw aan de vlag van de Verenigde Staten

**'ER ZIJN MAAR VIER
VROUWEN GOUVERNEUR
IN DIT LAND, IN VIJFTIG
STATEN!'**

‘ZOEK DE DROMER EN PRAGMATICUS IN JEZELF’

Kijken mannen en vrouwen verschillend aan tegen de financiering van hun bedrijf? **Nieke Martens**, directeur van Rabo Schretlen Vermogensmanagement ziet verschillen, maar ziet vooral kansen in hoe die eigenschappen elkaar kunnen versterken.

Liefst praat Nieke Martens (44) niet over verschillen tussen mannen en vrouwen. Ze geeft er de voorkeur aan te zoeken naar hoe partijen elkaar kunnen aanvullen. ‘Mannen durven vaker dan |vrouwen groter te denken en risico’s te nemen. Vrouwen zijn wat beter in het inschatten van de consequenties van hun keuzes.’

In de particuliere sfeer noemt ze beleggen als voorbeeld. ‘Vrouwen hebben beter in beeld dat je daarvoor bijvoorbeeld niet het geld gebruikt dat bedoeld is voor levensonderhoud of de studie van de kinderen. Dat maakt dat ze iets behoudender zijn.’

De afdeling van Martens binnen de Rabobank doet vermogensbeheer voor vermogende particulieren. Bij de aankomende TheNextWomen Summit op 12 juni zal ze een workshop geven over hoe vrouwelijke ondernemers zelf regisseur worden over hun financiën. Martens denkt niet dat vrouwelijke ondernemers het slechter doen, omdat ze juist veilige keuzes maken. Maar: ‘Wie groter leert denken, kan grotere stappen nemen.’ Het is volgens haar namelijk niet

per se waar dat vrouwen ‘veilig’ denken en mannen risiconemers zijn. ‘Wil je succesvol worden, dan moet je heel bewust op zoek naar de kant in jezelf die je niet hebt. Dat geldt zowel voor mannen als voor vrouwen. Dus je moet heel goed weten welke kant bij jou het beste is ontwikkeld. Een succesvol, innovatief bedrijf moet beide kanten in huis hebben.’

Dat hoeft volgens Martens ook weer niet te betekenen dat elk bedrijf een tweekoppige leiding nodig heeft, bestaande uit een dromer en een pragmaticus. ‘Iedereen heeft beide kanten in zich.’ Wie van zichzelf pragmatisch is, kan zichzelf ook aanleren meer risico te nemen.

Martens wil op TheNextWomen in coachingsessies vrouwen uitleggen hoe zij die grotere stappen kunnen zetten en zo grotere groei van hun bedrijf kunnen realiseren. ‘Er zijn veel meer mogelijkheden dan alleen geld lenen bij de bank. Dat is niet meer de enige optie om een bedrijf te laten groeien.’ Volgens Martens hadden ondernemers tijdens de crisis veel klachten over banken. Die waren te voorzichtig geworden, vonden ze. ‘Ik zeg altijd: kom maar op met dat plan.’ Er is volgens haar een zee aan mogelijkheden bij gekomen. Niet alleen in de vorm van een lening bij de bank, maar bijvoorbeeld ook met crowdfunding of met hulp bij het zoeken naar investeerders. Een voorbeeld van haar eigen bedrijf is een nieuw product genaamd Rabobank & Co, dat innovatieve ondernemers koppelt aan vermogende particulieren, die vervolgens investeren in deze bedrijven tegen een aantrekkelijk rendement. Geld om te groeien komt tegenwoordig uit diverse bronnen, denkt Martens. ‘Het kan ook een combinatie zijn van geld van de bank, crowdfunding en eigen geld. Dat kan allemaal naast elkaar bestaan.’ ■

‘De bank is niet de enige optie om je bedrijf te laten groeien’

M

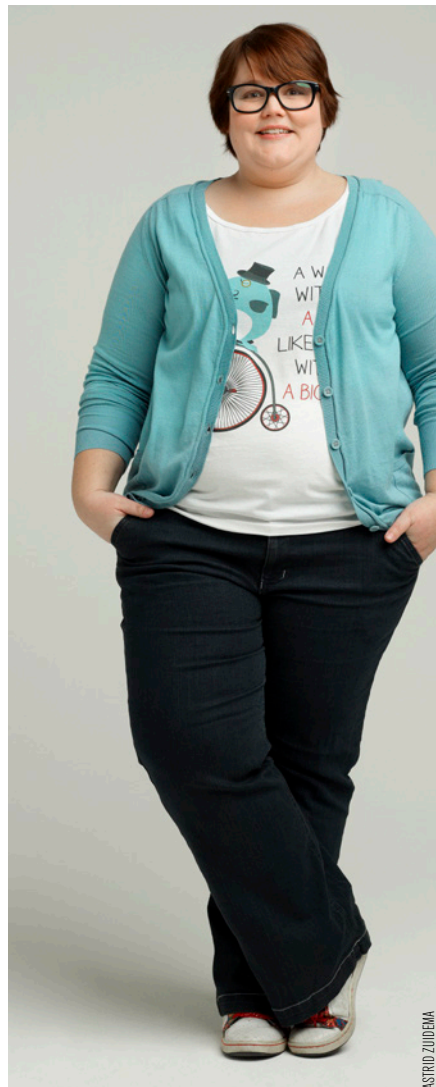
‘Mannen zijn hard nodig,’ zei meester Tjeerd tegen een NOS-verslaggever. Ze waren op bezoek bij een school waar in maart voor één dag enkel heren voor de klas stonden, als protest tegen de verjufing van het basisonderwijs. Dat er veel meer vrouwen dan mannen voor de klas staan, is volgens de actievoerende meesters namelijk een probleem. ‘Kinderen hebben behoefte aan een mannelijk rolmodel,’ aldus Tjeerd. Meester Edwin: ‘Jongens kunnen alles leren van een juf, behalve hoe ze een man worden.’

‘Jongens worden in hun jongensidentiteit onderdrukt,’ stelde jongenspedagoog Maarten Willemsen zelfs, een paar dagen eerder in het *AD*. Jongens hebben van nature een drang tot wedijveren, exploreren en een behoefte aan actie, maar daar doen juffen onvoldoende mee. ‘Laat jongens uitrazen!’ stond er in dikke letters boven het artikel.

Alleen dankzij een meester kunnen jongens opgroeien tot Echte Mannen, begrijp ik. Of, althans, zo kunnen witte jongens opgroeien tot Echte Man. Want dit hele issue, van jongens die door juf tekortgedaan worden in hun prille mannelijke essentie, is vervlochten met kleur. In het NOS-item waren bijna alleen maar witte kinderen te zien. En je hoort zelden iemand beweren dat, zeg, Marokkaans-Nederlandse jongetjes meer moeten kunnen ‘uitrazen’. Sterker nog, ik vermoed dat als Mohammed eens lekker uitraast, hij tot straatterrorist gebombardeerd wordt.

Wanneer we een maatschappelijk debat voeren over de mannelijkheid van jongens van kleur gaat het vooral over socialisatie, stelt genderwetenschapper Juliet Williams in een artikel uit 2013. In deze discussie benoemen we wel de culturele verschillen, opvoeding en economische achterstelling van biculturele

‘Als Mohammed eens lekker uitraast, wordt hij tot straatterrorist gebombardeerd’

jongens, maar zelden hun natuurlijke inborst. Hun mannelijkheid telt als een constructie, terwijl de mannelijkheid van witte jongens wordt gezien als een aangeboren essentie. Zo verheffen we het gedrag van witte jongens tot de belichaming van ‘authentieke mannelijkheid’, schrijft Williams. En daardoor zijn we als samenleving meer geneigd ruimte te maken voor de mannelijkheid van witte jongens dan voor die van jongens van kleur.

Het wrange is dat eind jaren negentig de eerste zorgen over verjufing en een tekort aan mannelijke rolmodellen juist gingen over zwarte jongens. In zwarte Amerikaanse achterstandswijken waren zorgzame vaders, sportcoaches, meesters en andere toffe voorbeeldmensen zo schaars, dat onderzoekers zich afvroegen aan wie deze jongens zich moesten spiegelen. Een terechte vraag, die werd ingepikt door de conservatieve filosoof Christina Hoff Sommers, die kleur en klasse uit de kwestie wegmoffelde, waardoor het probleem al gauw vooral over witte middenklassejongens leek te gaan. Maar juist zij hebben vaak plenty mannen in hun leven: papa, opa, voetbalcoach, muzikleraar. Rolmodellen zat. Hoezo hebben ze dan een meester nodig om te leren hoe ze een man worden? Zou een juf echt leiden tot ‘onderdrukking van hun jongensidentiteit’? En wat doen we eigenlijk voor de identiteit van jongens van kleur? ■

Elien Phernambucq bedacht Fello
**‘In ons bedrijf
zijn de avonden
heilig’**

Wat hebben topfite twintigers en hulpbehoevende ouderen gemeen? Fello, een app die jonge ontwerpers ontwikkelden om de dagelijkse zorg voor kwetsbare familieleden behapbaarder te maken. Elien Phernambucq is een van de creatieve breinen achter Fello.

D'Drammerig en ongeduldig.' Dat moet volgens Elien Phernambucq (29) de kop worden boven dit artikel. Want die eigenschappen typeren haar.

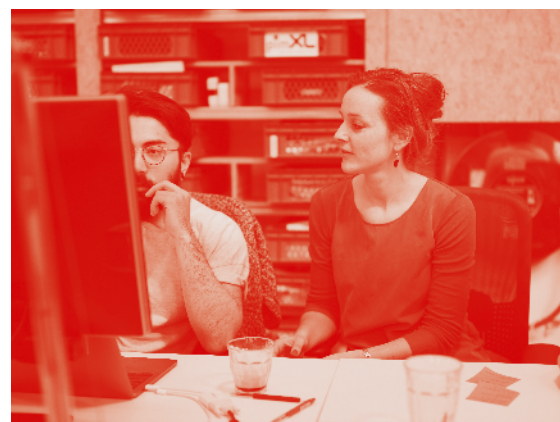
'Wie mij kent, zal dat beamen.' Inderdaad, knikken haar collega's. 'Elien wil alles snel,' zegt Niels. Toch doet die beschrijving haar onvoldoende recht. Phernambucq is ook enthousiasmerend, creatief, eerlijk, positief, gedreven, sociaal. En een regelrechte vakvrouw. Vrouw? 'Eerder vakmeisje. Ik voel me nog zo jong!'

Aan de muur van hun kantoor hangen werktekeningen met commentaar in verschillende handschriften en een lijst van dingen *to do*, *doing* en *done*. De trap naar boven leidt naar een schommel en een boksbal voor wie behoefte heeft aan dromen of rammen. Eén keer trok Phernambucq de bokshandschoenen aan. Daarna had ze een hele week last van haar hand. Het regelmatige potje voetballen tussen de middag is gelukkig minder blessuregevoelig. Phernambucq en een parttime medewerker zijn de enige vrouwen. Toch voelt het niet als een mannenwereld: 'We hebben een waanzinnig team, qua persoonlijkheden heel gebalanceerd. Van

empathische gesprekken over Tinderdates tot harde zakelijke discussies, we voeren ze allemaal.' Meer vrouwen aantrekken zou leuk zijn, maar is geen must. 'We willen de beste mensen aannemen. Of dat nou een man of een vrouw is.'

APPEN VOOR OMA

In 2014 richtte Phernambucq met drie bevriende mede-eigenaren haar bedrijf Fello op. Fello, een samenvoeging van Hello en Fellow, is ook de naam van de app die deze start-up in de markt heeft gezet. Met deze applicatie kunnen mantelzorgers de zorg rond een familielid beter organiseren. Fello is een digitale familie-agenda waarin zorgafspraken op een sim- →

pele en overzichtelijke manier afgestemd kunnen worden. Phernambucq: 'Wie met paps naar de huisarts gaat is nu zo geregeld. Alle afspraken staan op één plek. Met een paar klikken plan en verdeel je de taken. Iedereen weet dan wie wanneer wat gaat doen. Simpel en snel. Dat scheelt mantelzorgers zo'n drie uur regelwerk in de week. Die tijd kunnen ze nu aan de zorg zelf besteden.'

De app is een voorbeeld van techniek die het leven vergemakkelijkt en mensen kan aanzetten tot gedragsverandering. 'Mantelzorgers communiceren vaak niet met elkaar. Door Fello praten ze het wel geregeld over de situatie rond pa of ma. Zien ze wat de anderen doen en merken ze dat ze op elkaar kunnen bouwen.' Het is volgens Phernambucq de ultieme droom van elke interactie-ontwerper om een product te ontwikkelen dat mensen raakt en ze vooruithelpt. 'Het clichébeeld is dat technologie mensen scheidt. Maar het kan ze juist ook bij elkaar brengen.'

Met die droom voor ogen besloot Phernambucq na haar bachelor industrieel ontwerpen in 2011 te kiezen voor een master design for interaction. Niet een studie waar je op een feestje direct mee scoort, want wat léér je dan als interactie-ontwerper? Nou, precies wat Phernambucq nu doet: producten zo vormgeven dat mensen ze niet alleen begrijpen, maar dat ze ook verweven raken met hun dagelijks leven en zo hun gedrag beïnvloeden. 'Een industrieel ontwerper maakt massa-producten. Als interactie-ontwerper houd je je bezig met de relatie tussen mens en product. Hoe gaan wij met elkaar en met producten om? En wat kun je daarvan leren om iets te ontwikkelen dat daadwerkelijk gedrag verbetert?' Een voorbeeld: iedereen heeft een smartphone. Maar wie gebruikt hem om voor oma te zorgen? Door Fello te downloaden wordt jouw telefoon een middel om oma's leven en dat van jou en je familie te veraangename. Iets maken voor 'echte mensen in een echte zorgsituatie met een echte oma

die echt vergeetachtig wordt', is een belangrijke drijfveer voor Phernambucq. En ook dat ze met haar werk de wereld een beetje beter kan maken.

VEEL TE OPGEWEKT

Phernambucq en haar team hebben de afgelopen jaren verschillende prijzen en nominaties voor Fello mogen meenemen naar hun Delftse tekentafels. Een prachtige erkenning, maar het haalt het niet bij bedankjes van gebruikers. 'Mensen vertellen ons dat door Fello de zorg veel beter loopt. Overzichtelijker, duidelijker, met minder ruis. Dat wij als jonge gastjes iets kunnen maken dat echt werkt bij het zorgen voor ouderen, vind ik supercool.'

De combinatie twintigers en mantelzorg ligt niet voor de hand. Toch hebben de ontwerpers bewust voor deze markt gekozen. 'Wij werden overvallen door het besef dat iedereen ermee te maken krijgt. Je bent mantelzorger, je wordt mantelzorger of je hebt er eentje nodig. Het mantelzorgvraagstuk is nu extra relevant door de vergrijzing van de samenleving en de noodzaak tot bezuinigen. Hoe maken we dat het gaat werken? Doordat wij continu commu-

De prijzen die Fello won zijn mooi, maar de grootste erkenning zijn de bedankjes van gebruikers. Het gebruik van Fello kan de mantelzorger drie uur regelwerk in de week schelen

Vrijmibo Die kent Fello. Maar ook een dimibo. Of een domibo.

Stand-up Elke ochtend vergadert het hele team. Staand rond het keukenblok. In één minuut moet iedereen vertellen wat hij heeft gedaan, wat hij gaat doen en wat hij nodig heeft.

‘Je bent mantelzorger, je wordt mantelzorger of je hebt er eentje nodig’

niceren met onze gebruikers ontdekken wij hoe de mantelzorg functioneert en waar mantelzorgers tegenaan lopen. Zo bleek bijvoorbeeld dat mensen zorgafspraken maken voor en na hun werk. Terwijl steunpunten voor mantelzorgers maar van 9 tot 5 open zijn. Op basis van dat soort gebruikerservaringen passen wij de app steeds aan.’

In Phernambucqs eigen leven ontmoet de theorie momenteel de praktijk. Haar oma is opgenomen in een zorgcentrum; haar ouders, ooms en tantes moeten voortdurend afstemmen. Niet met Fello; zij gebruiken de app niet. Gewoon, uit laksheid, niet omdat ze moeite hebben met het initiatief van dochter en nicht Elien. Dat is soms anders. ‘Het is heel spannend om iets te lanceren. Je moet veel incasservermogen hebben. Behalve complimenten krijg je ook bakken stront over je heen.’ Het Fello-team zou bijvoorbeeld het zware mantelzorgprobleem onderschatten en het te opgewekt te lijf gaan. Phernambucq snapt die kritiek, maar deelt hem niet. ‘Wij kunnen iets in dit veld betekenen,

juist omdat we idealistisch, jong en zorgoutsiders zijn. Misschien zijn we te optimistisch, maar dat is de manier om vooruit te komen. Niemand heeft zin in mantelzorgen, maar wij bieden een middel om ermee uit de voeten te kunnen.’

STEEDS ECHTER

De organisatorische taken laat Phernambucq inmiddels over aan twee mede-bedrijfseigenaren, zij houdt zich weer bezig met ontwerpen. Het personeelsbestand is in twee jaar tijd verdrievoudigd, met alle werkgeverstaken van dien. ‘Ik

was bedrijfje aan het spelen.’ Tegen haar principes in nam ze haar werk mee naar huis. ‘Daar wordt het niet beter van. Ik denk dat je zes uur per dag geconcentreerd bent. Ik wil er in die uren keihard voor gaan, maar ik vind het ook belangrijk om in mijn vrije tijd inspiratie op te doen. Daarom zijn bij ons de avonden heilig. In tegenstelling tot veel andere

start-ups houden wij vast aan een 40-urige werkweek. Iedereen moet met plezier aan zijn dag beginnen. Dat doe je niet als je tot elf uur 's avonds hebt doorgewerkt.’

Sociaal ondernemen staat ook hoog in het vaandel van Fello. ‘Wij streven een product na dat impact heeft. Als we puur voor financiële winst waren gegaan, hadden we iets anders moeten maken. We zijn bezig met het ontwikkelen van een goed personeelsbeleid. Het wordt steeds meer een echt bedrijf. De verantwoordelijkheid drukt weleens zwaar op mij. We moeten wel zorgen dat onze medewerkers elke maand betaald krijgen.’

Ambitie is ook een sociaal ondernemer niet vreemd. ‘Dat is bij ons geen vies woord. Wij hebben grote plannen. Wij willen meer mensen bereiken dan onze vijfduizend huidige gebruikers. We worden de beste mantelzorg-app.’ ■

A man in a dark suit and tie is walking towards the camera while talking on a mobile phone. He is in a busy, brightly lit public space, possibly a transit hub or a large office lobby, with many other people in business attire moving around. The background is slightly blurred, emphasizing the man in the foreground.

“Ik wil die verontwaardiging voelen...”

[Stéphane Alonso, correspondent Brussel]

Waar is jouw mening op gebaseerd? Over de EU bijvoorbeeld. Het nieuws? Nieuws is een gebeurtenis. Een symptoom van een wereld in beweging. Journalistiek is de onbedwingbare behoefte het te willen begrijpen. Dát wil je lezen in NRC.

Daarom zit Stéphane voor ons in Brussel. Daar waar hij de verontwaardiging zelf kan voelen. Daar waar hij terug kan gaan naar het 'Waarom?'. En vooruit naar het 'En nu?'. En een verhaal schrijft dat doorwrocht, doorleefd en doorvoeld is.

Een verhaal dat een perspectief biedt, dat jou helpt je eigen perspectief te bepalen. Daarom heeft NRC eigen correspondenten over heel de wereld.

Lees NRC Weekend
met digitaal voor
€14,50
per maand

Ga naar nrc.nl/correspondenten

Erica Verdegaal is econoom en schrijft over geldzaken voor o.a. *NRC Handelsblad* en *troscadar.nl*.

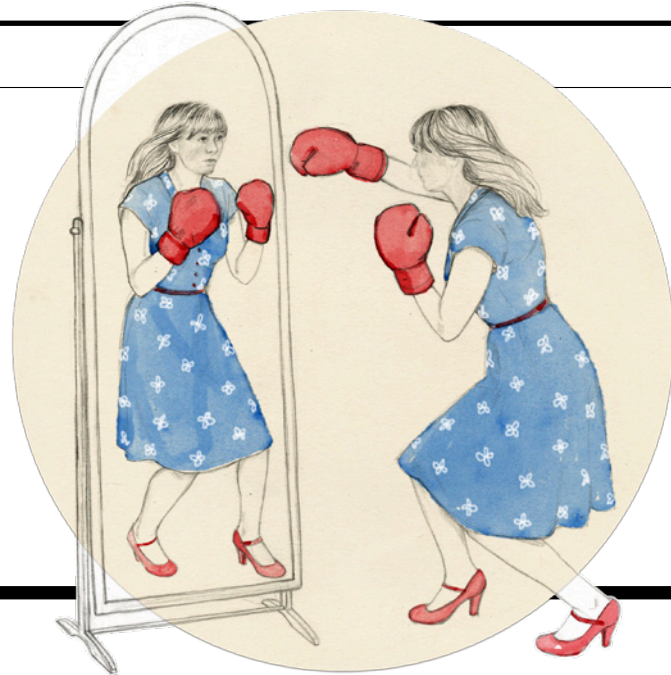
TEKST ERICA VERDEGAAL
BEELD MIREILLE SCHAAP

47

Personal finance

OPZIJ | NR. 5 | 2017

LIEVER PRESTEREN DAN CONCURREREN

Wat is de overeenkomst tussen Geert Wilders, Sybrand van Haersma Buma, Henk Krol, Jesse Klaver, Mark Rutte, Alexander Pechtold, en Emile Roemer? Juist, deze leiders van landelijke politieke partijen zijn allemaal heren. Dat maakte de televisiedebatten van voor de verkiezingen bijna louter een mannenwedstrijd. Daar zou je je over kunnen opwinden. Tenzij je een gedragswetenschapper bent, want die snappen al heel lang hoe dit komt.

Een van de eersten die met een verklaring voor man-vrouwverschillen kwam, was evolutiebioloog Charles Darwin. Hem viel op dat veel verschillen in gedrag en uiterlijk van dieren het gevolg waren van seksuele selectie, het selecteren van partners op seksueel aantrekkelijke eigenschappen. Elke diersoort heeft zijn eigen manier om die sexy partners te lokken. Bij de mens viel Darwin op dat de mannetjes, net als zeeolifanten, met elkaar het gevecht aangaan om de beste vrouwtjes voor zich te winnen. Darwin beschrijft (menselijke) mannen dan ook als 'rivalen van andere mannen' en als de sekse die het beste uit zichzelf haalt als hij met anderen moet concurreren.

Darwins theorie is nooit achterhaald. Sterker, diverse gedragseconomen hebben vergelijkbare conclusies over de seksen getrokken. Hedendaags onderzoek toont bijvoorbeeld dat mannen meer dan vrouwen worden aangetrokken tot werk waarin ze concurreren met collega's of andere tegenstanders. De doorsnee man is dan ook niet vies van prestatiebeloning, terwijl vrouwen vaak tevreden zijn met een honorering per stuk of per uur. Deze verschillen in voorkeuren blijken in allerlei soorten maatschappijen te bestaan, zelfs in geïsoleerde stammen van jagers en verzamelaars. Het lijkt er dus op dat de

strijdbaarheid van mannen in de genen zit. Dat zou volgens diverse onderzoekers kunnen verklaren waarom mannen zo hardnekkig meer verdienen dan vrouwen, zelfs als ze precies hetzelfde werk doen.

Moeten we de loonkloof dus maar afdoen als biologisch bepaald en dus onuitroeibaar? Moeten vrouwen definitief genoeg nemen met minder loon, ondergeschikte posities, meer armoede, minder invloed, status en macht? Die conclusie is te oppervlakkig, blijkt uit nieuw onderzoek door de gedragswetenschappers Coren Apicella, Elif Demiral en Johanna Mollerstrom. Een recent experiment van deze vrouwen toont dat vrouwen, onder de juiste omstandigheden, net zo ambitieus zijn als mannen.

De onderzoekers wisten al uit eerdere experimenten dat je vrouwen, als je hun prestaties wilt stimuleren, beter kunt laten concurreren met vrouwen dan met mannen. Dat is bevorderlijk voor hun zelfvertrouwen. In aanvulling hierop ontwierpen Apicella, Demiral en Mollerstrom een test waarbij vrouwen niet hoefden te wedijveren met anderen. In plaats daarvan moesten ze proberen hun eigen prestaties uit het verleden te overtreffen. Net zoals hardlopers hun persoonlijke records verbeteren, of zoals gamers hun puntentotaal van een vorige poging overtreffen.

De proef liet zien dat vrouwen net zo verbeteren en ambitieus zijn als mannen, mits je ze laat strijden tegen zichzelf. De onderzoekers lijkt het dan ook beter om werknemers persoonlijke records te laten nastreven in plaats van collega's qua prestaties tegen elkaar op te zetten. Zo haalt een organisatie het beste uit mannen én vrouwen. En dan verdwijnen de loonkloof en het glazen plafond als sneeuw voor de zon. ■

Onder de juiste omstandigheden zijn vrouwen net zo ambitieus als mannen

Ik
scrum

Jij
scrumt

Wij
scrum-
men

ALLES MOET SNEL EN WENDBAAR ZIJN IN DE HUIDIGE ECONOMIE. DAAR PAST EEN PROJECTPLAN MET EEN MEERJARIGE PLANNING NIET MEER IN. GROTE EN KLEINE BEDRIJVEN, VAN START-UPS TOT TRADITIONELE CORPORATES, STAPPEN DAAROM MASSAAL OVER OP AGILE BEDRIJFSVOERING MET ZELFORGANISERENDE TEAMS DIE WERKEN VOLGENS SCRUM. WAT KOMT ER OP JE AF ALS JE WERKGEVER OPEENS MET DIT SOORT JARGON STROOIT?

Als techneut volg ik de digitale transitie die onze maatschappij doormaakt watertandend. Tegelijk zie ik veel mediabedrijven daarmee worstelen of zich te veel richten op bedreigingen. Ik kijk liever naar de kansen en wilde daarom uitzoeken of *scrum* media kan helpen de digitale transitie te maken. Wat heeft een redactie überhaupt aan deze werkmethode?

Vooraf had ik al een beetje een idee waar ik aan begon. Ik wist dat het een methode is voor projectmatig werken, die werkt met korte tijdslijnen en waarbij je voortdurend bijstuurt. De term *scrum* komt uit het rugby, waar je als team samen schouder aan schouder de bal naar voren brengt. De methode komt uit de ict, maar is momenteel bezig aan een opmars in allerlei andere soorten bedrijfstakken, zoals de financiële sector en de bouw. Voor scholieren is er recent zelfs een afgeleide werkmethode ontwikkeld, *eduScrum*.

Scrum werkt bij uitstek in een **onvoorspelbare omgeving**, wanneer het nergens op slaat om meerjarige plannen te maken

Als buitenstaander valt mij op dat iedereen die met scrum werkt zich op een bepaalde manier verlicht voelt en nooit meer wil werken via traditionele bedrijfsvoering. Wat is toch die geheime kracht van scrum? Ik besluit dat uit te zoeken tijdens de training *Scrum for business* van Prowareness, een eendaagse training waar deelnemers leren hoe zij scrum buiten de ict kunnen toepassen. Op een maandagochtend meld ik me in een vergaderzaal in Amsterdam, samen met elf andere wannabe scrummers. Onze cursusleider, Alex van der Star, helpt als agile consultant bedrijven met agile bedrijfsvoering wendbaarder te maken, om zichzelf dan, naar eigen zeggen, zo snel mogelijk weer overbodig te maken.

Voor we uitgelegd krijgen wat scrum precies is, vertellen we ieder waarom we de cursus doen en wat we willen weten. Sommigen blijken er wat sceptischer in te zitten en willen weten wat nou eigenlijk het verschil is met de oude takenlijsten en waarom de wanden opeens volgeplakt moeten worden met post-its? Anderen willen weten of scrum altijd de oplossing is voor een wendbaarder organisatie of slechts werkt in bepaalde situaties of sectoren?

En de vraag die iedereen heeft: waarom is scrum zo hot? Volgens Van der Star is dat laatste heel simpel: 'Managers zien dat bedrijven die een agile bedrijfsvoering toepassen, zoals Spotify, Google, Apple en Facebook, razendsnel groeien. De rest zit in zwaar weer en moet veranderen. In een traditionele bedrijfsvoering waarbij nieuwe plannen vooraf uitvoerig worden beschreven in een projectplan, met bijbehorende planning en begroting, wil dat maar niet lukken. Scrum helpt je tot een agile bedrijfsvoe-

ring te komen. Met scrum kun je wel voortdurend veranderen en je als organisatie aanpassen aan veranderende omstandigheden.'

Scrum is een werkmethode die valt onder een *agile* bedrijfsvoering (letterlijk: wendbaar). *Agile* gaat uit van acht waarden die allemaal belangrijk zijn en die zijn opgenomen in het *Agile manifesto* uit 2001. Zo zijn individuen en interactie belangrijker dan processen en hulpmiddelen. En een werkend product is belangrijker dan allesomvattende documentatie. Samenwerken met de klant is belangrijker dan contractonderhandelingen. En inspelen op verandering is belangrijker dan het volgen van het plan. Dat betekent volgens Van der Star dus niet dat je zonder contract en documentatie aan de slag gaat, maar wel dat je de administratie tot een minimum beperkt. 'Je formuleert een visie en spreekt uit welk pad je gaat volgen, in plaats van een doortimmerd plan.'

Scrum werkt bij uitstek in een onvoorspelbare omgeving, wanneer het nergens op slaat om meerjarige plannen te maken. Wie kan nu voorspellen hoe de wereld er over drie jaar uit ziet? Tijdens een →

langlopend project veranderen de randvoorwaarden en het speelveld. Als je pas aan het eind daarop inspeelt, verspeel je onnodig veel tijd en geld.

Bij scrum begin je met een groot project op te splitsen in mini-projectjes, *sprints* genoemd, die allemaal een concreet resultaat opleveren in de vorm van een werkend tussentijds product. 'Een van de belangrijkste spelregels is dat je vaak en frequent waarde levert en die proefondervindelijk test,' legt Van der Star uit. Elk project is volgens hem op te splitsen in sprints. De sprintduur moet kort genoeg zijn om voor het bedrijf op tijd waarde te kunnen leveren, en lang genoeg om het team in staat te stellen waarde te kunnen leveren. Een sprint mag nooit langer duren dan één maand en is doorgaans twee weken.

Alle eisen en wensen die de consument of opdrachtgever heeft voor het te ontwikkelen product zijn op-

gesomd in de zogenoemde *product backlog*. Die zijn geordend op prioriteit en voorzien van een inschatting van de inspanning die het team moet doen om dat item te realiseren. De belangrijkste zaken staan bovenaan en zijn al concreet en nauwkeurig. Die pakt het team als eerste op. De items die nog niet helemaal zeker zijn, staan lager op de product backlog. Die taken zijn minder nauwkeurig uitgewerkt, en ook nog minder belangrijk. Die details volgen later.

Een van de geheime krachten van scrum zit hem in het teamwerk. Het scrumteam is een multidisciplinair productontwikkelteam van doorgaans drie tot negen personen die zichzelf organiseren, dus zonder voorman, manager of chef. Iedereen levert vanuit zijn eigen deskundigheid een bijdrage aan het gezamenlijke doel.

Het team kijkt bij het begin van elke sprint naar de product backlog en bepaalt samen welke wensen en eisen ze in de komende sprint denken te kunnen realiseren. Vervolgens stelt het scrumteam een sprintdoel en het bijbehorende plan van aanpak op voor de sprint, die een *sprint backlog* wordt genoemd. Het scrumteam werkt tijdens de sprint non-stop aan de sprint en lanceert aan het eind van de sprint een nieuw product of productonderdeel. Het idee is dat het resultaat wordt getest in de praktijk bij de doelgroep of klant om weer input te hebben voor de volgende sprint. Van der Star: 'Tijdens een sprint verandert er niets aan het sprintdoel. Maar na die twee weken ligt alles weer open.'

Om de teambeslissing soepel te laten verlopen, heeft elk team één *product owner*, die verantwoordelijk is voor de productvisie en het verder ontwikkelen van het product. De product owner werkt ook voortdurend de product backlog bij en ordent de prioriteiten. Daarnaast heb je een *scrum master*, die het proces bewaakt en zorgt dat het team werkt volgens de scrumregels. Van der Star: 'De scrum master fungeert als een teamcoach, die zorgt dat de teams zelforganiserend kunnen werken.' De rest van de teamleden brengen ieder competenties en kennis mee die nodig zijn voor de ontwikkeling van het product.

Om het team gestroomlijnd te laten werken en te zorgen dat de werkverdeling voor iedereen op schema loopt, komt het team tijdens de sprint dagelijks

Sprint backlog
Overzicht van het ontwikkelwerk dat nodig is om het sprintdoel te halen

Ontwikkelteam
Team dat nodig is om items op de product backlog om te zetten in een werkend product

Product owner
Bewaker van de kwaliteit van het te ontwikkelen product en de beheerder van de product backlog

Product backlog
Geordende lijst met werk dat gedaan moet worden om het product te ontwikkelen en te onderhouden

kort bij elkaar in de zogenoemde *daily scrum*. In dit korte, meestal staande, overleg van maximaal 15 minuten, zegt iedereen hoe het gaat. Belangrijk is om te horen of iemand ergens tegenaan is gelopen wat invloed heeft op het halen van het sprintdoel. In dat geval besluit het team de taken te herverdelen, zodat het resultaat van de sprint niet in gevaar komt.

Om te zorgen dat overleggen niet te lang duren, ligt de maximale tijd vast. Als het kwartier om is, stopt de *daily scrum* genadeloos. Van der Star: 'Op die manier ontwikkelt iedereen de gewoonte om met de belangrijkste dingen te beginnen, zodat die nooit buiten de tijd vallen.'

Aan het eind van de sprint staat een overleg gepland: de *sprint review*, waarbij het scrum team een demonstratie van het product geeft aan de eindgebruiker of klant en eventuele testpersonen. Uit die demonstratie komen nieuwe ideeën en past de product owner de product backlog aan. Aansluitend komt het scrumteam nog bijeen voor de *sprint retro-*

spective, waarin het team de sprint evalueert en bepaalt hoe ze de volgende sprint nog beter kunnen laten verlopen. De verbeterpunten verwerken ze direct als actiepoint in de sprint backlog voor de volgende sprint. Dan weet je zeker dat het ook gebeurt. Die continue feedback maakt dat het sneller gaat en scrumteams steeds effectiever samenwerken.

Tot zover de basisprincipes van scrum. Op mij en mijn mede-cursisten kwam het overweldigend over, maar in de praktijk is het volgens Van der Star juist een makkelijke methode om mee te beginnen, omdat het een beperkt aantal spelregels heeft. 'Als je die allemaal volgt, werk je vanzelf flexibeler.' Maar om het goed te doen, heb je volgens hem wel wat ervaring nodig. 'Het omkantelen van een organisatie gaat niet met een big bang,' zegt Van der Star. 'Je moet het uitproberen in de praktijk en het zal niet meteen efficiënter zijn dan je oude manier van werken. Teams moeten op elkaar ingespeeld raken om er het maximale uit te halen.'

Kun je overal met scrum aan de slag en werkt het altijd? 'Nee, niet altijd,' zegt Van der Star. 'Je moet goed nagaan of het de meest geschikte methode is. Er zijn er meer die zorgen voor een wendbare organisatie, maar met andere spelregels, die soms beter passen bij je organisatie of project.' Scrum is volgens Van der Star vooral geschikt voor productontwikkeling en bedrijven waarbij een goede dienstverlening belangrijk is.

Agile werken betekent in de eerste plaats ook dat je het gewoon moet doen. Je probeert iets, en daar leer je van. Dus denk er niet te lang over na, duik erin. Begin klein en bouw langzaam aan de agile cultuur binnen je organisatie. Gewoon beginnen! ■

**'Het omkantelen
van een organisatie
gaat niet met een
big bang'**

KIESJETIJDSCRIFT.NL

t/m
55%
korting

KIES OF GEEF EEN ABONNEMENT VOOR SLECHTS € 15.
HET ABONNEMENT STOPT AUTOMATISCH.

3x

3x

3x

4x

3x

3x

PROBEER HET NU!
KIESJETIJDSCRIFT.NL

Ideeën voor een beter leven

OPZIJ | NR. 5 | 2017

BLIJF LACHEN, VOORAL OM JEZELF

Zelfspot is niet alleen een bijzonder succesvol instrument als het om humor gaat, het is ook nog goed voor je. Waarom we allemaal meer om onszelf moeten lachen.

Dat een flinke dosis zelfspot je ver kan brengen, bewijst de succesvolle Amy Schumer, de *Queen of self-mockery*. Recent was de voluptueuze comédienne te gast bij de Amerikaanse talkshow *Late Night with Seth Meyers*, waar ze de hele zaal plat kreeg met haar antwoord op de vraag of ze het leren kostuum dat ze tijdens een show droeg, kon horen piepen. 'Nee!', zei ze met opengesperde ogen, 'want ik heb een volledige *thigh gap!*'

Schumer is geen uitzondering. Hoewel vrouwelijke cabaretiers schaars zijn, nemen comédiennes zichzelf graag op de hak. Die zelfspot is een vrouwen ding. Mannen lachen liever om anderen. Uit een recente studie van de Universiteit van Zürich naar de verschillen in humorstijlen tussen mannen en vrouwen, blijkt dat mannen over het algemeen agressieve, bijtende humor gebruiken. Mannenhumor is onpersoonlijk, overheersend en heeft competitieve trekjes. Mannen zijn bijvoorbeeld beter in het vertellen van moppen, en de kans is groot dat daar een minderheid de klos van is.

Dat vrouwen goed zijn in zelfspot kan enorm nuttig zijn. Door de spot met jezelf te drijven, transformeer je individueel leed tot gedeeld vermaak, wat tot horizontale solidariteit leidt. Zelfspot is een handige sociale vaardigheid, ook omdat het conflictmijndend werkt. Daarnaast vermindert het de alledaagse gêne,

**Zelfspot
maakt
van eigen
leed een
gedeeld
vermaak**

aldus socioloog Giselinde Kuipers. Ze schreef het boek *Goede humor, slechte smaak*, over het sociale aspect van moppen tappen.

Zelfironie werkt overigens alleen in je voordeel als het niet voortkomt uit schaamte. Een voorbeeld. Tijdens een diner zegt je te zware vriendin dat ze de dessertkaart wél graag nog even ziet. Als ze daaraan toevoegt dat ze het tenslotte kan hebben, brullen jullie het uit van het lachen. In dit geval kan de spot een verdedigingsmechanisme zijn. Zelfironie als schild komt voort uit onzekerheid en is zelfvernietigend.

De grap kan ook betekenen dat je vriendin juist goed in haar vel zit. Zelfverzekerdheid kan namelijk de ruimte geven om de spot met jezelf te drijven. Je staat dan stevig in je schoenen, maar neemt jezelf niet te serieus. En dat is goed, want hoe serieuzer jij jouw leven neemt, hoe zwaarder je het zult hebben. In een oprechte lach om jezelf zit acceptatie. Het getuigt van een vergevingsgezindheid tegenover je tekortkomingen.

Humor is de beste verdediging tegen het leven. Het maakt het leven draaglijk. Bovendien is het een paardenmiddel tegen stress. Lachen triggert hormonen in je hersenen, waardoor je lichamelijke stressreactie vermindert, zo blijkt onder meer uit wetenschappelijk onderzoek van de Universiteit van Kansas. Zelfspot is een onderdeel van humor waar vrouwen blijkbaar goed in zijn. Maak daar gebruik van, het maakt het leven leuker. ■

VOEDSELGEKTE

De E-nummers hebben het gedaan

In haar boek *Ode aan de E-nummers* legt microbioloog **Rosanne Hertzberger** op nuchtere wijze de paradox bloot waaraan de westerse voedselindustrie ten prooi is gevallen. In de zucht naar zuiver, eerlijk voedsel kregen E-nummers onterecht de zwartepiet toespeeld. In zes boude uitspraken legt ze uit waarom ze vindt dat haar generatie high tech voedsel zou moeten eisen.

Ons eten zou net zo smart moeten zijn als onze smartphones

‘Een goede maaltijd bevat slechts vijf ingrediënten. Hoe puurder de ingrediënten zijn, hoe beter het gerecht. Als mijn overgrootmoeder mijn eten niet zou herkennen, is het niet gezond.’ Klinkt bekend? Vast, want de filosofie van de Amerikaanse eetschrijver Michael Pollan heeft zich diep genesteld in onze huidige eetcultuur. De reclame van Albert Heijn, waarin bakker Patrick demonstreert hoe hij eigenhandig een ‘Liefde en Passie’-brood bakt, is daar een prachtig voorbeeld van. ‘In deze broden zit meel, water, gist en zout. Dit is brood bakken zoals het heel vroeger al ging.’ De olijke voice-over ramt de boodschap er nog wat dieper in: ‘We werken er elke dag aan om onze producten steeds een beetje beter te maken. Zo bevat ons verse brood alleen het broodnodige.’ Vers, ouderwets, natuurlijk, handgemaakt: dat is beter.

Dat is diametraal tegengesteld aan wat Rosanne Hertzberger in haar opleiding →

‘ER ZIT NIKS ARTIFICIEELS IN, GEEN TRANSVETTEN, PUUR NATUUR, EN ONDERTUSSEN BESTAAT DIE REEP VOOR TWEE DERDE UIT SUIKER’

als microbioloog in de praktijk zag gebeuren. ‘In laboratoria knutselen wetenschappers met procestechnologieën, fermentaties en bacteriën, maar in de supermarkt wordt datzelfde voedsel verkocht achter een façade van ‘ambachtelijk’ en ‘natuurlijk’. Die tegenstelling intrigeert mij.’

Uit angst minder te verkopen, weren producenten alle chemische en technologische vondsten van hun verpakkingen. Het wantrouwen van de consumenten tegen kunstmatige toevoegingen in voedsel wordt veroorzaakt door de schaalvergroting in de voedselproductie. ‘We zijn gevoelig voor ons eten. Ik gruwel ook van het idee om gefrituurde sprinkhanen te eten, en ik snap het heus als mensen het een vies idee vinden als er aardolieproducten in voedsel zitten,’ zegt Hertzberger. ‘Bij veel consumenten is het vertrouwen in voedselproducenten tanende. Aan de ene kant begrijp ik dat wel: voedselproductie is op grote afstand van de mens komen te staan. Voedselproducenten fuseren, de schaal waarop ze produceren wordt groter en ze krijgen steeds meer macht. Tegelijkertijd zijn we niet bang voor technologie in onze auto’s, smartphones en tv’s. Alles mag tegenwoordig smart zijn, behalve ons eten.’

E-nummers maken ons voedsel beter

Een ziek kind kauwt niet op een wilgenbast, maar krijgt aspirine. Een kankerpatiënt geef je geen papaver, maar gezuiverde morfine. Met E-nummers werkt het niet anders: in plaats van een hele banaan door fruitdrink te prakken om het steviger te maken, voegt een slimme producent alleen cellulose toe, het werkzame bestanddeel uit een banaan. Hulpstoffen als deze, die enkel toegevoegd zijn om een bepaalde smaak, kleur, textuur, zuurtegraad of houdbaarheid te garanderen, kennen wij als E-nummers. Wil een hulpstof een E-nummer krijgen, dan moet het aan eisen voldoen. De Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid (EFSA) beoordeelt of het additief

veilig en noodzakelijk is, of het de consument niet misleidt en of het een duidelijk voordeel oplevert. Om het allemaal wat makkelijker te maken, heeft de EFSA een lijst opgesteld met E-nummers die aan deze eisen voldoen. Dat houdt in dat aan elk E-nummer op die lijst een uitgebreid dossier vastzit, waarin uitvoerig staat beschreven hoe het getest is en met welke uitkomsten.

Dat staat in schril contrast met het wantrouwen waarmee E-nummers vandaag de dag tegemoet getreden worden. Voedselbloggers – kruidenvrouwtjes, noemt Hertzberger ze – propageren ‘zuiver’ voedsel, zonder additieven dus, want nadat ze stopten met a. brood, b. melk, c. bewerkt voedsel, verdwenen darmklachten, ADHD of algehele futloosheid als sneeuw voor de zon. Hertzberger haalt Corinne Gouget aan, een Franse huisvrouw die zich tijdens haar zwangerschap verdiepte in E-nummers en daar na eigen onderzoek een boekje in capslock over schreef. De vertaling daarvan staat inmiddels bij 240.000 Nederlanders op de boekenplank. Dit goed verkopend wantrouwen heeft de voedselinnovatieklok tientallen jaren teruggezet, stelt Hertzberger. ‘Publicaties als die van Gouget zijn een vorm van voedselpopulisme, waarbij de feiten vogelvrij zijn en niet langer de objectieve waarheid telt. En die luidt: E-nummers maken ons voedsel beter, niet slechter.’

Het predicaat ‘natuurlijk’ is consumentenmisleiding

Hertzberger noemt het voorbeeld van ambachtelijke worstenmakers Brandt & Levie. Bij vlees ligt altijd besmetting met de bacterie *Clostridium botulinum* op de loer. Vermeerdert die zich, dan kan botulinetoxine ontstaan, een gif dat zelfs in kleine hoeveelheden levensgevaarlijk is. ‘Om dat te voorkomen, is het noodzakelijk om vlees te conserveren. Vroeger gebeurde dat door te pekelen en nitraatzout toe te voegen. Wetenschappers kwamen erachter dat kleine hoeveelheden nitriet, die daarbij gevormd worden, de groei van de bacterie stopt.’ Daardoor kan de worstenmaker alleen dat stofje toevoegen om botulisme te voorkomen, wat scheppen nitraatzout overbodig maakt.

Nitriet vervat in een E-nummer moet echter op de verpakking vermeld worden in de ingrediëntenlijst, dat is wettelijk verplicht. Maar omdat een E-nummer uit een reactor komt, bevat de worst niet enkel natuurlijke ingrediënten meer. ‘Dus wat doen ze dan?’, zet Hertzberger uiteen. ‘Ze voegen snijbiet toe aan de worst, want dat bevat ook nitraat. Het resultaat is precies hetzelfde.

Alleen weet de consument nu niet meer dat de worst is geconserveerd, en met welke stof, want dat staat niet op de verpakking. Bovendien moet je maar hopen dat er genoeg snijbiet in zit om botulisme te voorkomen.'

De extreemste uitwas vindt Hertzberger de producten van vegetarische slagers. 'Want zij maken een inherent nepproduct,' zegt ze, 'maar weigeren er E-nummers in te stoppen. Dat is niet hun schuld, vegetarische slagers maken een afweging op basis van een markt die chemie verafschuwt. Zo ontstaat wel een oncontroleerbare ingrediëntenlijst. Als je bedenkt dat het E-nummerbeleid in het leven is geroepen om dat te voorkomen, is het van de gekke.'

Een van de gevolgen is dat innovatie- en ontwikkelingsafdelingen van voedselproducenten voornamelijk bezig zijn met het zoeken van vervanging voor E-nummers. Totale tijdverspilling, als je het de microbioloog vraagt. 'Al die moeite voor iets wat we al hebben! Terwijl ze met die innovatiekracht betere manieren kunnen bedenken om zout, suiker en vet te reduceren, of efficiëntere kweek- en landbouwmethoden kunnen ontwikkelen. Of voor het uitbouwen van wat we al weten over E-nummers, want die kunnen een grote rol spelen in het gezonder maken van onze voeding.' Het ontwikkelen van een sluitend E-nummerbeleid heeft tientallen jaren gekost, beargumenteert ze. 'Ont-ontwikkelen, het stopzetten van innovatie dus, is met een paar tweets en blogs gebeurd,' schrijft ze.

Door het demoniseren van E-nummers vergeten we het werkelijke probleem

Zo drijven we steeds verder weg van het werkelijke probleem van onze voedselinname. We eten te veel, met name tussendoor, en we stoppen er, dankzij het demoniseren van E-nummers, veel te veel vet, zout en suiker in. 'Zo zat ik net nog een *raw organic marshmallow chocolate bar* te bekijken,' zegt Hertzberger. 'De makers zeggen op de verpakking dat er niks artificieels in zit, geen transvetten, puur natuur. Ondertussen bestaat die reep voor twee derde uit suiker. "Bevat nul procent vet", durven sommige producenten er dan nog bij te vermelden. Dan ben je wel in de war hoor.'

Die grote hoeveelheden zout, vet en suiker dienen wél een doel: ze zorgen ervoor dat die natuurlijke producten niet bederven. 'Maar, daar gaan we weer, daar hadden we juist die E-nummers voor uitgevonden.' Denk alleen al aan een stof als aspartaam: een dipeptide die tweehonderd keer zoeter is dan suiker en bovendien calorieeloos. Win-win, zou je denken, maar nee: E951 is inmiddels hét schoolvoorbeeld van een gedemoniseerd →

‘VOEDSEL IS NIET ALLE DAGEN ZO BELANGRIJK. MEESTAL IS HET DINSDAGAVOND, NIKS BIJZONDERS, HEB JE HARD GEWERKT EN MOET JE JE GEZIN IETS TE ETEN GEVEN’

additief. In het boekje van Gouget staan maar liefst 53 gezondheidsproblemen opgesomd, van hyperseksualiteit tot Parkinson. Met als gevolg dat aspartaam inmiddels het grondigst bestudeerde additief van allemaal is. De conclusie: aspartaam is veilig. Toch willen voedselproducenten het niet gebruiken als alternatief voor suiker. ‘Daarom ben ik ook een voorstander van een suikertaks. Daar kunnen we niet meer omheen. Obesitas is net zo’n groot probleem als longkanker ooit was, dus moet je dat gaan reguleren.’

De al eerder aangehaalde Michael Pollan wijst op de correlatie tussen de opkomst van obesitas en de teloorgang van zelf koken. ‘Kort gezegd: de industrie is voor ons gaan koken, en nu zijn we obees. Dat riedeltje klopt niet. Uit onderzoek blijkt dat Amerikanen het allersnelst koken en het dikst zijn. Mexicanen staan nummer twee, maar staan veel langer in de keuken, maar liefst anderhalf uur per dag. Kookefficiëntie is dus geen goede maat voor hoe dik een volk is.’

We zijn weg van het aanrecht dankzij E-nummers

Die nadruk op zelf koken jaagt vrouwen weer achter het aanrecht, vreest Hertzberger. En dat terwijl we juist zo goed op weg waren. ‘Nederlandse vrouwen staan meer dan zes uur per week achter het fornuis. Dat is vooruitgang, want tussen 2011 en 2015 wonnen we een uur terug op het fornuis. Daarvoor stonden we nog zeven uur te koken.’ Pure tijdwinst, vindt de microbioloog, en dat dankzij een voedselindustrie die voorsnijdt, voorkookt en in hapklare brokken verpakt, waardoor wij alleen nog maar de magnetron hoeven aan te zetten. ‘Technologie heeft vrouwen vrijgespeeld. Bosch maakte het huishouden minder tijdrovend dan een parttime baan. De magnetron kan vrouwen nog verder bevrijden. Hoe meer we opwarmen, hoe meer vrije tijd vrouwen krijgen.’

De meest gehoorde kritiek op Hertzbergers pleidooi voor high tech voedsel is dat ze eten tot brandstof redu-

ceert. ‘Met Pesach eet ik als joodse graag matseballen naar grootmoeders recept,’ antwoordt ze daarop. ‘Dan heeft het ook waarde: het is een bijzondere dag, waarop gerechten een religieuze lading hebben. Voedsel is niet alle dagen zo belangrijk. Meestal is het dinsdagavond, niks bijzonders, heb je hard gewerkt en moet je toch iets bedenken om je gezin te eten te geven.’

Toch staan we doordeweeks ook te ploeteren met pompoenen, want vers, ouderwets, natuurlijk en handgemaakt: dat is beter. ‘Het is de tijdgeest, die fuckt je de hele tijd, en vooral vrouwen worden afgerekend op wat hun gezin eet,’ zegt Hertzberger. ‘Zelfs al weet je objectief dat voorgesneden groenten en tomatensaus uit een potje óók goed zijn, toch bekruipt iedere vrouw weleens de gedachte: ik zou dit zelf moeten maken. Waarom? Ik heb in geen tijden een complete kipfilet gezien. Een machine kan die veel beter en met minder besmettingsgevaar in reepjes snijden dan ik, en nog goedkoper bovendien. Bovendien: weet je wel wat ik kost? Ik ben veel te duur om een uur in de keuken te staan. Dan laat ik het liever die machine doen.’

Controle over ons voedsel is een illusie

Maar, maar, maar: bij zelfgemaakte tomatensaus, van verse tomaten dus, wéét je tenminste wat erin gaat. Dat is toch anders dan een pakje gezeefde tomaten kopen en op de achterkant zien dat zélf dat eenvoudige product meer suiker en zout bevat dan je er zelf in zou stoppen. Hertzberger moet daar een beetje om grinniken. ‘Controle is een illusie. Helemaal als je in de stad woont, en ook als je je eigen groenten verbouwt. Ik snap dat mensen ernaar verlangen om met hun vingers in de aarde te wroeten, maar als je dat doet om aan een natuurproduct te komen, dan lieg je tegen jezelf. Ga maar na: de veredeling van de ui vindt voor een belangrijk deel in het lab plaats, de kunstmest waaruit de ui groeit komt uit een fabriek. Tomaten, het meest doorgekweekte product in ons arsenaal, zien er zo uit omdat bio-informatici ze zo bedacht hebben.’

Dat koken verwordt tot een hobby, met liefde beoefend mits er tijd voor is, daar heeft Hertzberger niets op tegen. Maar er gaat niets wezenlijks verloren als op doordeweekse avonden de magnetron de honneurs waarneemt: ‘Het is als met de centrale verwarming van George Orwell. Hij was daartegen, want hij vreesde dat die individualisering in de hand zou werken, omdat de noodzaak om bij elkaar te kruipen rond het haardvuur weg was. Maar is de haard weg? Nee. Met koken gaat het dezelfde kant op. Hopelijk.’ ■

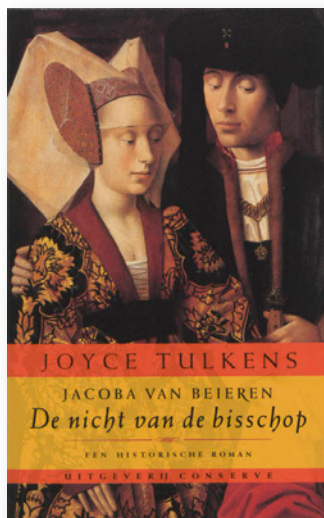
OP ZOEK NAAR EEN MOOIE ROMAN OF SPANNENDE THRILLER?

HIER VIND JIJ DE **ALLERBESTE** **BOEKENKOOPIES**

1 Kluun's derde roman

In 1998 beginnen Stijn en Frenk hun creative & marketing agency 'Merk in Uitvoering'. Het gaat ze voor de wind. Tot Charles langskomt met een briljant idee voor de GayGames. Niet gehinderd door enige kennis van de gayscene besluiten Stijn en Frenk 'Merk in Uitvoering' nu eens écht op de kaart zetten.

- **Haantjes**
Van ~~12,50~~ voor 5,-

Ongelijke strijd

Historische roman over de onfortuinlijke vorstin Jacoba van Beieren, die burgeroorlogen riskeerde om haar graafschap Holland te behouden.

- **De nicht van de bisschop**
Van ~~20,-~~ voor 6,90

2

- **Schoonheid achter de schermen**
Van ~~27,50~~ voor 7,90

Heldin

Samen met haar moeder redde Tina Strobos meer dan honderd Joden in Amsterdam. *Schoonheid achter de schermen* is een biografie van de femme fatale van het verzet.

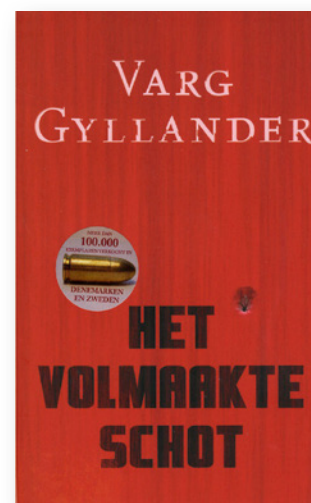
3

Een echte pageturner

Op een vroege voorjaarsochtend wordt in een fontein in het centrum van Stockholm het levenloze lichaam van een jonge vrouw gevonden. Niet lang daarna wordt een graffitikunstenaar op dezelfde wijze om het leven gebracht. De enige overeenkomst tussen deze twee moorden lijkt te zijn dat er geen enkel bruikbaar spoor op de plaats van het delict wordt gevonden. Tot forensisch inspecteur Ulf Holtz een interessant detail ontdekt ...

- **Het volmaakte schot**
Van ~~22,50~~ voor 7,90

4

‘Kom niet aan met dat het nu wel klaar is’

M

Mijn onvolprezen collega-Opzij-columnist en vooraanstaand genderdeskundige Asha ten Broeke attendeerde haar Twittervolgers, onder wie ik, op een opiniestuk in *de Volkskrant*. Ze voorzag de link van een met de ogen rollende emoticon. En inderdaad, het stuk van de student Nederlands had een hoog daar-gaan-we-weer-gehalte. Julia Merkus betoogt dat het zure feminisme nu toch wel gedaan is, mannen en vrouwen zijn gelijk, dat weten we nu wel, en als zij later een parttime baan wil en als ‘perfect team’ met haar man wil functioneren, dat dat toch allemaal moet kunnen.

Tuurlijk. Ik geloof dat ik er ook zo over dacht voordat ik moeder werd. ‘Ik heb nooit het gevoel dat ik belemmerd word omdat ik een vrouw ben.’ Nee, Julia, daar hebben ook een heleboel vrouwen (en wat mannen) keihard voor gestreden. Ik voelde een golf van feminisme door mij heen stromen omdat er zo weinig solidariteit vanuit ging. Zo weinig historisch besef ook. In haar recent verschenen

ASTRID ZUIDEMA

boek *The Destruction of Hillary Clinton*, analyseert filosoof Susan Bordo de nederlaag van Clinton, de meest gekwalificeerde presidentskandidaat ooit die de schijnbaar onverliesbare verkiezing verloor. Ze wijt het aan seksime, de opkomst van Bernie Sanders (vooral dat), maar ook aan de feministen van de millennials-generatie. Zij zagen Clinton als exponent van de gevestigde orde; niet als iemand die had moeten knokken om die plek te veroveren, of iemand die zich decennia had ingezet voor rechten van minderheden en vrouwen.

De strijd die geleverd is door generaties voor ons, maakt dat wij ons wanen in een wereld vol vanzelfsprekende gelijkheid. Dat dat niet waar is, is dagelijks te zien, maar dan moet je wel de goede kant opkijken. Zoals bijvoorbeeld activist Anne Fleur Dekker, die in een praatprogramma tot drie keer toe met dezelfde tekst de les gelezen krijgt van een oudere heer met jaren politieke bagage. In de pedante senioriteit die haar ten deel viel, was de echo van ouwe-jongens-krentenbrood duidelijk te horen. Of neem die man uit Philadelphia die twee weken lang zijn emails ondertekende met de naam van zijn vrouwelijke collega, om te zien of hij anders behandeld zou worden. Hij was verbijsterd om hoeveel harder ‘Nicole’ haar best moest doen om serieus genomen te worden. ‘Het was de hel. Alles wat ik vroeg of zei werd in twijfel getrokken. Een klant vroeg of ik single was.’

Slutshaming, ongelijke salarissen, de overweldigende meerderheid witte mannen die nu de Tweede Kamer bevolkt, en dan zijn dit nog wat voorbeelden in ons moderne Nederland. Kijk over de grens, en het onrecht slaat je om de oren. Dus kom niet aan met dat het nu wel klaar is. Of houd op z’n minst je *white-21st-century-western-europe-privilege* eens kritisch tegen het licht. Ik voel me bevoorrecht, schatplichtig, nederig, strijdbaar en ja, misschien zelfs een tikkeltje zuur. ■

SEKS LENDE DOCHTER

Kleine meisjes worden groot in een seksueel bevrijde wereld, maar ook in een wereld waarin uiterlijk van hyperbelang is en nog altijd een dubbele seksstandaard geldt. Als moeder kun je ervoor zorgen dat ze goed beslagen ten ijs komen.

Bestond er maar een boek voor moeders over hoe ze hun dochters goed kunnen opvoeden. Dat verzuchtte actrice Rifka Lodeizen toen ik haar onlangs interviewde. Rifka heeft twee opgroeiende dochters en voorziet wat alle moeders van dochters voorzien: dat hun meisjes het knap lastig kunnen krijgen in een moderne maatschappij die draait om uiterlijk en waarin vrouwen nog altijd kwetsbaar zijn als het gaat om hun seksuele ontwikkeling. Nog even los van gevaren als aanranding en verkrachting kunnen ze ten prooi vallen aan *slut shaming*, onzekerheid, of simpelweg niet weten hoe ze een bevredigend seksleven voor zichzelf kunnen opbouwen. Voor vrouwen is dat nog altijd minder evident dan voor mannen, ook al is de seksuele revolutie al een halve eeuw oud en mogen vrouwen in principe net zo willekeurig van bil als mannen. Vrouwen, schrijven Ellen Laan en Rik van Lunsen in hun nieuwste boek *Seks!*, lijken vaak seks te hebben om de ander te plezieren, en niet zozeer voor het eigen plezier. Ze missen vaak een noodzakelijk bewustzijn van wat voor hen de individuele voorwaarden zijn om zin, opwinding en plezier te beleven. →

Dat boek, zei ik tegen Rifka, bestaat. Het heet *Your Daughter's Bedroom* (2011) en is geschreven door Joyce McFadden. McFadden is een New Yorkse psychotherapeut die na twintig jaar praktijkervaring met vrouwelijke cliënten concludeerde dat moeders een onderschatte, maar essentiële rol spelen in de seksuele ontwikkeling van hun dochters. In *Your Daughter's Bedroom* beschrijft ze iets wat zo logisch is dat het eigenlijk bizar is dat het nooit eerder zo is opgeschreven: dat vrouwen hun remmingen en onzekerheden cadeau hebben gekregen van hun moeders, die met precies diezelfde gevoelens worstelden. En dat ze die zelf ook zullen doorgeven aan hun dochters als ze de cirkel niet doorbreken.

HET BEGINT MET EEN VROUW

De invloed van moeders op de seksuele ontwikkeling van hun dochters is een weinig ontgonnen terrein in de psychologie, en trouwens ook in het publieke debat. Maar die impact is enorm. We kunnen met veel vingers wijzen naar de media en porno, naar zogenoemde *chauvinist pigs*, naar de modewereld en naar de maatschappij – en dat is allemaal min of meer terecht. Al die partijen bemoeien zich al dan niet bewust met het vrouwelijk lichaam, veel meer dan met dat van mannen, en oefenen invloed uit op hoe een vrouw zich voelt in dat lijf. Maar de ontwikkeling van een vrouw begint met een vrouw: haar moeder.

Dat blijkt ook uit recent onderzoek van de Erasmus Universiteit. Het Erasmus Medisch Centrum onderzocht de invloed

**‘ALS JE ALS MOEDER
ONTSPANNEN MET
JE SEKSUALITEIT EN
VROUWELIJKHEID OMGAAT,
LAAT JE JE DOCHTER ZIEN
DAT HET OKÉ IS OM
VROUW TE ZIJN EN EEN
SEKSUEEL WEZEN’**

van ouders op de seksuele ontwikkeling van adolescenten vanaf 11 jaar en concludeerde dat jongeren die een goede relatie met hun ouders hebben op relatief latere leeftijd beginnen met seks. Dat wil zeggen: niet voor hun 16de, de leeftijd waarop ze volgens de leider van het onderzoek, Raquel Nogueira Avelar E Silva, over het algemeen genoeg lichamelijke kennis en sociale skills bezitten om seksuele relaties aan te kunnen. Dit effect werd vooral bij meisjes gemeten en de rol van de moeder bleek het belangrijkste. Nogueira Avelar E Silva heeft hiervoor een aantal verklaringen: ‘Meisjes leren meestal meer van hun moeders en jongens meer van hun vader. Zelfs in Nederland zijn moeders nog altijd de belangrijkste verzorgers van kinderen, wat betekent dat ze meer tijd met hen doorbrengen dan vaders. Daarbij praten ze meer met hun dochters dan met hun zoons over seksualiteit.’

Nederlandse moeders doen het volgens Nogueira Avelar E Silva lang niet slecht. ‘Moeders in Nederland zijn over het algemeen open en *close* met hun dochters, er is een wederzijds vertrouwen waardoor ze makkelijk praten over seksuele onderwerpen. In vergelijking met preutsere landen als bijvoorbeeld Amerika, zijn Nederlandse jongeren ook relatief seksueel gezond.’ Dat wil in dit verband zeggen dat, zoals ook uit een ander recent onderzoek blijkt, Nederlandse jongeren significant minder ongewenste zwangerschappen en soa hebben.

Volgens Laan en Van Lunsen zegt dit echter nog niets over het plezier dat ze

(zullen) beleven aan seks. En dat is volgens hen een essentieel onderdeel van seksuele gezondheid dat we gevoelig lijken te zijn vergeten. Seksueel gezond zijn, schrijven zij, moet je leren. En dat betekent niet alleen aandacht voor de fysieke aspecten van seks en de gevaren, maar vooral ook voor plezier. Rampenbestrijding is prima, zeggen de twee seksuologen, maar daarmee verbeter je de kwaliteit van iemands seksleven niet. Als je meisjes alleen maar leert hoe ze nee moeten zeggen, leer je ze niet wat ze nodig hebben om ja te zeggen.

ORGASME FAKEN

‘Meisjes,’ zegt Joyce McFadden via Skype, ‘denken dat ze *empowered* zijn omdat ze seksueel vrij zijn. Maar de kwaliteit van hun seksleven is vaak niet bevredigend.’ Een kwart van de vrouwen, lezen we in *Seks!*, faket weleens een orgasme. Ten minste een op de tien vrouwen, weet Ellen Laan bovendien, ervaart pijn tijdens het vrijen. De helft daarvan vindt dat normaal en een groot deel bespreekt het niet eens met de partner. ‘We zijn nog lang niet zo ver als we denken,’ zegt McFadden. ‘Vrouwen zijn de baas in de politiek, in bedrijven, maar als we kijken naar het percentage vrouwen die de baas zijn over hun lichaam, denk ik dat er nog veel te winnen valt.’

Veel meisjes, constateert McFadden op scholen waar ze lezingen geeft, raken min of meer vervreemd van hun lichaam omdat ze bezig zijn met de buitenwereld. ‘Ze gaan op een date en nog voordat ze

overgaan tot kussen of betasten, vragen ze zich af wat over hen gezegd zal worden, of er geroddeld zal worden, of de jongen iets zal doorvertellen.’ Meisjes stellen zich zo in op een bepaalde mate van gevaar, en nemen meteen een zekere controle die overgave moeilijk maakt. ‘Jongens krijgen ook het nodige voor de kiezen en hebben denk ik ook veel steun en begeleiding nodig, maar er is een belangrijke factor die verschil maakt, en dat is dat mannelijke seksualiteit geaccepteerd wordt door de maatschappij. Jongens zullen seksueel actief zijn, dat wordt normaal bevonden.’

Zelfs in ons progressieve land leeft die dubbele standaard nog, constateert Nogueira Avelar E Silva: ‘Jongens worden vaak aangemoedigd door de maatschappij en hun omgeving om zich seksueel te gaan gedragen, terwijl meisjes eerder seksueel worden ontmoedigd. Zelfs in de Nederlandse maatschappij zie je hierin een verschil in seksuele ontwikkeling tussen jongens en meisjes.’ Juist daarom is de rol van de moeders zo belangrijk. ‘Ze moeten

veel met hun dochters hierover praten en hen in zekere zin opleiden. Dat is erg belangrijk, het maakt een verschil.’

Natuurlijk, benadrukt ook Nogueira Avelar E Silva, moet dit praten wel gepast gebeuren naar gelang de leeftijd van het kind. Seks is een gevoelig onderwerp, intiem en persoonlijk, en vanwege de kwetsbaarheid gaat het juist over privacy en grenzen. Dat is iets wat we onze kinderen willen en moeten leren, maar tegelijkertijd is een bepaalde openheid belangrijk om ze de kennis te geven die ze nodig hebben om die grenzen te bepalen. Die openheid verschilt per leeftijd.

4 JAAR

Je dochter van 4 is nog niet seksueel bewust. Wel is ze met haar lichaam bezig. Ze heeft directe, concrete vragen die je het beste beantwoordt met korte, concrete antwoorden. Dat kan weleens lastig zijn. We worden vaak geconfronteerd met eigen gêne en onwetendheid als ons kroost met vragen komt over borsten en piemels en – ja, hoe noemen we dat bij een meisje eigenlijk?

Ouders kunnen daar verdraaid moeilijk over doen, valt af te lezen aan de vele discussies op internet hierover. Belangrijk is het wel een goede benaming voor het ding van een meisje te verzinnen, liefst een die we allemaal gebruiken, want anders groeien meisjes op met het idee dat jongens een piemel hebben en zij niets. Of een ‘plassertje’ of ‘plasmaatje’, maar dat, schrijven Laan en Van Lunsen ook in *Seks!*, geeft kinderen toch echt het →

verkeerde idee. Kies woorden, adviseren zij, die duidelijk en ondubbelzinnig zijn en bedenk dat het uiteindelijk best handig is als kinderen uiteindelijk ook de officiële benaming kennen: vulva en vagina.

8 JAAR

Op hun 8ste worden kinderen al seksueel bewuster. McFadden ziet dit als de laatste emotionele en fysieke ‘vakantie’ die kinderen hebben voor de puberteit hun leven en lichaam overhoop gooit. Dit is de tijd waarin je zoveel mogelijk informatie erin moet stoppen als je kunt. Je dochters lichaam is nog niet aan het veranderen, dus ze is nog niet op haar hoede. Je kunt rustig je antwoorden iets opschroeven van heel simpel naar simpel. Koop een boek voor haar en neem dit samen door. Een goed kinderboek over seks is liefst recent, doet niet aan stereotypering en sluit aan bij de belevingswereld van je kind (bijvoorbeeld: *Dus jij en mama hebben het gedaan?* van Katharina von der Gathen en Anke Kuhl).

Op deze leeftijd zitten kinderen ook vaak aan zichzelf. Dat heeft nog helemaal geen seksuele betekenis. Jongetjes krijgen een stijf piemelkje wanneer ze voor de klas worden geroepen, en meisjes voelen een tinteling als ze bij gym in de touwen moeten klimmen. Maar ook al zijn die gevoelens nog niet seksueel, schrijven Laan en Van Lunsen, ouders moeten zich wel realiseren dat de manier waarop zij reageren op zelfstimulerend gedrag van kinderen de eerste lessen over seksualiteit zijn. Vaak reageren ouders afwijzend

of bestraffend. Maar, zeggen Laan en Van Lunsen, dat moet je juist niet doen. Want daarmee zeg je impliciet dat zelfstimulering niet mag, en geef je een eerste signaal dat seksualiteit iets verkeerd is. Hun advies: zeg iets als ‘Als dat een fijn gevoel geeft, mag je best met je piemel of vagina spelen, maar doe dat liever niet als anderen erbij zijn.’

12 JAAR

Als de kinderen in de puberleefijd komen, worden de vragen gericht. Hun nieuwsgierigheid wordt seksueler, omdat hun lichamen dat ook worden. Ze zullen bijvoorbeeld met vragen over masturberen komen. Masturberen is een onderwerp waar we niet graag over praten, zeker niet met onze kinderen. Erover praten is evenwel vooral bij meisjes belangrijk, schrijft McFadden, omdat masturberen voor meisjes niet zo vanzelfsprekend is als voor jongens. Bij meisjes zitten de genotsdelen verborgen en ze krijgen minder snel mee dat het normaal is om daarnaar op zoek te gaan en mee te experimenteren.

Moeders kunnen hun dochters helpen door simpelweg te vertellen over hoe zij zich voelden toen ze jong waren en ontdekten dat ze een opgewonden gevoel kregen daar beneden.

14 JAAR

Langzaam breekt voor meisjes een verwarrende tijd aan. Hun lichaam krijgt vormen waar ze niet altijd blij mee zijn en die er bovendien voor zorgen dat anderen hen ineens als seksuele wezens gaan zien. Dit kan verwarrend zijn en ze zullen zoeken naar houvast – in de eerste plaats bij hun moeder. Die moet haar dochters niet zozeer instructies geven om seksueel te worden, schrijft McFadden, en ze hoeft ook zeker geen *naughty details* te geven. Wat ze wel moet geven is directe, onomwonden informatie, zonder moreel oordeel en zonder geheimzinnigheid. (En – tip van de journalist – een memorabele eerste beha, die je samen gaat kopen in de mooiste winkel die je kunt vinden.)

Meisjes zullen ook voor het eerst ongesteld worden. Ze zullen dat misschien als iets vies en gênants ervaren, niet in de laatste plaats door de reclames voor tampons en maandverband die vooral vertellen hoe je geurtjes kunt weren en vlekken kunt voorkomen. Terwijl het juist een bijzonder iets is, een gebeurtenis die van meisjes een vrouw maakt. Moeders zouden meer moeten doen dan hun dochters gauw wat tampons toestoppen en de badkamerdeur dichtdoen. Bijvoorbeeld uitleggen wat menstruatie precies is, hoe bijzonder het is en hun eigen ervaringen delen.

**'ALS JE MEISJES ALLEEN
MAAR LEERT HOE ZE
NEE MOETEN ZEGGEN, LEER
JE ZE NIET WAT ZE NODIG
HEBBEN OM JA TE ZEGGEN'**

16 JAAR EN OUDER

Rond hun 16de zullen veel meisjes – en jongens – hun eerste keer seks hebben. Breng de gesprekken over seks naar een hoger niveau door ook over erotiek en intimiteit te praten. Benadruk ook dat het belangrijk is voor je dochter dat ze wacht tot ze er klaar voor is, maar waak voor ontmoediging of afkeuring. Het is juist nu belangrijk, zegt McFadden, om als moeder te beseffen dat je een rolmodel bent voor je dochter en in die zin een voorbeeldfunctie hebt. Als je als moeder ontspannen met je seksualiteit en vrouwelijkheid omgaat, dan laat je je dochter zien dat het oké is om vrouw te zijn en een seksueel wezen.

Dit kan moeilijk zijn. Moeders zijn op hun beurt ook opgevoed door moeders, en die waren zeker voor de seksuele revolutie vaak lang niet altijd comfortabel met hun seksualiteit. 'Het is moeilijk om een rolmodel te zijn als dat betekent dat je een groot deel van jezelf moet veranderen,' erkent McFadden. 'Als je zelf bent opgevoed met negatieve boodschappen, kun je niet ineens een nieuw zelfbeeld tevoorschijn toveren als je 35 bent en een dochter krijgt.'

Zie het als een proces, raadt McFadden moeders aan. Je kunt niet meer dan je best doen. 'Dan krijgt je dochter in elk geval een betere kans dan jij hebt gekregen. Alleen al door haar toe te staan om seksueel te zijn, dat verandert zo veel. Als wij de cirkel doorbreken, dan zullen onze dochters en kleindochters nog meer vrijheid hebben.' ■

Zijn onverzettelijkheid heeft oorlogsverslaggever Arnold Karskens (62) van de verzetsvrouwen uit zijn familie. Dit jaar verschijnt na twaalf non-fictieboeken zijn eerste roman. 'Ik houd van powervrouwen die een grote bek durven geven.'

DE MOEDER **Tiny** 'Ik kom uit een verzetsfamilie. Mijn grootvader van moederskant, mijn vader en mijn moeders zussen waren actief in de Tweede Wereldoorlog. Mijn oom is gefusilleerd. Hun boerderij werd in de brand gestoken door de Sicherheitsdienst. Na de oorlog verdronk een van mijn moeders kinderen, mijn zus, een verhaal dat ik gebruik in mijn roman, die dit jaar verschijnt. Door zo'n leven van tegenslagen kweek je een bepaalde mentaliteit, waardoor je niet snel opzij gaat voor iemand. Dat zit ook wel in het karakter van de West-Friezen: als het eenmaal in de kop zit, zit het niet in de kont.

Van mijn moeders generatie ken ik alleen maar stevige vrouwen. Als oorlogsverslaggever heb ik het onverzettelijke van haar mee gekregen. Mijn moeder was af en toe wel bang dat me iets overkwam, maar in plaats van dat ze zei doe voorzichtig, naaide ze mijn initialen in mijn kleren. Of stond ze me na een gevaarlijke reis op te wachten op Schiphol met een bosje bloemen.'

DE VROUW **Anne Marie** 'Ik ontmoette haar eind jaren '80 in Noord-Ierland. Ze was journalist voor het Belgische weekblad *La Cité*, ik was daar toen voor de NOS Radio en voor *Revu*. De eerste zoen die ik haar gaf, was op een graf naast dat van IRA-activist Bobby Sands, die zichzelf in 1981 had verhongerd. Destijds waren daar dagelijks rellen. Het had wel iets romantisch, tussen de politieagenten, katholieken en protestanten. Toen is er iets ontstaan en in de tijd erna hebben we nog veel samen gereisd naar Irak, Sri Lanka en de Westelijke Jordaanoever.

Twee jaar later trouwden we. Inmiddels heeft ze een rustiger baan als beleidsmedewerker in Brussel. Voor het verslaggeverswerk was ze net wat te intel-

lectueel, maar ze is altijd vol blijven werken. Haar moeder trouwens ook. Toen we net kinderen hadden, werkte ik een dag minder. Dat vond ik geen probleem. Ik houd van powervrouwen die een grote bek durven geven, en dan niet alleen maar gillen, maar hun woorden ook omzetten in daden. Wie klaagt dat haar partner zijn taak voor de kinderen verslonst, had een ander moeten kiezen. Gezeur is de zwakte van veel Nederlandse vrouwen. Ze zijn snel met oordelen, maar stellen zich vaak te weinig actief op.'

DE DOCHTERS **Ethel en Sarah** 'We hebben drie kinderen, waarvan twee dochters. De oudste, Ethel van 25 jaar, is econoom, maar reist momenteel en legt op *whatisawoman.net* vast hoe het wereldwijd is om een vrouw te zijn. Ze is ontzettend vrijgevochten, al heeft ze van mij zoveel vrijheid gehad dat ze niet echt iets hoefde te bevechten.

De tweede is 17 jaar, zesde klas vwo, en heeft nu samen met haar vriend een kledinglijn opgezet. Ze kopen tweedehands T-shirts en truien op, knippen die in tweeën en naaien verschillende delen aan elkaar. Als vader heb je de plicht om je dochters een gezonde opvoeding te geven, zodat ze zoveel zelfvertrouwen hebben dat ze makkelijk in het leven kunnen staan. Soms heb ik de neiging om me te veel tegen ze aan te bemoeien en als ik mezelf daarop betrap, denk ik: mond houden. De belangrijkste jaren voor de vorming liggen achter hen. Ik ben blij dat ze goed terecht zijn gekomen.'

DE GUERRILLERA'S 'Ik kwam ze tegen in oorlogsgebieden zoals Eritrea, Angola en Koerdistan: vrouwelijke strijders, guerrillera's. Ik waardeer ze omdat ze zo ontzettend moedig zijn, moediger dan ik, want zij pakken wel dat geweer op, terwijl ik daar misschien weleens over gedacht heb, maar uiteindelijk het toch bij de pen gelaten heb. Guerrillera's staan moreel een stapje hoger en kennen de consequenties. Niet voor niets werk ik in de stichting Onderzoek Oorlogsmisdaden nauw samen met de Iraanse vluchteling Atti Bahadori, die weet waar de essentie van het probleem in dat soort landen ligt.

Soms denken wij dat de Nederlandse vrouw superieur is, maar ik zie dat niet zo. Neem die vrouwen in Colombia, het is gewoon heel erg *tough* om je daar in die jungle staande te houden. Ze houden niet alleen de vijand van het lijf, maar af en toe ook nog die mannelijke collega's, en daarnaast zorgen ze vaak alleen voor hun kind. Dat is geen makkelijk leven, maar ze staan er wel als het erop aankomt, en dan heeft iemand mijn diepste respect.' ■

MAN
OVER
WOMAN

**‘Gezeur is de zwakte van
veel Nederlandse vrouwen’**

VROUW

HANNA BERVOETS

‘ALS SCHRIJVER REN JE EEN LEVENSLANGE MARATHON’

interview | roman

TEKST VIVIAN DE GIER

De romans van Hanna Bervoets gaan altijd over het hoe en waarom van menselijke gedragingen. Onlangs won ze nog twee literaire prijzen. Haar nieuwe roman *Fuzzie* gaat over de vraag waarom mensen liefhebben, zelfs genegenheid voelen voor zoiets als een pratende Wuppie.

D

‘Dat heeft toch helemaal geen zin!’, riep Hanna Bervoets vroeger als puber, wanneer haar moeder in hun woonkamer spandoeken voor demonstraties beschilde. De Hanna van nu is echter minstens zo strijdbaar als haar moeder toen was; tijdens de verkiezingen maakte ze deel uit van het team van GroenLinks en ook liep ze mee met de Women’s March tegen Donald Trump. ‘Allemaal jonge meiden waren daar! En ouderen, dat vind ik ook heel mooi. Wanneer doe je nou als twintiger of dertiger iets samen met vrouwen van 60? Ik hoorde van veel vrouwen om me heen dat het hen veel kracht gaf om zich uit te spreken.’

Als schrijver gaat Hanna Bervoets (33) juist het liefst al te nadrukkelijke meningen en oordelen uit de weg, en onderzoekt ze in haar romans vooral het hoe en waarom van maatschappelijke normen en waarden en menselijke gedragingen. Onlangs won ze voor haar sprankelende en originele werk twee literaire prijzen. Prachtig, maar ook heel raar, vindt ze. ‘Als topsporter leef je naar een moment toe, je weet dat je vrijdag die marathon gaat winnen, of niet. Als schrijver ren je een levenslange marathon en win je soms ineens een prijs zonder dat je wist dat je aan een wedstrijd meedeed.’

Na succesvolle en originele romans als *Alles wat er was*, *Efter* en *Ivanov* is er nu *Fuzzie*: een roman waarin haar hoofdpersonen gehecht raken aan een klein en pluizig, filosofisch bolletje, zoiets als een pratende Wuppie.

In elke roman onderzoek je een bepaald fenomeen. Wat was de centrale vraag bij het schrijven van *Fuzzie*?

‘Wat me interesseerde voor dit boek was: wat is genegenheid en hoe werkt het? Kunnen we dat in principe voor alles en iedereen voelen? Wat zijn de mechanismes van liefhebben? En waarom heb je het nodig? Toen ik mijn verjaardag vierde, gaf ik mijn vrienden een pluizig bolletje als betaalmiddel voor de bar. Naarmate de avond vorderde, wilden mensen het bolletje helemaal niet meer afgeven aan de barman, omdat ze ’m zo schattig vonden. Oké, ze waren misschien een beetje aangeschoten, maar toch: ze gingen zich hechten aan dat bolletje. Het is interessant dat je makkelijker onvoorwaardelijk kunt houden van iets wat niet menselijk is, zoals dieren of knuffels. “Fuzzie” is een metafoor voor alles waarvan je kunt houden zonder dat het liefde teruggeeft, en waarbij dat niet problematisch aanvoelt. Mijn personages houden allemaal van iemand die er niet is of van iets wat niet menselijk is. Diek heeft eerst zijn hond, dat is zijn “fuzzie”. Florence heeft haar ex Maisie, zij is afwezig. Maisie heeft een

HENRIËTTE GUESTAMP

van de pluizige bolletjes; Fuzzie zelf. En Stephan heeft het meisje Dellina, dat een andere taal spreekt. Al mijn personages projecteren zo hun genegenheid op iets of iemand van wie ze niet zo veel terug verwachten.'

Waarom is het makkelijker om van iets niet-menselijks te houden?

'De mate van genegenheid die je voelt voor iemand bepaalt jouw relatie met diegene. Voel je een beetje genegenheid voor iemand, dan is diegene een kennis. Bij meer genegenheid is iemand een vriend. Bij heel veel genegenheid is zo iemand misschien wel je geliefde. Maar zodra je een band aangaat met een persoon, komt er een onzichtbare weegschaal boven jullie hoofden te hangen; een weegschaal van genegenheid. Onze cultuur schrijft voor dat die altijd in balans moet zijn: jij moet evenveel van mij houden als ik van jou. Dat is een verneukeratief idee; genegenheid kun je immers niet objectief meten en het blijft ook niet altijd hetzelfde.

In mijn omgeving merkte ik dat disbalans heel veel problemen veroorzaakte in relaties; genegenheid werd soms ingezet als een soort valuta: ik geef jou zo veel en dan wil ik net zo veel terug. Zodra iemand zich niet gehoord voelt of het gevoel heeft dat hij te veel "uitgeeft", dan is er een probleem. Maar bij dieren, knuffels of afwezige mensen – een gestorven geliefde of iemand die het heeft uitgemeakt – verwacht de gever niets terug en speelt dat probleem dus niet.'

Welke antwoorden heeft *Fuzzie* je opgeleverd?

'Een inzicht dat ik terugzie in dit boek, zonder dat ik het er bewust in stopte, is hoe afhankelijk liefhebben maakt. Liefde voor een ander maakt je heel kwetsbaar, want als diegene wegvalt of zelf besluit weg te gaan, voel je je zwak. Is het daarom eigenlijk wel zo slim om onszelf zo aan een ander te binden? Aanvankelijk zijn de personages heel blij met Fuzzie, het biedt troost en bevestiging, zoals dat vaak →

'Toen ik mijn verjaardag vierde, gaf ik mijn vrienden een pluizig bolletje als betaalmiddel voor de bar'

SAMME GLASBERGEN

ook in relaties gaat. Maar als ze het kwijt-raken, zoals Stephan, is er paniek. En als het bolletje langzaam sterft, is er veel verdriet. Zoals het ook vaak in het echte leven gaat, komt er in het geval van Diek en Maisie een nieuwe liefde voor in de plaats.'

Dat kun je ook lezen als: genegenheid voor een mens wint het uiteindelijk van genegenheid voor een ding.

'Voor mij draait het daar niet om. Ik zie het bolletje niet als een metafoor voor iets artificieels, maar als een metafoor voor liefdesrelaties. Deze mensen kunnen niet alleen zijn, ze klampen zich toch weer aan iets vast. Dáár gaat het over: over het vastklampen en het nodig hebben van bevestiging. Ik zie dat overal om me heen gebeuren.'

Zelf heb je daar geen last van?

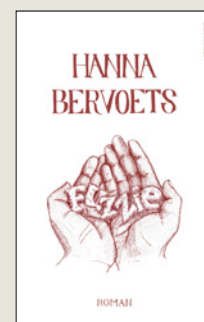
'Ik herken wel hoe kwetsbaar genegenheid je kan maken – ik ben erg vatbaar voor verliefdheid en drama – maar ik vind het helemaal niet erg om alleen te zijn. Juist daarom denk ik na over waarom je een relatie aangaat. Verliefdheid brengt mensen samen, maar duurt gemiddeld maar twee jaar. Vervolgens kun je samen een pad afleggen: samenwonen, een kind krijgen, nog een kind krijgen. Maar dat hóeft niet. Zeker nu vrouwen onafhankelijker zijn en niet met iemand samen hoeven zijn vanwege financiële redenen, vragen ze zich vaker af waarom ze met iemand samen willen zijn, of maar met één persoon. Ik heb een vriendin, maar ik heb grenzen als het gaat om de mate van samenzijn. Voor mij is het niet

vanzelfsprekend dat er één grote liefde is en dat je die persoon moet vinden en daar voor altijd mee samen zult blijven. Ik denk dat dat verhaal voor veel vrouwen vroeger heeft gediend als troost voor hun financiële afhankelijkheid.'

Als een soort legitimatie?

'Ja. Zelf geloof ik meer in seriële monogamie. Ik vind het geen ramp om niet mijn hele leven met dezelfde persoon samen te zijn. We worden steeds ouder en kunnen vandaag de dag op ons 40ste, 50ste, wat zeg ik, 60ste!, nog een nieuwe liefde vinden. Internet heeft de manier waarop we mensen leren kennen in korte tijd drastisch veranderd, ook onder ouderen. Sites als Tinder, Parship, E-Matching bieden een makkelijkere manier om anderen te ontmoeten.

Er wordt vaak laatdunkend over gedaan: mensen worden wegwerpartikelen! Maar techniek op zich is niet slecht, er zitten ook altijd goede kanten aan, al was het maar voor een groep anders dan die waartoe jij jezelf rekent. Tinder is bijvoorbeeld heel emanciperend voor mensen met een gemarginaliseerde geaardheid of gender-identiteit, en voor mensen met een fysieke of verstandelijke beperking. De gedachte dat liefde door die app iets vluchtigs wordt, komt voort uit die rare veronderstelling dat liefde alleen maar echt is als je je hele leven met één en dezelfde persoon samen bent. Waarom zou je tijdens je leven niet van meerdere mensen kunnen houden?'

■ **Fuzzie**, Hanna Bervoets (*Atlas Contact*, € 19,99)

non-fictie

TEKST LIES SCHUT

DE WORTELS VAN SONNY BOY

De oma van Waldemar Nods, Sonny Boy uit Annejet van der Zijls succesvolle gelijknamige boek, was een slavin wier familie verbonden was aan een Surinaamse plantage De Dageraad. Hoe de ambitieuze Willem van Ommeren dit lucratieve project begon en hoe dit parallel loopt met een deel van de slavengeschiedenis in Suriname, beschrijft Annejet van der Zijl in het fraai geïllustreerde *De Dageraad*. Het verhaal begint aan het eind van de 18de eeuw en bestrijkt zo'n honderd jaar, tot Nederland als een van de laatste mogendheden de slavernij afschafte, in 1862. Opmerkelijk is het beeld dat de schrijver schetst van de betrekkelijke harmonie tussen slaven en planters op deze plantage. Van der Zijl citeert een verslag van handelsagent Pierre Benoit, die verwachtte een vreselijk oord aan te treffen. 'De slaven hebben hun eigen tuintje, hun hut, hun spaarcentjes, vrouw en kinderen.' De zwarte bevolking wordt 'met zachtheid' behandeld, zegt hij. Aurora, overgrootmoeder van Waldemar Nods, was het eerste slavenmeisje dat geboren werd op De Dageraad. Haar kleindochter Mimi, oma van Sunny Boy, vertrok in 1857 als vrijgekochte vrouw naar Paramaribo. Zo is *De Dageraad* koloniale geschiedenis in vogelvlucht en hopelijk een opmaat naar meer.

De Dageraad, Annejet van der Zijl (Querido, € 15,00)

thriller

TEKST ROXANNE HERDER

VERWRONGEN LIEFDE

Debutant en oud-hulpverlener in de geestelijke gezondheidszorg Ali Land wilde met haar thriller *Goed of slecht* lezers in het hoofd van een beschadigde tiener laten kruipe. Daarin slaagt ze vanaf de eerste pagina.

De 15-jarige Annie woont haar hele jeugd bij haar moeder, die haar geestelijk en fysiek mishandelt en kwelt. Haar moeder dwingt Annie jarenlang toe te kijken terwijl ze jonge kinderen op een tergende manier om het leven brengt. Tot Annie de martelgang niet langer trekt en naar de

politie stapt. In de nacht die daarop volgt, valt een politieteam het huis van de seriemoordenaar binnen, pakt haar moeder op en bevrijdt Annie zo uit een afschuwelijke nachtmerrie.

Na een opname in een inrichting komt het meisje, dat vanaf dat moment Milly heet, in een opvanggezin terecht. De vader van dat gezin is psycholoog en bereidt Milly voor op de rechtszaak waarin ze tegen haar eigen moeder getuigt. Een moeder naar wie Milly ondanks alles heimelijk verlangt. Haar dubbele gevoel is angst-aanjagend en begrijpelijk tegelijk, net als vele feiten die in de loop van het boek aan het licht komen.

Als psycholoog Mike tijdens één van hun sessies vraagt wat Milly het liefst zou willen, is haar antwoord: acceptatie. Accepteren waar ze vandaan komt en wie ze is. En vervolgens in staat zijn te geloven en te bewijzen dat de merkwaardige vorm waarin haar moeders hart verwrongen is, weer rechtgetrokken kan worden.

Dat is precies wat je dit meisje gedurende het hele verhaal hevig gunt. Tegelijkertijd word je vanaf het eerste hoofdstuk gewaarschuwd voor hetgeen je tot de laatste bladzijde weigert te geloven. De afloop bewijst hoe kwetsbaar het hart van een kind is, maar bovenal hoe sterk de hunkering naar ouderlijke liefde kan zijn.

■ *Goed of slecht*, Ali Land (Cargo, € 19,99)

Tot de laatste bladzijde weiger je de waarschuwing serieus te nemen

DE ZUSSEN INA, GRETA & ELS

non-fictie

TEKST ALIES PEGTEL

Gevonden in het archief: een verhaal over drie zussen en hoe zij in de Tweede Wereldoorlog het vege lijf probeerden te redden.

Historica Hinke Piersma, die zich als medewerker van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie in de Tweede Wereldoorlog verdiept, stuitte in de archieven op prachtig materiaal. Ze trof er de bewaard gebleven correspondentie van drie Amsterdamse Joodse zussen en ze besloot de levensloop van de vrouwen te reconstrueren.

Piersma laat zien hoe de oorlog een bruusk einde maakte aan hun leven van alledag. Ina, Greta en Els Hendrix waren ten tijde van de oorlog dertigers; de oudste twee zussen hadden beiden drie jonge kinderen, de jongste zus was verloofd. Ze beschrijft hoe de vrouwen gaandeweg steeds sterker de dreiging voelden van de toenemende anti-Joodse maatregelen en hoe ze het vege lijf en dat van hun gezinsleden probeerden te redden.

Zoals zoveel gebeurde, werden hele families uit elkaar geslagen; de zussen hadden tijdens de oorlog onderling geen contact, een enkele brief daargelaten. Vluchtelingen, onderduiken, concentratiekampen, verraad, verzet; via de lotgevallen van de zussen passeert het de revue.

De drie ontvingen hulp van verzetsvrouwen, de tussenpersoon die hen hielp met onderduikadressen en een vlucht poging was een vrouw, en het was ook een vrouw die de kinderen van de oudste zus onderbracht bij pleeggezinnen op het platteland.

Met het oog op de vrouwengeschiedenis is ook het laatste hoofdstuk interessant, omdat het gedetailleerd ingaat op het naoorlogse lot van de Joodse kinderen die door hun ouders, meestal de moeder, uit handen waren gegeven aan pleeggezinnen. Vaak kwamen de biologische ouders niet terug, en ontstond er getouwtrek tussen overige familieleden en pleegouders.

Voor de leesbaarheid is het jammer dat Piersma soms ver afwijkt van de karakters in haar verhaal. Ze schrijft in haar dankwoord dat bij het schrijven de historicus de verteller soms in de weg zat. Misschien dat dit probleem was opgelost als ze ervoor had gekozen om de geschiedenis te vertellen vanuit het perspectief van de jongste zus Els, die ze het beste tot leven laat komen, en van wie het meeste materiaal bewaard is gebleven. Eén heldere vertellijn zou de kracht van het verhaal ten goede zijn gekomen.

■ **Zussen. Een oorlogsverhaal,** Hinke Piersma (Querido, € 18,99)

fictie

TEKST VIVIAN DE GIER

INDERDAAD EEN GOED DEBUUT

Debuterende schrijvers worden regelmatig met ronkende woorden aangekondigd en dat is lang niet altijd terecht. Maar Gerda Blees, volgens haar uitgeverij de belofte van 2017, maakt met haar verhalenbundel *Aan doodgaan dachten we niet* inderdaad een uitstekend debuut. Tien verhalen bevat de bundel, met daarin heel wat sterven of bijna-doodgaan. Blees heeft de touwtjes stevig in handen en kiest in enkele verhalen voor een nadrukkelijke verteller. In *Kleine mis* bijvoorbeeld, dat leest als een grafrede, ook al moet de hoofdpersoon nog gevonden worden: 'Genade. Solenelle mag dan wel zojuist bewusteloos geraakt zijn en het is nog maar de vraag of ze op tijd gevonden wordt, maar daar hoeven we nog niet meteen een drama van te maken. Laten we eerst eens rustig in- en uitademen en kijken wat we zien.'

Wat we zien in *Aan doodgaan dachten we niet* zijn mensen die proberen aan hun situatie te ontsnappen, en daarbij soms foute dingen doen of verkeerde beslissingen nemen. Een vrouw steelt een kind, ouders belazeren hun kind, een jongetje beschadigt zichzelf omdat hij zijn ouders wil straffen voor het feit dat ze uit elkaar gaan. Schuld en onschuld zijn niet altijd zwart en wit, en Blees registreert in haar verrassende verhalen eerder dan dat ze een mening geeft. Een schrijver van wie we nog meer gaan horen.

■ **Aan doodgaan dachten we niet,** Gerda Blees (Podium, € 18,50)

Bij het schrijven zat de historicus de verteller soms in de weg

HOE HET ZAT MET LAURIE EN WALLY

brieven

TEKST ALIES PEGTEL

Dat Laurie Langenbach bekend staat als 'vrouw van' Wally Tax is paradoxaal. In deze bundel krijgt deze voorheen door feministen verguisde vrouw eindelijk de eer die haar toekomt.

Journalist en schrijver Laurie Langenbach (1947-1984) liep in haar jeugd in een shortje en op blote voeten. Haar haren droeg ze kort. Alleen al haar kapsel is genoeg voor een sprong terug in de tijd, want meisjes met kort haar zie je tegenwoordig maar weinig. Toen Langenbach jong was, wilde ze een jongen zijn, zo valt te lezen in *Laurie Langenbach. Brieven, dagboeken en een geheime liefde*. Ze groeide op in de tropen, waar haar vader voor Shell in verschillende landen werkte. Op haar 14de kwam ze voorgoed terug, maar echt helemaal aarden zou ze hier nooit.

Langenbach was mooi en zeer gedreven om iets van het leven te maken. Op haar 18de werd ze als flowerpowermeisje ontdekt door verhalenverteller Willem de Ridder, die haar liet schrijven voor het roemruchte popblad *Hitweek*. Dit was haar entree in de culturele Amsterdamse scene; ze ging zelf ook popliedjes schrijven, trad op als zangeres en danseres en

maakte radioprogramma's voor de VPRO. Voor *NRC Handelsblad* schreef ze begin jaren tachtig een sportcolumn.

Vanwege haar trackrecord is het paradoxaal dat haar naam vooral is blijven hangen als 'vrouw van'. Nu was haar grote liefde, de sixties popheld Wally Tax, bij leven ook al legendarisch. Ze ontmoette hem in 1978, maar het stempel van starfucker had ze daarvoor al. Zo had ze een kortstondige affaire met Herman Brood, maar belangrijker: ze had het gewaagd een sleutelroman te schrijven over haar onbeantwoorde liefde voor de schaker Jan Timman.

Voor de lezer van nu, gewend aan een overvloed aan egodocumenten, is het haast onbegrijpelijk, maar *Geheime liefde* veroorzaakte in 1977 een schandaal. Vanwege haar 'bekenitensliteratuur' werd Langenbach aan de schandpaal genageld, niet in het minst door radicale feministen die haar boek afdeden als een 'bakvisdroom'. Dat Langenbach veel aandacht besteedde aan haar uiterlijk, de deur niet uitging zonder make-up en nachtenlang in sociëteit De Kring rondhing, bevestigde de opinie dat zij een oppervlakkig, rolbevestigend ijdeltuitje was. Dit deed haar niets: van tevoren had ze er lol om gehad

dat hardcore feministen het boek vast zouden afkeuren.

Geheime liefde leest als een dagboek van een jonge en seksueel zelfbewuste vrouw. Langenbach schrijft in korte zinnen, nergens wordt ze sentimenteel. Hoewel Timman haar keer op keer afwijst, is het fascinerend om te lezen dat alle andere mannen in haar omgeving, inclusief ontdekker en vriend Willem de Ridder, haar het bed in willen krijgen. Met alle mannelijke aandacht koketteert ze niet; Langenbach observeert en onderzoekt nuchter wat het met haar doet.

Geheime liefde was met vier drukken een bescheiden succes, maar het is aan journalist Rutger Vahl te danken dat haar alsnog de eer wordt bewezen die haar toekomt. Vahl schreef eerder de biografie van Wally Tax, en stuitte op ongepubliceerd materiaal van Langenbach, dat hij bundelde in *Geheime liefde*. En wat blijkt uit haar correspondentie: haar man bezat de grotere naam, maar de geëmancipeerde Langenbach heeft Tax jarenlang onderhouden omdat hij – soms tot haar opperste wanhoop – zwaar verslaafd was aan drank en drugs.

Zelf leefde ze strikt macrobiotisch, maar dit voorkwam niet dat ze in 1983 baarmoederhalskanker kreeg. Ze weigerde reguliere medische hulp en ging met Tax naar een goeroe in Japan die haar uit-hongerde en zware oefeningen liet doen. Hartverscheurend zijn de brieven die ze aan haar moeder schreef; Langenbach had zichzelf in Japan laten wijsmaken dat ze schuldig was aan haar ziekte, omdat ze spiritueel 'niet zuiver' zou zijn. Een maand na terugkeer in Nederland stierf ze in 1984, 37 jaar jong.

Radicale feministen deden haar boek af als een 'bakvisdroom'

■ **Laurie Langenbach. Brieven, dagboeken en een geheime liefde**, Privé-domein, samengesteld door Rutger Vahl (*De Arbeiderspers*, € 24,99), verschijnt 25 april

DROGE BRITSE HUMOR UIT DE OUDE WERELD

fictie

TEKST MEREL BLOM

In Engeland kennen ze Jane Gardam (88) allang. De Britse auteur publiceerde tientallen romans, verhalenbundels en kinderboeken en won belangrijke prijzen. Nu is het eerste deel van haar *Old Filth*-trilogie in Nederland verschenen.

Een onberispelijke man verscheen oorspronkelijk in 2004 en stond vorig jaar ineens op de bestsellerlijst in Duitsland. Dit eerste deel van de *Old Filth*-trilogie van Jane Gardam is nu ook in Nederland uitgebracht, en daar zullen fans van series als *Downton Abbey* mee in hun nopjes zijn. Het ademt namelijk 'oude wereld' en zit bomvol droge Britse humor. Zo luistert de

'Waar je ook heen ging, je droeg altijd de kroon'

hoofdpersoon Edward Feathers naar de ironische bijnaam Old Filth, het tweede woord een acroniem voor *'Failed in London, try Hongkong'*. Voordat de uiterst keurige en beheerste Edward met pensioen ging in het Engelse Dorset was hij een gerespecteerd rechter in Hongkong.

Na een huwelijk van een halve eeuw legt zijn vrouw Betty het loodje in de tuin. Old Filth is in shock. Dan komt zijn aartsvijand en oud-collega Veneering in het huis naast hem te wonen. Betty en Filth hadden ogenschijnlijk een volmaakt huwelijk, maar zij had ondertussen een verhouding met Veneering. Na Betty's dood vraagt Filth zich af hoe het zit met begeerte en met zijn herinneringen. Tot zijn eigen verbazing zoekt hij toenadering tot de vijand. Hij begint 'vensters op het verleden te openen, vensters die hij, als verstandig man met verstandige en erudiete vrienden, stevig dicht had gehouden.'

Filth werd in de voormalige Britse kolonie Maleisië geboren en werd een 'Raj-wees'. Hiermee belicht Gardam een inte-

ressant stukje geschiedenis. De Britten stuurden hun kinderen, soms nog geen 4 jaar oud, vanuit de hete koloniën terug naar het vaderland. Dat zou beter voor hen zijn – veilig voor tropische ziektes en gekke inheemse gebruiken. Ze woonden bij pleegouders en zagen hun eigen ouders vaak jaren niet. Niet zo gek dat dit grote wonden sloeg. Ook de kleine Eddie werd met twee nichtjes bij een pleegmoeder geplaatst, die hen vreselijk behandelde. Na Betty's dood onderneemt Filth een koortsachtige *road trip* om op bezoek te gaan bij de nichtjes. Hij voelt steeds sterker de drang om duistere gebeurtenissen uit het verleden aan het licht te brengen.

Jane Gardam is een meesterverteller. Ze maakt de psychische worstelingen van een verlaten kind invoelbaar, terwijl dat kind volwassen wordt en het voor de buitenwereld best goed lijkt te doen. Filth leeft uiteindelijk bijna een eeuw en zijn eenzaamheid blijft diepgeworteld, al is die vakkundig onttrokken aan het oog. Filth's jeugd vriend Pat, wiens moeder ook Raj-wees was, legt uit dat het een *modus vivendi* is. 'De meesten van hen leerden niemand aardig te vinden, nooit, in hun hele leven. Maar ze klaagden niet, omdat ze een veiligheidsnet hadden: het Britse Rijk. Waar je ook heen ging, je droeg altijd de kroon, en waar je ook heen ging, je kon altijd je eigen soort vinden. Een club.'

Een onberispelijke man biedt een bijzonder inblik in die club waarvan de leden eigenlijk diep eenzaam zijn. Nu is het wachten op deel twee en drie van de trilogie, die verteld zijn vanuit Betty en Veneering.

■ **Een onberispelijke man, Jane Gardam** (*Cossee, tot en met 1 juni introductieprijs € 19,99, daarna € 22,99*)

gadget

ZELFBEWATERING

Zou je best een oase aan planten willen, maar is het niet je specialiteit om ze te verzorgen? *No problemo!* Studio Lorier ontwierp stijlvolle potjes die de plantjes zelf van de nodige hoeveelheid water voorzien. Het ingebouwde reservoir vul je eens in de 28 dagen. Bijvullen kun je bijna niet vergeten, het potje kantelt op het moment dat het aan een *refill* toe is. Nooit meer uitgedroogde of verzopen plantjes in de vensterbank. Nog een voordeel: je hoeft de buren ook niet meer te vragen voor plantverzorging tijdens je vakantie.

■ *Plaats je pre-order vanaf € 44 op StudioLorier.com*

gadget

OPLADEN BIJ JE KAMPVUUR

Kampeerfans die stiekem ook hechten aan een opgeladen smartphone kunnen opgelucht ademen met deze nieuwste vinding van Biolite. Terwijl je kookt op houtvuur zet deze gadget de vlammen via een thermo-elektrische generator om in elektriciteit. Met een USB-aansluiting voorzie je zo je apparaten van groene stroom.

■ *€ 149,95 via bever.nl*

robotica

KOFFER, VOLG!

Ben je een vakantie aan het plannen maar zie je op tegen het meezeulen van je bagage? Dan heb je vast nog geen Travelmate besteld. Het Amerikaanse bedrijf Travelmate Robotics ontwikkelde een koffer die je automatisch volgt. De koffer past zijn snelheid aan op jouw looptempo en dankzij de ingebouwde infraroodsensoren ontwijkt de koffer objecten die in de weg staan. Via een app kun je je koffer eenvoudig opsporen, dus hoeft je ook niet bang te zijn dat je koffer zoek raakt.

■ *Voor € 369 via de crowdfundingssite IndieGoGo.com*

app

CYCLISCH PEILEN

Femtech biedt een oplossing voor vrouwen die geen hormonen blijven en willen weten of ze die dag vruchtbaar zijn. De onderneming, gericht op technische gadgets voor vrouwen, ontwikkelde een app die aangeeft op welke dagen je vruchtbaar bent. Elke ochtend je temperatuur meten met de bijbehorende thermometer, invoeren in de app en voilà, de app laat je weten of die dag een voorbehoedsmiddel nodig is. Geen hormonen, kleine moeite. Natural Cycles garandeert een bescherming van 99,5 procent.

■ *Natural Cycles, € 64,99 per jaar, via app.naturalcycles.com een maand gratis*

DEZE IS VOOR MOEDER

film

TEKST RENATE VAN DER ZEE

Annette Bening is een feest om naar te kijken. Niet alleen omdat ze geen moeite doet er jonger uit te zien dan haar 58 jaar, maar vooral omdat ze wel raad weet met een complex personage.

Nadat hij met *Beginners* (2010) een film over zijn vader maakte, die op 75-jarige leeftijd nog uit de kast kroop, komt regisseur Mike Mills nu met een film waarvoor hij zich liet inspireren door zijn moeder.

In *20th Century Women* speelt Annette Bening (*American Beauty*, *The Kids Are Alright*) een bewonderenswaardige rol als moeder van de 15-jarige Jamie. Ze is een vrijgevochten, gescheiden vrouw, die soms onverwachts weer heel behoudend kan zijn. Kortom, een complex en levensecht personage waarmee Bening goed raad weet. Het is een genot om naar haar te kijken en niet in de laatste plaats omdat ze totaal geen moeite doet er jonger uit te zien dan haar 58 jaar. Het is vreemd om een actrice daarvoor te complimenteren, maar Bening vormt wat dit betreft een eenzame uitzondering in Hollywood.

Behalve een film over een moeder is *20th Century Women* ook een coming of age-film. Onschuldige krullenbol Jamie groeit op in het punktijdperk te midden

van vrouwen die hem fascineren. Zo zijn er zijn 17-jarige beste vriendin Julie (wéér een mooie rol van Elle Fanning), die wel bij hem wil slapen maar dan alleen om te kletsen, en fotograaf Abbie, die een kamer huurt boven hem en hem allerlei feministische boeken te lezen geeft, die hij ademloos tot zich neemt. Zo kan het gebeuren dat Jamie, als een of andere skater tegen hem opschept dat hij een meisje zo hard heeft geneukt dat ze drie keer klaarkwam, droogjes vraagt: 'Hoe heb je haar clitoris gestimuleerd dan?' Het is een van de leukste scènes uit een film vol intrigerende personages, aardige dialogen en originele scènes, maar die uiteindelijk niet zo heel veel meer doet dan een beetje voortkabbelen.

■ *20th Century Women* is vanaf 20 april te zien

Zijn vriendin wil wel bij hem slapen, maar alleen om te kletsen

serie

TEKST ROXANNE HERDER

KEURSLIJVEN

Vanaf het moment dat je de Duitse miniserie *Berlin 56* bekijkt, waan je je midden jaren vijftig. Door de fantastische aankleding, maar ook door een scala aan problemen, die passen in het tijdsbeeld.

Monika Schöllack is een doodongelukkige jonge vrouw. Ze wordt van de huishoudschool gestuurd omdat ze dansend in de regen in haar ondergoed is gezien. Schande! Monika voelt zich aangetrokken door de rock-'n-rollcultuur. Haar moeder runt een gerenommeerde dansschool en walgt van haar dochters voorkeur.

Berlin 56 is veel meer dan een klassiek verhaal over een verboden passie. We zien namelijk ook hoe vrouwen met psychische problemen worden opgenomen in het ziekenhuis waar Monika's zus werkt, en tot in den treure electroshocks krijgen toegediend. We zien hoe een pasgetrouwde man, Monika's zwager, door een dokter wordt gestraft voor een poging zijn homoseksuele gevoelens de kop in te drukken. Van vrouwen wordt verwacht dat ze een fantastische huisvrouw zijn en altijd klaarstaan voor hun echtgenoot – ook voor diens seksuele behoeften – en dat ze hun eigen seksuele verlangens en leven overboord zetten.

De zedelijke televisieserie schetst een duidelijk tijdsbeeld van strakke keurslijven die vrijwel niemand echt passen. Dat leidt tot depressies en uitzichtloosheid. Net als de tragedie dreigt te overheersen, zijn daar de illegale dansavonden, waar Monika tot bloei komt. De energie die dat met zich meebrengt, tovert een glimlach op je gezicht.

■ *Berlin 56* (*Lumière*, vanaf 16 mei verkrijgbaar op dvd)

HOLLYWOOD HOLOCAUST

film

TEKST RENATE VAN DER ZEE

Hoe hard Jessica Chastain ook oefende op een Pools accent, deze film is te gelikt om de kijker echt te beroeren.

Opmerkelijk, dat is het verhaal van de Poolse Antonina Zabinska (1908-1971). Samen met haar man Jan had ze een dierenruimte in Warschau, waar ze tijdens de Tweede Wereldoorlog driehonderd Joden verborg. Jan smokkelde hen in een vuilniswagen uit het getto en samen brachten ze hen onder in leegstaande kooien of in de kelder van hun villa. Vervolgens hielpen ze hen Warschau te ontsnappen. Dit gebeurde allemaal onder de neus van de nazi's, die een legereenheid in de dierenruimte hadden gestationeerd.

Tien jaar geleden schreef de Amerikaanse auteur Diane Ackerman een boek over Antonina Zabinska, gebaseerd op haar dagboek. *The Zookeeper's Wife* is nu verfilmd door de Nieuw-Zeelandse regisseur Niki Caro, bekend van *Whale Rider*.

Als kijker ben je veilig, want alles eindigt in een soort happy end

Caro maakte van dit verhaal een echte Hollywood-film, met Jessica Chastain als de charmante heldin die met evenveel overgave een pasgeboren olifantje redt als een gemene nazi om de tuin leidt. Dat alles met een Pools accent waar ze duidelijk hard op heeft geïmproviseerd. Dit had een spannende film kunnen worden, want het verhaal bezit alle ingrediënten daartoe. Toch zit je als kijker niet op het puntje van je stoel. De hoofdpersonen zijn te perfect, het verhaal ontrolt zich te gladjes en de geredde Joden komen nauwelijks tot leven als echte personages.

The Zookeeper's Wife heeft beslist zijn momenten. Poëtisch mooi zijn de scènes waarin wilde dieren uit de gebombardeerde dierenruimte door Warschau zwerfen en waarin ze uit het brandende getto als bloesemblaadjes over de stad dwarrelen.

Voor de rest is deze film niet meer dan een gelikte Hollywood-productie. Hoewel het verhaal zich afspeelt in een gruwelijke tijd, ben je als kijker veilig, want de eendimensionale helden van deze film zijn vastberaden om het goede te doen en het eindigt allemaal in een soort happy end. Holocaust-kitsch – ik kan er geen ander woord voor verzinnen.

■ *The Zookeeper's Wife* is vanaf 4 mei te zien

documentaire

HEETHEID

Hoe gaan we in de huidige tijd om met seksualiteit en relaties? Daarover gaat de Netflix-documentaireserie *Hot Girls Wanted: Turned On*. Rachida Jones en Jill Bauer maakten een vervolg op hun documentaireserie *Hot Girls Wanted* uit 2015, over jonge vrouwen in de porno-industrie. Deze nieuwe reeks is minstens zo interessant. Zo worden de twee vrouwelijke producers Erika Lust en Holly Randall geportretteerd, die op hun manier een bijdrage aan feminisme willen leveren. In de seksfilms van Randall en Lust gaat het er zachter aan toe en zijn de vrouwen niet ondergeschikt. Ook zien we de veertiger James, die verslaafd is aan daten via Tinder en de ene na de andere vrouw verslikt. Totdat de afgewezen Jessica het er niet bij laat zitten en hem confronteert met haar verdriet.

■ *Hot Girls Wanted: Turned On*, vanaf 21 april op Netflix

OPERA MET AUBERGINE

operafestival

TEKST THEA DERKS

De vrees voor het onbekende is zo oud als de mens. Tijdens **Operadagen Rotterdam** presenteren Claron McFadden, Annelies Van Parys en Calliope Tsoupaki hun visie op de huidige vluchtelingenproblematiek.

Al twaalf jaar geeft Operadagen Rotterdam een eigentijdse invulling aan het genre, steekt het klassiekers in een nieuw jasje en brengt het nieuw gecomponeerde opera's, niet zelden gemaakt door vrouwen. De komende editie zoomt onder het motto *Lost & Found* in op vluchtelingenproblematiek en de zoektocht naar een nieuw 'thuis'. Mensen verlaten hun vertrouwde wereld om letterlijke en symbolische grenzen over te steken, zodat ze elders een nieuw en hopelijk beter bestaan op kunnen bouwen. Vragen die tijdens die zoektocht de kop opsteken: durven we ons te begeven op onontdekt terrein? Komen we aan op de plaats van bestemming, of raken we juist verdwaald? Zonderen we ons af van de rest van de wereld, of herkennen we onszelf in de vreemde ander?

In opera *Fortress Europe* van de Grieks-Nederlandse Calliope Tsoupaki wil de oudere dame Europa koste wat kost verhinderen dat ook maar één asielzoeker haar comfortabele wereld binnendringt. En dat terwijl ze als jonge vrouw op de rug van oppergod Zeus vanuit Syrië naar Europa kwam, waar ze als vreemdeling een nieuw bestaan opbouwen. Haar zoon is een politicus die de poort tot Europa stevig gesloten houdt. Oog in oog met de bootvluchteling Amar gaat hij twifelen. Tsoupaki componeerde er hartverscheurend mooie muziek bij, met kruidige, Arabisch getinte koorpassages en klaaglijke melodieën van een hobo. Op deze manier maakt zij de gevoelens van weemoed om het verlies van huis en haard indringend invoelbaar.

**Zoeken naar
gezamenlijke
wortels in vijf
gerechten**

In *Het Kanaal* van de Vlaamse Annelies Van Parys zwemt een vluchteling het Kanaal over, een nieuwe toekomst tegemoet. Op de krijtrotzen aan de overkant stuit hij op een transseksuele vrouw die haar leven wil beëindigen. Tussen de twee ontstaat een verrassende dialoog: hun lot blijkt sterker verbonden dan gedacht. De gesproken conversatie vindt zijn spiegel in de muziek van Van Parys. Zij zette liederen op een recent teruggevonden theatertekst van William Shakespeare, over een sheriff die wil verhinderen dat zijn burgers een groep vluchtelingen lynchen. Een zangeres plaatst als 'commentator' deze monologen in een breder, universeler kader. Zij wordt afwisselend begeleid door gitaar of luit, tokkelinstrumenten die populair waren in Shakespeares tijd.

Uitgesproken origineel is de insteek van Claron McFadden. In haar concert *Nachtschade: aubergine* onderneemt de Amerikaans-Nederlandse sopraan een zoektocht naar de gemeenschappelijke wortels van onze diverse culturen. Zij volgt daartoe de route die de populaire paarse vruchtgroente aflegde van het Midden-Oosten naar onze keukentafel. Zo bezocht ze vijf landen rond de Middellandse Zee, waar zij bij mensen thuis een plaatselijk auberginegerecht maakte en een traditioneel lied instudeerde.

McFadden presenteert haar ervaringen in een theatraal en culinair concert over ons verlangen naar identiteit in een steeds veranderende wereld. Achter de musici zien we beelden van filmmaker Lisa Tahon, die de sopraan volgde tijdens haar reis. Gaandeweg wordt duidelijk dat van één oorsprong geen sprake is, slechts van een oneindig aantal vertakkingen en knooppunten. We blijken bovendien meer met elkaar gemeen te hebben dan we denken. Bij het concert worden, hoe kan het ook anders, auberginehapjes geserveerd.

■ **Operadagen Rotterdam**, van 12 tot en met 21 mei, operadagenrotterdam.nl

SERIEMOORDENAAR GESNAPT

voorstelling

TEKST MEREL BLOM

De sopranen Cora Burggraaf en Lilian Farahani vertolken in de muzikale voorstelling *Een helse komedie de vrouwen in het leven van een seriemoordenaar*.

Waar gaat het over?

Farahani: 'Eind jaren zeventig vermoordde Jack Unterweger negen vrouwen. De Oostenrijker was een psychopaat met een ongelofelijke drang om in de belangstelling te staan. In de gevangenis schreef hij een autobiografie. De media en de kunstwereld zagen hem als een toonbeeld van berouw en kregen hem vervroegd vrij. Maar al snel moordde hij weer. Mark Rietman speelt Unterweger, die postuum een persconferentie geeft.'

Burggraaf: 'De oorspronkelijke tekst is van Michael Sturminger en John Malkovich. Theu Boermans regisseert deze vertaling. Het stuk gaat over de grens tussen waarheid en leugen. Deze moordenaar had voelsprietten voor wat mensen wilden horen. Hij dikte aan, maar sprak zich nooit echt uit. Hoe weet je of iemand de waarheid spreekt? Dat is een belangrijke vraag.'

Jullie spelen met z'n tweeën alle vrouwenrollen?

Burggraaf: 'Ja, maar we spreken niet, we zingen. Middels grote klassieke aria's belichamen we de slachtoffers, maar ook Unterwegers moeder en vriendinnen. We laten sterke vrouwen zien. Meestal zijn ze boos, soms zelfs uitzinnig. Met een aria van Beethoven kruip ik in de gedaante van zijn geliefde, vlak nadat hij zijn eerste moord pleegt op een vriendin van haar.'

Welke vrouw raakt je het meest?

Farahani: 'Zijn laatste vriendin raakt me het meest, als ze de moorden ontdekt. In een aria van 15 minuten gaat ze van ongeloof, woede en verwarring naar berusting. Ik ben ervan ondersteboven. Aan het eind van deze voorstelling begrijp je hoe iemand tot moord komt en hoe je van een moordenaar kunt houden, ook al is dat immoreel en maatschappelijk ongewenst.'

■ ***Een helse komedie, de bekentnissen van een seriemoordenaar***, van 2 tot en met 21 mei in de Koninklijke Schouwburg, Den Haag

DE OVERSTAP

Het juni-nummer zal enerzijds vertrouwd zijn, maar laat ook zien waar de nieuwe uitgever en redactie op koersen. Met een diepe buiging voor onder anderen **Hedy d'Ancona** en **Cisca Dresselhuys** en vol verwachting ten aanzien van de ambities van de jonge generatie feministen.

Interview

Karin Slaughter
OPZIJ bezocht de grand lady van de thrillers in haar woonplaats Atlanta voor een openhartig interview

Man over vrouw

Bram Bakker
Welke vrouwen beïnvloedden het leven van psychiater, schrijver en columnist Bram Bakker

Vakvrouw

CFO Rituals
Maartje Bouvy is financieel directeur van Rituals, dat een stormachtige groei heeft doorgemaakt

HET NUMMER LIGT VANAF 24 MEI IN DE WINKEL

OPZIJ is voor vrouwen die vooruit willen in het leven, brede interesses hebben en grote ambities. We laten de wereld zien vanuit vrouwelijk perspectief en bieden stof tot nadenken. We denken mee over een betere balans in de samenleving en in je leven. OPZIJ inspireert met verhalen van sterke vrouwen van over de hele wereld.

KLANTENSERVICE

Op opzij.nl/klantenservice kun je zelf je abonneegegevens wijzigen of een bezorgklacht melden. Voor contact over abonnementen, bestellingen, wijzigingen en vragen kunt u mailen naar opzij@mimm.amsterdam

Tarieven € 64,99 per jaar
(11 nummers incl. porto) of losse nummers € 5,99 (excl. porto)

COLOFON

Hoofdredacteur Irene de Bel
Eindredactie Monique Kitzen, Margot Smolenaars
Redactie Vivian de Gier, Roxanne Herder, Liesbeth Melkert
Basisontwerp Yke Bartels & Anke Revenberg
Vormgeving Twin Media bv

Medewerkers Merel Blom, Asha ten Broeke, Thea Derks, Ernst Coppejans, Anne Elzinga, Sofie van den Enk, Chantal Heijnen, Karlijn van Houwelingen, Gijs Kast, Maartje Laterveer, Tara Lewis, Hasna El Maroudi, Alies Pegtel, Frank Ruiter, Mireille Schaap, Sheila Sitalsing, Lies Schut, Martine de Vente, Erica Verdegaal, Milan Vermeulen, Margo Vlamings, Jop de Vrieze, Renate van der Zee, Astrid Zuidema

Directeur/uitgever a.i.

Hylke van der Meer
Brandmanager Marije Benink
Marketeer Ilse Cappelle
Productie Sonja Bon
Distributie Aldipress
Druk Senefelder Misset, Doetinchem

Let op per 1 mei 2017

Directeur/uitgever Hans van Brussel
Sales opzij@mimm.amsterdam

Redactieadres

Haagweg 4-H1,
2311 AA Leiden
redactieopzij@mimm.amsterdam
(alléén redactie zaken)

COPYRIGHT

Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden overgenomen zonder voorafgaande toestemming van de auteurs of rechthebbenden. De uitgever is niet aansprakelijk voor schade als gevolg van druk- en zetfouten. De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten van de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich wenden tot de uitgever.

ABONNEMENTEN

Een abonnement wordt tot wederopzegging aangegaan, tenzij anders vermeld. Je kunt je opzegging het beste telefonisch doorgeven aan onze klantenservice. Dat gaat het snelste en je krijgt direct een telefonische bevestiging. Zie ook opzij.nl/abonnementsvoorwaarden.

PERSOONSgegevens

We maken u erop attent dat aan ons verstrekte persoonsgegevens zoals naam, (e-mail)adres en telefoonnummers worden opgenomen in het gegevensbestand van Veen Media. Dit bestand is aangemeld bij het College bescherming persoonsgegevens door Veen Media, de verantwoordelijke voor uw gegevens. Uw persoonsgegevens worden gebruikt voor onze abonnementsadministratie, voor de uitvoering van met ons gesloten overeenkomsten en om op de hoogte te houden van interessante informatie en aanbiedingen van producten en diensten, eventueel ook na beëindiging van uw abonnement.

De beste boeken geselecteerd door de redactie van OPZIJ

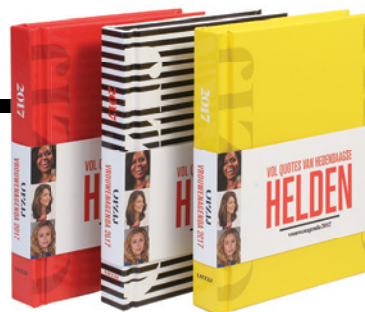
Deze dag, een leven De biografie van Astrid Lindgren

Jens Andersen Ploegsma

Deze dag, een leven De biografie van Astrid Lindgren

Meer dan zeventig jaar geleden veranderde Astrid Lindgren de wereld met de door haar bedachte eigenwijze Pippi Langkous. Pippi en latere helden en heldinnen uit haar boeken – Michiel van de Hazelhoeve, Ronja de Roversdochter en De gebroeders Leeuwenhart - brachten een revolutie in de jeugdliteratuur teweeg – en veranderen Astrid Lindgren in een levende legende. Jens Andersen werpt in deze uitvoerige biografie over Lindgren een blik achter de façade van haar wereldwijde succes.

Bestel de biografie nu voor slechts € 35,- zonder verzendkosten

OPZIJ agenda 2017

De OPZIJ vrouwenagenda

Laat je inspireren door quotes van hedendaagse helden die je al bladerend tegenkomt en maak gebruik van de handige week- en maandplanner voor al je afspraken. Met het leeslint vind je in no time de juiste week terug en dankzij extra veel notitieruimte noteer jij al je ideeën, to-do-lijstjes en gaat niks aan je voorbij in 2017.

Prijs: van € 14,99 voor € 6,99

Huidpijn

Saskia Noort

Iedereen heeft een duistere kant, maar wat als je leven plotseling in de spotlights staat? Het overkomt Anne. Ze staat op het punt haar grote liefde en de daaruit vloeiende dromen te verliezen en ze beseft dat ze alles op alles moet zetten om niet ook nog eens door haar vrienden, familie en vooral ook haar verstand in de steek gelaten te worden.

Prijs: € 19,99

Bloomon

Bestel nu de Bloomon giftcard. Met deze giftcard doe je iedereen die gek is op bloemen een groot plezier. Met de giftcard kan de ontvanger zelf bepalen wanneer hij/zij het mooie (medium) veldboekje wil ontvangen, dat kan zelfs 's avonds!

Prijs: € 21,95

toneelgroepamsterdam.nl

DE MEIDEN

VAN JEAN GENET | REGIE KATIE MITCHELL

16-27 MEI | STADSSCHOUWBURG AMSTERDAM

VOOR 20 EURO NAAR DE MEIDEN O.V.V. 'OPZIJ'
RESERVEER NU: 020-6242311 | WWW.SSBA.NL